

UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT
„ION CREANGĂ” DIN CHIȘINĂU
CATEDRA PSIHOLOGIE

Lucia CHITOROGA

**PSIHOLOGIA PERSONALITĂȚII
ȘI A ÎNSUȘIRILOR
DE PERSONALITATE**

SUPORT DE CURS

CHIȘINĂU, 2023

Aprobat în ședința Senatului Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,
din 31.05.2023, procesul-verbal nr.11.

Recenzenți:

Potâng Angela, conferențiar universitar, doctor în psihologie,
Universitatea de Stat din Moldova

Jelescu Petru, profesor universitar, doctor habilitat în psihologie,
Catedra Psihologie, Universitatea Pedagogică
de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Chitoroga, Lucia.

Psihologia personalității și a însușirilor de personalitate: Suport de curs/ Lucia Chitoroga;
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Catedra Psihologie. –
Chișinău: [S. n.], 2023 (CEP UPSC). – 127 p.

Referințe bibliogr.: p. 126-127 (30 tit.). – [100] ex.

ISBN 978-9975-46-772-8.

159.923(075.8)

C 46

© Chitoroga Lucia
© CEP UPSC

Tipar executat la Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”
din Chișinău, str. Ion Creangă, nr. 1, MD-2069

CUPRINS

ABORDAREA PSIHOLOGICĂ A CONCEPTULUI DE PERSONALITATE.....	6
TEORII ALE PERSONALITĂȚII	
TEORII PSIHODINAMICE ALE PERSONALITĂȚII	13
PARADIGMA BEHAVIORISTĂ ÎN EXPLICAREA PERSONALITĂȚII	47
TEORIA SOCIAL - COGNITIVĂ A PERSONALITĂȚII: ALBERT BANDURA	55
TEORII UMANISTE ALE PERSONALITĂȚII.....	63
TEORIA CONSTRUCTELOR LUI GEORGE KELLY	79
CONCEPȚII ACTUALE PRIVIND STUDIAREA TRĂSĂTURILOR DE PERSONALITATE	84
ÎNSUȘIRILE PERSONALITĂȚII	
TEMPERAMENTUL – SUBSTRUCTURA DINAMICO-ENERGETICĂ A PERSONALITĂȚII.....	94
CARACTERUL - SUBSTRUCTURA RELAȚIONAL -VALORICĂ A PERSONALITĂȚII.....	110
APTITUDINILE – SUBSTRUCTURA OPERAȚIONAL-AȚIONALĂ A PERSONALITĂȚII	119
BIBLIOGRAFIE	126

INTRODUCERE

Disciplina *Psihologia personalității și a însușirilor de personalitate* este parte componentă a curriculum-ului pentru ciclul licență la specializarea *Psihologie* și, înainte de toate, un domeniu științific teoretic și aplicativ de importanță majoră pentru cunoașterea omului.

Una dintre cele mai mari probleme cu care s-a confruntat umanitatea este tocmai dificultatea dezlegării enigmei legate de natura ființei umane. Dificultatea deconspirării acestei taine provine, mai întâi, din faptul că fiecare din noi, pe de o parte, este ca toți ceilalți, iar pe de altă parte, este ca nici unul altul. Cea de-a doua sursă a dificultății provine din faptul că, același comportament produs de doi oameni diferiți sau același comportament al unuia și același individ, dar în perioade de timp diferite, poate avea la bază motive diferite.

”Personalitatea” este un termen abstract ce înglobează diverse aspecte ce-l caracterizează pe un om: emoții, motive, percepție, gânduri, etc., cu toate acestea personalitatea nu poate fi redusă la nici un aspect al funcționării individului. Semnificația termenului are multiple fațete cuprinzând un spectru divers de procese psihice interne care determină particularitățile comportamentale umane în situații diferite.

Obiectul disciplinei psihologia personalității este natura umană, iar scopul ei constă în înțelegerea unicității și complexității de funcționare a omului integru, într-o lume reală, fapt încercat prin dezvoltarea temelor de referință ale domeniului și familiarizarea cu noțiunile de bază precum cele de: individ, individualitate, persoană, personalitate, comportament, temperament, caracter, etc.

Este o realitate cunoscută faptul că domeniul cunoaște o diversitate mare a definițiilor date personalității ceea ce face dificilă înțelegerea conceptului. Reieșind din dificultatea definirii termenului de personalitate și pentru facilitarea procesului de înțelegere, am încercat să ”decupăm”, din varietatea mare a definițiilor personalității, pe cele mai concludente, reiterând ideea de sistem al personalității cu caracteristicile ei derivate din abordarea sistemică.

Urmându-și firul, demersul suportului de curs tratează personalitatea prin prisma modelelor teoretice tradiționale: psihanaliza, behaviorismul, umanismul și cognitivismul, etc. ajungând până la teoriile contemporane precum Modelul celor cinci și Modelul Big Five. Temele finale abordează substructurile dinamico-energetică, relațional-valorică și cea operațional-instrumentală a personalității umane.

Prezentul suport de curs prin analiza unor dimensiuni importante ale psihologiei personalității, urmărește nu doar să fundamenteze gândirea și abilitățile practice ale studenților psihologi, ci să-i incite la reflecții, întrebări și la curiozitatea de a se cunoaște pe sine.

ABORDAREA PSIHOLOGICĂ A CONCEPTULUI DE PERSONALITATE

Plan:

1. Incursiune în problema personalității
2. Abordarea personalității prin prisma efectului extern
3. Abordarea personalității prin prisma structurii interne
4. Definițiile pozitivistice ale personalității
5. Definiții reduționist-unidimensionale și multidimensional-globale
6. Diferențe conceptuale: individ – individualitate; persoană – personalitate.

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea să:

- definească termenul de personalitate;
- expună dificultățile care intervin în definirea personalității;
- explice înțelesul sintagmei ”noțiunea de personalitate are un caracter polisemantic”;
- identifice atributele psihologice definitorii ale personalității;
- opereze deosebiri între definițiile prin prisma efectului extern, a structurii interne, a definițiilor pozitivistice, a definițiilor reduționist-unidimensionale și multidimensional-globale, stabilind limitele și atuurile fiecărei abordări;
- stabilească diferențele esențiale între termenii: individ, individualitate, persoană, personalitate.

Incursiune în problema personalității

Termenul de personalitate vine de la latinescul *persona*, desemnând masca pe care o purta în scenă actorul, ulterior însă ajunge să se refere la totalitatea trăsăturilor stabile ale omului din spatele măștii sau a actorului.

În limbajul religios termenul era utilizat pentru a desemna cele trei entități ale Sfintei Treimi, ceea ce a și generat disputa teologică: dacă cele trei „persone” erau măști ale unui singur Dumnezeu sau trei persoane egale.

Deși, la prima vedere, pare ușor de încadrat personalitatea într-o definiție, totuși până la ora actuală nu s-a realizat un consens în acest sens. Marea diversitate a definițiilor personalității provine din complexitatea naturii psihicului uman. G.Allport - părintele psihologiei personalității - considera că personalitatea trebuie abordată din două perspective distincte: *pe de o parte*, trebuie cercetat omul concret, cu trăsăturile lui stabile și modul unic în care aceste trăsături se manifestă în comportament; *pe de altă parte*, trebuie studiate trăsăturile generale comune tuturor oamenilor. Pentru a

înțelege personalitatea, psihologul pendulează: între personalitatea concretă și personalitatea abstractă, între ceea ce ne aseamănă și ne deosebește de ceilalți oameni. Kluckhohn H.H. și A.Murray afirmă, în acest sens, că dificultățile de definire a personalității își au originea în faptul că fiecare om este în anumite privințe: că toți ceilalți oameni, că unii oameni, că nici unul altul. Cei doi autori consideră personalitatea o realitate tridimensională guvernată de trei legi: legi generale, legi de grup, legi individuale.

În viziunea lui M.Golu conceptul de personalitate este un ”integrator semantic de nivel superior”, care asigură coordonarea conținuturilor referitoare la multitudinea componentelor bioconstitutionale și psihosociale ale individului uman. Totalitatea proceselor, stărilor și condițiilor psihice individuale fiind dimensiuni ale unui sistem integral supraordonat numit *personalitate*.

La nivelul simțului comun, cât și în domeniul cunoașterii științifice, termenul de personalitate este unanim acceptat, accepțiunile lui însă sunt foarte diferite. Caracterul polisemantic al noțiunii de personalitate se dezvoltă în cadrul disciplinelor socioumane care-l utilizează: psihologia, sociologia, politologia, etica, istoria, pedagogia.

Spre exemplu, în sociologie termenul de personalitate este atribuit indivizilor care se remarcă prin contribuții materiale și spirituale superioare față de majoritatea indivizilor unei societăți;

Psihologia însă, consideră că acest *atribut* este deținut de orice om normal, membru al unei comunități sociale; Perspectiva psihologică, tratează personalitatea ca și modul specific de organizare psihocomportamentală a omului în contextul social, cultural și istoric. Cu toate că există consens în recunoașterea și acceptarea termenului de personalitate în cadrul psihologiei, există totuși disensiuni mari în ceea ce privește conținutul termenului.

Abordarea personalității prin prisma efectului extern

G.Allport, în lucrarea sa ”Structura și dezvoltarea personalității”(1961), are meritul de a fi sistematizat definițiile vehiculate în acea perioadă, împărțindu-le în trei grupe: definiții prin efect extern, definiții prin structură internă și definiții pozitivistice sau formale.

Definițiile prin efect extern accentuează trăsăturile prin care orice persoană concretă produce o anumită impresie, un efect pozitiv sau negativ asupra altor oameni.

Termenul de personalitate este folosit în scop evaluativ. Personalitatea este individul uman ale cărui trăsături pozitive sunt superioare față de cele ale indivizilor de nivel mediu. Înțelegem prin aceasta că, persoana respectivă produce sau nu un efect anume asupra noastră sau asupra altor persoane. Definițiile personalității, prin efect extern, fac referire la set de trăsături, care sunt atrăgătoare și eficiente din punct de vedere social. Aceasta înseamnă ”a judeca” o persoană din perspectiva eficacității sociale sau atracției solicitantului ceea ce adesea se exprimă, la nivelul simțului comun, prin sintagma ”X este plin de personalitate” sau ”X nu are personalitate”.

Nu poate fi acceptată afirmația: persoană are „mai multă sau mai puțină personalitate decât alta”, deoarece, susține G.Allport, cei lipsiți de farmec sunt la fel de interesați pentru știință ca și cei care-l au. Dacă cineva este lipsit de farmec nu înseamnă că-i lipsește personalitate. Prin prisma efectului extern personalitatea este definită ca:

- suma totală a efectelor produse de un individ asupra societății;
- deprinderi sau acțiuni care influențează cu succes alți oameni;
- ce cred alții despre tine.

Aceste definiții au o anume doză de adevăr care rezidă în faptul că, numai prin judecățile altora despre noi, personalitatea noastră devine și este cunoscută ca atare.

G.Allport manifestă scepticism față de definițiile prin efect extern avansând întrebarea: ”cum putem fi cunoscuți dacă nu influențăm alți oameni? Dacă influențăm oameni diferiți în moduri diferite, înseamnă aceasta că avem mai multe personalități”? Autorul susține că, mai curând, înseamnă că persoane diferite ne pot percepe diferit, sau pot avea atitudini diferite față de noi. Rezultă astfel că, în interiorul ființei noastre există ceva care constituie adevărata noastră „esență”.

Definițiile prin prisma efectului extern, observă G.Allport, fac confuzie între termenul de ”personalitate” și cel de ”reputație”. Cineva, însă, poate avea mai multe reputații dar - o singură personalitate. Impresia pe care o producem asupra altor persoane și reacțiile lor față de noi sunt factori importanți în dezvoltarea personalității, totuși, nu trebuie confundate efectele externe ale personalității cu structura ei internă.

Abordarea personalității prin prisma structurii interne

Definițiile din cea de-a doua grupă au la bază ideea că personalitatea este o entitate obiectivă, indiferent de modul în care aceasta influențează sau este percepută de alte persoane. Deși este deschisă lumii înconjurătoare, suportă influențele acesteia influențând-o la rândul-i, personalitatea are o structură internă specifică.

Personalitatea își are propria sa istorie, propria sa existență și nu trebuie confundată cu istoria societății și nici cu percepțiile pe care alți oameni o au despre ea.

W.Stern este primul autor care a abordat personalitatea prin prisma structurii interne, definind-o ca „*unitate multiformă dinamică*”, concretizând faptul că, “nimeni nu dobândește vreodată o unitate perfectă, ci doar tinde mereu spre acest scop”(apud. G.Allport).

M.Prince (1924) susține că definițiile personalității prin prisma structurii interne, sunt descriptive și mai puțin entuziasmate, de genul: “suma tuturor dispozițiilor, impulsurilor, tendințelor, dorințelor și instinctelor biologice înnăscute ale individului, precum și a dispozițiilor și tendințelor dobândite prin experiență” (apud. G.Allport, p.532).

H.C.Warren și L.Carmichael (1930) propun o definiție mai structurată: “Personalitatea este întreaga organizare mentală a ființei umane, în orice stadiu al dezvoltării sale; Ea cuprinde fiecare aspect al caracterului uman: intelectul, temperamentul, moralitatea și atitudinile care s-au format în cursul vieții cuiva”. În același grup se încadrează și definiția lui R.Linton (1945): “Personalitatea este ansamblul organizat al proceselor și stărilor psihofiziologice aparținând individului” .

P.Lucky (1945) consideră personalitatea ca pe o “schemă unificată a experienței, o organizare de valori care sunt compatibile între ele”.

Șirul definițiilor personalității, date prin prisma structurii interne, poate fi încheiat cu formularea lui G.Allport: ”*personalitatea este organizarea dinamică în cadrul individului a acelor sisteme psihofizice care determină gândirea și comportamentul său caracteristic*”(1981).

Accepțiunea lui G.Allport evidențiază notele esențiale și definatorii pentru teoria personalității, în general:

- personalitatea nu este o sumă statică de elemente independente, ci o structură dinamică rezultată;
- personalitatea este o unitate psihofizică complexă (și nu una pur psihică sau pur biologică);
- personalitatea este o organizare supraordonată de sisteme particulare, diferențiate precum deprinderile, sentimentele, conceptele, motivația etc.;
- personalitatea se dezvăluie în ceea ce gândește, simte și face omul.

Definiții pozitivistice ale personalității

Definițiile pozitivistice promovează convingerile autorilor lor că structura internă este inaccesibilă cunoașterii. Chiar dacă structura internă există ea nu poate fi studiată direct. Personalitatea poate fi cunoscută doar prin acțiunile persoanei.

D.Mc Clelland (1951), reprezentant al orientării pozitvistice, definește personalitatea ca fiind ”conceptualizarea cea mai adecvată a comportamentului detaliat al unei persoane, pe care omul de știință o poate da la un moment dat”. ”Personalitatea” este privită ca un concept teoretic, ce poate fi gândit dar nu există în realitate.

Definiții reduționist-unidimensionale și multidimensional-globale

O altă clasificare, diferită de cea a lui G.Allport, are la bază criteriul conținutului, rezultând astfel alte două categorii de definiții: reduționist-unidimensionale și multidimensional-globale (M.Golu, 1993).

Definițiile reduționist-unidimensionale reduc personalitatea la una din componentele ei, mai frecvent la componenta dispozițională (afectiv-motivațională), la temperament sau la caracter. M.Golu considera că majoritatea chestionarelor și probelor proiective, folosite pentru investigarea și diagnosticarea personalității, se centrează pe identificarea factorilor dispoziționali sau temperamental-caracteriali. De asemenea, în concepția lui H.Eysenck personalitatea este redusă la interacțiunea a două dimensiuni temperamentale polare: introversie - extraversie și stabilitate - instabilitate.

Definițiile multidimensional-globale prezintă personalitatea ca entitate complexă alcătuită din elemente diferite ca pregnanță și calitate. Relevante în acest sens sunt următoarele două definiții: „Personalitatea este unitatea bio-psiho-socială constituită în procesul adaptării individului la mediu și care determină un mod specific și unic de comportament în diverse situații” (Mischel,1968; Wiggins,1971). Cea de-a doua definiție aparține lui M.Golu (1972, 1993), care consideră personalitatea “un sistem hipercomplex, cu autoorganizare, determinat biologic și socio-cultural, cu o dinamică specifică, individualizată”.

Definițiile multidimensional-globale sunt considerate mai adecvate decât cele reduționiste, pentru că reflectă veridic complexitatea și caracterul supraordonat al termenului de personalitate. În același timp, ele au meritul de a aborda personalitatea ca o realitate integrală a ființei umane, ca unitate intercondiționată complex de trei dimensiuni principale: biologică, psihică și socio-culturală.

Din cele de mai sus, putem conchide că personalitatea ca realitate complexă și eterogenă nu poate fi definită și studiată deplin de o singură știință, ci trebuie să fie obiectul de studiu a trei grupe de științe: biologice, psihologice și socio-culturalogice.

Prin urmare, știința personalității trebuie privită și cercetată interdisciplinar, la confluența celor trei științe, iar datele obținute să fie sistematizate într-o structură teoretico-aplicativă unitară, menită să definească și să explice personalitatea ca fenomen bio-psiho-social.

Domeniul de competență în studiul personalității, pe care și-l asumă psihologia, nu este absolutizat fiind reprezentat doar de componenta psihică.

În urma unui proces de integrare a proceselor, funcțiilor și stărilor psihice individuale se elaborează cele trei subsisteme funcționale interdependente ale personalității, care definesc domeniul de studiu al psihologiei personalității și anume: temperamentul, caracterul și aptitudinile.

Diferențe conceptuale: individ – individualitate; persoană – personalitate

Personalitatea este o entitate supra ordonată cu funcție integrativ-adaptativă a omului, care presupune existența celorlalte dimensiuni - biologică și fiziologică. În cadrul omului real putem delimita relativ două blocuri funcționale de bază : *individul și personalitatea* (P.Popescu-Neveanu). Cei doi termeni, deși la nivelul simțului comun, se folosesc frecvent ca sinonime, totuși se raportează la entitățile calitativ diferite.

Termenul de *individ* semnifică caracterul de sistem al organismului și indivizibilitatea acestuia. Este un sistem unitar care nu poate fi dezmembrat fără a-și pierde identitatea.

Persoana este termenul care denotă prezența umană, spre deosebire de termenul *individ*. Prin termenul de "persoană" poate fi desemnat doar un om, cu toate acestea nu este precizată vârsta, ocupația, valoarea, termenul fiind utilizat mai mult în scopuri statistice.

Individualitatea este individul luat în totalitatea calităților sale distinctive și originale, iar cel mai frecvent termenul se utilizează pentru a desemna originalitatea personalității. De regulă, prin cuvântul individualitate se definește o particularitate pregnantă a personalității care o face deosebită față de alte personalități. Fiecare om este individual cu specificarea că individualitatea unor persoane se manifestă mai reliefat,

iar a altora - este mai puțin pronunțată. Individualitatea unei persoane se manifestă în sfera emoțională, intelectuală, volitivă sau concomitent în toate sferile ei psihice.

Activități de autoevaluare:

1. Utilizând indicațiile bibliografice, de la sfârșitul cursului (dar nu numai), selectați zece definiții ale personalității apoi, încercați să le clasificați luând ca reper orientările teoretice din curs.
2. Stabiliți valoarea de adevăr a afirmației ”Ion nu are personalitate”.
3. Explicați ce înseamnă în viziunea dvs ”să cunoști o persoană”.
4. Stabiliți valoarea de adevăr a afirmației ”Fiecare din noi influențează oameni diferiți în moduri diferite, aceasta înseamnă că avem mai multe personalități”.

TEORII ALE PERSONALITĂȚII

TEORII PSIHODINAMICE ALE PERSONALITĂȚII

TEORIA PSIHANALITICĂ A LUI SIGMUND FREUD

Plan:

1. Date biografice
2. Viziunile lui S.Freud asupra omului și societății
3. Conceptele fundamentale ale teoriei psihanalitice

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea să:

- explice esența psihanalizei ca paradigmă explicativă a personalității,
- înțeleagă viziunile lui S.Freud asupra omului și societății,
- expună conceptele centrale ale psihanalizei freudiene cu privire la personalitate și anume: determinism psihic, structură internă, energie mentală, conflict psihic, simptom, refulare, vis, anxietate etc.
- facă distincția între cele două modele structurale ale personalității elaborate de S.Freud,
- identifice factorii care în viziunea lui S.Freud determină personalitatea.

Date biografice

S.Freud a trăit în perioada (1856-1939). A făcut studii de biologie, fiziologie, medicină la Viena. S-a specializat în anatomie și disfuncțiile organice ale sistemului nervos. Din 1881 lucrează într-o clinică privată ca neurolog. Aici se împrietenește cu J.Breuer- adept al hipnozei și care a jucat un rol important în viața lui Freud. Cei doi purtau discuții pe marginea cazurilor clinice, astfel Freud a descoperit că unele simptome ale bolnavului dispar atunci când cauzele inconștiente sunt descoperite și aduse la acestuia la cunoștință (bolnavului).

În 1855 Freud lucrează timp de 4 luni alături de J.M.Charcot observând cum acesta utilizează hipnoza în tratamentul isteriei, de asemenea J.M.Charcot studia relația dintre isterie și problemele legate de sexualitate. Acest fapt îl determină pe Freud să studieze problemele sexuale și la pacienții săi. În 1895 S.Freud și J.Breuer publică cartea "Studii asupra isteriei", care se consideră începutul oficial al psihanalizei. Cartea nu a avut succes și a marcat ruperea relației de prietenie dintre cei doi datorită accen-

tului, din ce în ce mai puternic, pus de Freud pe sex în explicarea dezordinilor mintale. S.Freud susținea că nevroză nu este posibilă la persoanele cu o viață sexuală normală.

În 1897, S.Freud începe o muncă intensă în domeniul psihanalizei, iar în 1900 publică lucrarea "Interpretarea viselor" - considerată de mulți psihologi principala sa operă. În 1901 publică lucrarea "Psihopatologia vieții cotidiene", iar în 1903 - "Trei eseuri asupra teoriei sexualității".

În 1907 are loc prima întâlnire dintre S.Freud și C.G.Jung, ei discutând 13 ore în șir despre diverse subiecte de psihanaliză. În 1909 S.Freud primește primul semn de recunoaștere internațională fiind invitat de S.Hall să țină conferințe la universitatea din Clark, SUA.

S.Freud era un maestru foarte rigid cât privește puritatea teoriei sale, refuza orice compromis care i-ar fi afectat propria concepție și se comporta cu teoria sa de parcă era o "nouă evanghelie". Freud nu a făcut nici un compromis legat de rolul pe care îl joacă sexualitatea în viața psihică și și-a suspectat toți discipolii, interpretându-le "trădările" în raport cu propria teorie. Discipolii care au îndrăznit să aibă altă părere au fost "excomunicați". Astfel, despărțirea de A.Adler are loc în 1911, iar în 1914 se produce despărțirea de G.Jung.

În 1919 începe o perioadă dificilă pentru S.Freud. Își pierde toate economiile pe fondalul situației create de primul război mondial, iar în 1920 moare una din fiicele sale și simte emoții crunte de frică pentru viața celor doi fii ai săi de pe front. Tot în anul 1920, pe fundalul acestui context istoric, S.Freud la cei 64 de ani ai săi elaborează teoria cu privire la instinctual morții (Thanatos) care se opunea instinctului vieții (Eros).

Între 1919-1939 faima lui Freud atinge apogeul, psihanaliza dezvoltându-se ca un sistem teoretic apt să explice întreaga personalitate. În 1933, cărțile lui sunt arse în public de către naziști, iar în 1939 părăsește Austria pentru a-și salva familia de persecuții și în același an moare.

Viziunile lui S.Freud asupra omului și societății

În centrul teoriei psihanalitice se afla ideea că omul este un sistem energetic, iar în acest sistem energia fie curge liber, fie se acumulează, fie găsește căi ocolite pentru a ieși. Această cantitate de energie este limitată, iar dacă se consumă pentru ceva, rămâne mai puțină pentru altceva. Astfel, energia consumată în țeluri artistice nu mai este

accesibilă scopurilor sexuale și invers. Dacă unul din canalele de energie este blocat, atunci ea găsește cai colaterale. Scopul întregului comportament uman este plăcerea, adică minimalizarea tensiunii sau descărcarea energiei.

Apare întrebarea: ce legătură are acest model energetic cu comportamentul uman? Modelul se bazează pe descoperirea de către Helmholtz a primei legi din domeniul termodinamicii (secolul 19) și anume că: materia și energia nu dispar, ci se transformă.

Nu numai fizicienii, ci și reprezentanții altor științe au studiat legile transformării energiei în interiorul unui sistem. Astfel, Brücke considera că omul este condus de mobiluri ce se supun legii conservării energiei (cea de-a doua lege a termodinamicii). S.Freud a fost influențat de ideile lui Brücke și a transferat această idee asupra comportamentului uman, luând astfel naștere o nouă concepție despre om ca sistem energetic.

Pe lângă considerația despre om că este un sistem energetic, S.Freud mai susținea ideea că “omul este condus de instincte sexuale și agresive”. Ideile lui S.Freud cu privire la natura umană se bazau doar pe observații, iar interpretarea rezultatelor acestor observații purtau mai mult un caracter filozofic. De exemplu, în lucrarea “Nemulțumirea față de cultură” S.Freud afirma: “Adevărul ... este că oamenii nici pe departe nu sunt niște ființe nobile și prietenoase, doritoare de dragoste care doar se apăra dacă sunt atacate, dimpotrivă esența lor constă în tendința accentuată spre agresivitate și ea trebuie recunoscută ca și componentă bazală a instinctului uman”. S.Freud considera, deasemenea, că instinctul agresivității se află la baza tuturor relațiilor emoționale dintre oameni, cu o singură excepție – atitudinea mamei față de copilul său de sex opus.

O atenție deosebită S.Freud atribuie dorințelor sexuale și conflictelor dintre modul de expresie a acestor dorințe și normele sociale. Omul, considera Freud, în această tendință a sa spre plăcere se pomeniște în conflict cu societatea și civilizația. Oamenii acționează în conformitate cu principiul plăcerii, tinzând spre satisfacția, nestingherită de nimic, a tuturor plăcerilor. Dar acest mod de acțiune vine în contradicție cu cerințele mediului social. Energia care ar fi putut fi eliberată prin atingerea plăcerii, în acest caz, trebuie frânată și orientată pe alte canale pentru a corespunde scopurilor și cerințelor societății; Freud susține că, activitatea științifică și cea artistică, de fapt, întregul spectru al operelor artistice și științifice, este rezultatul exprimării energiei sexuale și agresive, căreia nu i s-a permis să se degajeze (să iasă) pe o cale directă.

Conceptele fundamentale ale teoriei psihanalitice

Apariția în 1895 a cărții lui S.Freud și J.Breuer, marchează începutul oficial al psihanalizei. La acel moment behaviorismul și gestaltismul nu apăruseră încă, deci psihanaliza nu a apărut ca o reacție la aceste curente.

Psihanaliză se mai numește și teoria psihodinamică. În viziunea lui S.Freud instinctele ca și factori biologici înnăscuți sunt principalele surse de dezvoltare a personalității. Instinctele produc energia numită "libido", această energie biologică adică libidinală are ca scop atât perpetuarea speciei cât și distrucția ei. În viziunea lui Freud, între instinct și atracție există o interacțiune dinamică complexă, pe de o parte, și între motive, conștiință și imperativele morale, pe de altă parte.

Principalele concepte cu care operează S.Freud sunt: determinismul psihic, structura internă, energie mentală, conflict psihic, simptom, refulare, vis, anxietate etc.

Determinismul psihic presupune faptul că: tot ce se întâmplă în psihicul uman are o cauză care poate fi descoperită. Prin urmare, psihanaliza nu lasă loc pentru arbitrar și orice comportament, cât de straniu ar fi el, poate fi explicat. Totul depinde de abilitatea psihanalistului de a ajunge la cauzele ascunse ale acelui comportament.

Structura internă este cel de-al doilea concept-cheie al psihanalizei conform căruia psihicul uman sau personalitatea este structurată pe trei nivele.

- **Primul model structural al personalității** a fost elaborat de S.Freud în 1900, în lucrarea "Interpretarea viselor", fiind numit Modelul topografic. Acest prim model "împarte" mintea umană în trei zone/regiuni: conștientul, subconștientul, inconștientul.

Aceste zone seamănă cu un iceberg. *Conștientul* reprezintă vârful de la suprafața al iceberg-ului, iar *inconștientul* și *subconștientul* sunt părțile subacvatice ale iceberg-ului.

Conștientul conține gândurile și sentimentele de care individual își dă seama, acesta funcționând după principiul realității. Funcția lui principală este de a răspunde la solicitările externe, de a evita pericolele, de a gestiona, produce un comportament dezirabil social.

Subconștientul este puntea sau legătura între conștient și inconștient. El conține gânduri, urme mnezice în format verbal, care nu sunt conștiente la un moment dat, dar care la nevoie se pot accesa, acționând ca un filtru, cenzurând dorințele inacceptabile.

Conținutul subconștientului poate fi conștientizat de om dar necesită un anumit efort.

Inconștientul reprezintă cel mai profund nivel al minții, conține amintiri ”uite”, gânduri, dorințe și impulsuri agresive, sexuale, care sunt foarte greu de accesat în conștiință. Această parte a minții este ghidată de principiul plăcerii.

- **Al doilea model structural al personalității**, elaborat de S.Freud după 1920 postulează că cele trei nivele ale personalității sunt: **Id, Ego, Superego**.

Id (Inconștient sau Sine în modelul 1) este sediul instinctelor înnăscute, primitive, iraționale. El este inconștient, se referă la tendințele noastre biologice, animale, conferă persoanei noastre energie și are un rol central pentru individ toată viața. În viziunea lui S.Freud, Id-ul este ceva sumbru, *irațional*, care nu poate fi reglat de legi, nu se supune restricțiilor, este acea structură psihică care asigură descărcarea energiei psihice, preponderent pe cale sexuală și agresivă. Descărcarea energiei are loc într-o formă irațională și impulsivă, având ca rezultat apariția plăcerii sau starea de satisfacție. Id-ul se află în zona inconștientului și este total inaccesibil conștiinței.

Ego (conștient sau Eu în modelul 1) este conștiința individuală a cărui principală trăsătură este *raționalitatea* și care mijlocește relația psihicului cu realitatea externă. Această instanță psihică este responsabilă de luarea deciziilor; Spre deosebire de Id, care este totdeauna în căutarea plăcerii (este *ghidat de principiul plăcerii*), Ego-ul se supune *principiului realității*. Scopul Ego-ului este păstrarea unității și integrității organismului pe calea deplasării satisfacerii instinctului până la momentul când în mediu vor fi soluții dezirabile de satisfacere.

Superego (Subconștient în modelul 1) este conștiință socială care conține restricțiile morale, se formează în procesul acceptării normelor și valorilor impuse de societate. Sursa de bază în formarea Superego-ului sunt părinții, educatorii, profesorii, prin urmare el se formează în procesul interacțiunilor sistematice ale copilului cu părinții, educatorii, profesorii sau alte persoane semnificative pentru copil, în procesul socializării timpurii a copilului. Conținutul subconștientului poate fi conștientizat de om dar necesită un anumit efort. Mecanismul formării superego-ului constă în identificarea cu adultul de același sex, trăsăturile și calitățile căruia devin conținuturi ale superego-ului copilului. Dezvoltarea superego-ului la copil are loc prin intermediul depășirii complexului Oedip la băieți și a complexului Electrei la fete. Conform mitologiei grecești Oedip își ucide tatăl și se căsătorește cu propria mamă, neștiind că aceasta este mama lui. În acest mit, considera S.Freud se ascunde cheia veșnicului complex sexual

masculin: băiețelul resimte atracția sexuală față de mama, în timp ce-l percepe pe tata că rival și-l urăște, simte pentru el frică și admirație în același timp. Băiețelul vrea să semene cu tatăl dar îi dorește, totodată, și moartea acestuia fiindu-i frică că ar putea fi castrat pentru atracția sexuală față de mamă (*frica castrării*). Desigur, un copil obișnuit nu-și ucide tatăl și nu intră în contacte sexuale cu propria-i mamă, dar, consideră descendenții lui S.Freud, copilul are ”dorința inconștientă de a o face și pe una și pe cealaltă”. Depășirea complexului Oedip se produce la băieți în jurul vârstei de 5-6 ani, perioadă în care la ei se formează zona Superego-ului.

Complexul Electrei la fetițe, concretizat în atracția față de tată și ostilitatea față de mamă, are loc, de asemenea, la 5-6 ani. Manifestarea acestui complex, în mitologia greacă, este reflectat prin comportamentul Electrei care îl convinge pe fratele său Oreste să o ucidă pe mama lor și pe amantul acesteia, astfel răzbunându-se pentru moartea tatălui lor. Obiectul primar al adulației la fetițe este mama, dar pentru că ea descoperă că mama nu are penis ca tata sau fratele, la ea apare *invidia penisului* ceea ce este un analog al fricii de castrare la băieți.

În viziunea lui S.Freud, libidoul legat de instinctul vieții devine principalul izvor al formării caracterului (personalității) omului. În dezvoltarea sa el parcurge mai multe stadii distincte unul de celălalt prin modul de satisfacere a instinctului vieții. Aceste stadii mai sunt numite și stadiile dezvoltării psihosexuale și anume: oral, anal, falic, latent, genital.

Conflict psihic – un alt concept cheie al psihanalizei conform căruia cele trei nivele ale psihicului uman (Id, Ego, Superego) se afla într-un permanent conflict. Viața psihică normală fiind doar o prelungită stare de armistițiu între forțele celor trei nivele psihice. Id-ul este cea mai puternică instanță, el nu știe decât să vrea, principalul lui inamic fiind Superego-ul. Superego-ul, pe baza normei morale de proveniență socială, interzice cele multe din dorințele Id-ului declanșând, astfel, *conflictul*.

Ego-ul este prins între cele două forțe puternice al având rolul de mediere a conflictelor. Dacă Ego reușește ”să împace” cele două instanțe, reușita lui se numește *compromis* și, datorită compromisului, viața psihică a persoanei se poate desfășura sub aparența normalității. Uneori însă, Ego-ul nu reușește concilierea dintre cele două forțe și atunci el este strivit în încleștarea celorlalte două instanțe. Rezultatul este boala psihică, adică o conciliere realizată în favoarea inconștientului.

Energia mentală se referă la faptul că psihicul uman ca mecanism, ca sistem necesită un anumit tip de energie pentru a funcționa. Acest tip de energie, este numit de S.Freud, *energie psihică* sau *libidou* și principala lui sursă generatoare este Id-ul. Majoritatea criticilor pe care le-a înfruntat S.Freud au vizat faptul susținut de el cu fermitate că *energia psihică sau libidou*, prin care explica întregul comportament uman, *este de natură sexuală*.

Conceptul de refulare se referă la operația mentală inconștientă prin care anumite idei și dorințe inconștiente, care vin în contradicție cu legile morale, interiorizate în Superego sunt ”împinse” în adâncul inconștientului. Omul nu este conștient de conținutul dorințelor sale refulate, dar acestea se manifestă subtil în comportament și doar un psihanalist sau psiholog experimentat le poate observa.

Anxietatea este desemnată de S.Freud ca fiind, starea care se instituie atunci când Ego-ul ”se simte” depășit de forțe ce-i sunt superioare. Într-o abordare timpurie, părintele psihanalizei explică anxietatea ca fiind un surplus de energie care nu a găsit căi de a fi descărcată. O explicație mai tardivă a anxietății la S.Freud viza anxietatea ca și semnal de alarmă pentru un pericol emoțional neconștientizat. El distinge între anxietatea de bază care este comună tuturor oamenilor și care se instituie în urma procesului traumatizant al nașterii, despre care crede că este o stare de anxietate normală deoarece se manifestă la omul sănătos doar situațional.

Activități de autoevaluare:

1. Explicați. Ce înțelege S.Freud prin afirmația:”Omul este un sistem energetic”?
2. Definiți conceptele-cheie a psihanalizei freudiene.
3. Identificați nivelele primului model structural al personalității, elaborat de S.Freud, și expuneți caracteristicile esențiale ale fiecărui nivel.
4. Identificați nivelele celui de-al doilea model structural al personalității, elaborat de S.Freud, desemnați caracteristicile esențiale ale fiecărui nivel.
5. Stabiliți deosebiri dintre cele două modele structural ale lui S.Freud.
6. Găsiți răspuns la următoarele întrebări: Care este principiul după care funcționează Id-ul? Care principiu se află la baza funcționării Ego-ului?

TEORIA ANALITICĂ A LUI CARL GUSTAV JUNG (1875-1961)

Plan:

1. Introducere în psihologia analitică
2. Structura personalității din perspectiva teoriei analitice
3. Arhetipurile

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea să:

- explice esența psihanalizei ca paradigmă explicativă a personalității,
- înțeleagă viziunile lui S.Freud asupra omului și societății,
- expună conceptele centrale ale psihanalizei freudiene cu privire la personalitate și anume: determinism psihic, structură internă, energie mentală, conflict psihic, simptom, refulare, vis, anxietate etc.
- facă distincția între modelul structural al personalității elaborat de S.Freud și cel elaborat de C.G.Jung.

Introducere în psihologia analitică

C.G.Jung este considerat cel mai important discipol al lui S.Freud. El a studiat medicina și a ținut cursuri de psihiatrie. Interesul lui C.G.Jung pentru psihanaliză a apărut după citirea lucrării lui S.Freud "Interpretarea viselor"(1900) dar s-au întâlnit abia în anul 1907. Din acel moment între cei doi a apărut o relație de prietenie și profesională foarte strânsă. S.Freud vedea în C.Jung un discipol fidel care-i va duce cauza mai departe, tratându-l cu afecțiune paternă. Doar că, deoarece C.Jung la momentul întâlnirii cu maestrul său avea propria identitate profesională, fiind un psihiatru format la acel moment, a început să manifeste tot mai frecvent opinii diferite de cele ale maestrului Freud, fapt ce a dus la ruperea relației de prietenie dintre ei. Motivul principal fiind supradimensionarea importanței pe care S.Freud o acorda sexualității în dinamica personalității.

După despărțirea de S.Freud, C.Jung și-a intitulat propria teorie "Psihologia analitică". Deosebirea principală de psihanaliza freudiană constând în reconsiderarea naturii libidoului. În timp ce S.Freud definește libidoul în termeni predominant sexuali, C.G.Jung îl consideră o energie creativă a vieții care contribuie la dezvoltarea indi-

viduală a omului, care alimentează dezvoltarea *psiche*-lui și funcționarea proceselor psihice precum percepția, gândirea, etc. Energia psihică nu există separat de cea fizică, utilizată de corp pentru funcționarea fiziologică, ci cele două tipuri de energii trec ușor din una în alta, se transformă. În viziunea lui C.G.Jung instinctul sexual este doar una din forțele ce determină dezvoltarea personalității, dar nu și unica. Deși nu neagă existența factorilor sexuali C.Jung reduce mult rolul sexualității în viața psihică a personalității.

Structura personalității din perspectiva teoriei analitice

Psiche este termenul pe care C.G.Jung îl folosește ca echivalent pentru cel de personalitate, un sistem alcătuit din alte subsisteme aflate în relație de interdependență.

C.G.Jung nu a identificat stadii în dezvoltarea personalității dar a formulat idei importante la dezvoltarea personalității. Mai întâi că, nu a considerat copilăria mică ca fiind perioada decisivă a vieții, susținând că dezvoltarea personalității nu încetează niciodată. Indiferent de vârstă, ființa umană evoluează constant. Conștiința apare când copilul poate spune *eu*, iar nașterea psihică a persoanei se produce abia în adolescență. Doar atunci când adolescentul este sistematic înstrăinat de familie și este inițiat în tainele religioase (referirile lui Jung despre ritualurile de inițiere din diferite triburi).

Cât privește structura personalității, și aici, apar diferențe semnificative deși C.Jung susține și el existența a trei nivele de organizare: conștiința, inconștientul personal și inconștientul colectiv.

Conștiința (sau Ego) este partea conștientă din psyche care selectează percepțiile, gândurile și amintirile. Ea oferă stabilitate modului în care gândim, simțim, ne amintim, contribuind astfel la structurarea sentimentului de identitate proprie și continuitate. Această nivel are rolul de a fi în contact cu realitatea și a-i permite persoanei să se adapteze la mediu. Percepțiile și gândurile noastre conștiente sunt determinate de orientarea libido-ului, spre lumea externă sau spre cea internă, rezultând *orientarea extravertă și introvertă*. Extraversia desemnează orientarea libidoului în exterior, iar introversia - orientarea libidoului spre interior. *Extraverții* au tendința spre exteriorizare și orientare spre obiect, spre exterior. *Extraverții* sunt orientați spre lumea externă și se orientează foarte bine în această lume, iar activitatea și comportamentul și le construiesc ținând cont de regulile și normele sociale. Lor le este caracteristică sociabilitatea sporită și spiritul de inițiativă, maleabilitatea comportamentului, capacitatea

de a-și găsi locul propriu în societate și a se adapta la cererile acesteia. Obiectele și fenomenele lumii externe îl interesează mai mult decât propria lume interioară. Particularitățile psihice ale extravertților și introvertților, în viziunea lui C.G.Jung, coexistă în fiecare persoană. Atunci când prevalează trăsăturile unuia din tipuri, se spune că, avem un tip de personalitate predominant introvert sau extravert. Atunci când raportul dintre extraversie și introversie este relativ același, vorbim despre faptul că persoana respectivă poate fi atribuită tipului ambivert. Extravertții stabilesc ușor contacte cu ceilalți, au mulți prieteni, țin cont de părerile și interesele celorlalte persoane. Totuși, în cercul restrâns al persoanelor apropiate se dezvăluie o altă parte a personalității lor. Aici ei pot fi chiar despotici, dau dovadă de lipsă de răbdare, nu țin cont de părerile și așteptările celor apropiați, rămân inflexibili.

Introvertții au tendințe spre interiorizare și orientarea spre subiect. Introvertții acordă o atenție predominantă stării interioare a sufletului lor și își construiesc comportamentul reeșind din propriile norme, valori și idei. Lor le este caracteristic un nivel înalt al anxietății, apărută din cele mai mici și neînsemnate motive. Au o sensibilitate sporită. Comunicarea introvertților cu persoanele necunoscute este dificilă. Ei nu-și pot construi comportamentul lor bazându-se pe poziția tuturor sau a majorității. De obicei, le place să insiste asupra ideilor proprii sau evită contactele. Totuși, în comunicarea, în relațiile cu oamenii apropiați, dimpotrivă, se dezvăluie partea extravertă a personalității lui. Arhetipul *Sinele* este cel care conferă unitate personalității tocmai prin faptul că nu permite ca una din cele două părți ale sufletului (extraversia sau introversia) s-o supună pe cealaltă sau să dețină total supremația, de aceea, considera C.G.Jung, cele două tendințe parcă “împart sferile de influență ale sufletului”.

Deși realizată tot de el, C.G.Jung a considerat această clasificare ca fiind una simplistă și în scurt timp a elaborat alt sistem de clasificare adăugând patru funcții psihice de bază: gândirea, emoția (simțirea), intuiția și senzația, care în combinație cu introversia sau extraversia individualizează dezvoltarea fiecărei persoane. Gândirea și emoția (simțirea) sunt considerate funcții raționale, în timp ce intuiția și senzația sunt funcții iraționale, instinctual deoarece ele nu analizează experiențele ci doar le trăiesc. Gândirea este funcția responsabilă de prelucrarea și operarea informațiilor după criterii logice, iar simțirea/emoția (ceea ce azi numim afectivitate), ca și funcție complementară a gândirii, se referă ”la un act subiectiv de acceptare sau respingere”, fiind un gen de judecată a simțirii. Gândirea produce judecăți în termeni de adevărat-fals, iar emoția în termeni de plăcut-neplăcut.

Intuiția era văzută de C.Jung ca o înțelegere instinctivă sau funcția psihicului care face posibilă producerea unor percepții inconștiente. Senzația este ”o percepție conștientă”

Dintre cele două funcții, rațională și irațională, una are tendința să o domine pe cealaltă și doar una poate fi dominantă. Din interacțiunea celor patru funcții iau naștere, după C.Jung, *opt tipuri psihologice*:

- *tipul gânditor extravert* - își duce existența respectând strict anumite reguli, are tendința să-și reprime emoțiile și încearcă să fie cât mai obiectiv;
- *tipul emoțional extravert* - reprimă glasul propriei gândiri, ține la valori și tradiții, dă importanță opiniei altor persoane;
- *tipul simțitor extravert* - concentrat pe plăcere, caută mereu senzații noi, adaptabil și orientat spre realitate;
- *tipul intuitiv extravert* - creativ, atras de tot ce este nou, se descurcă bine în afaceri și politică;
- *tipul gânditor introvert* - interacționează dificil cu ceilalți, manifestă răceală afectivă și întâmpină dificultăți când trebuie să-și comunice ideile;
- *tipul emoțional introvert* - este calm, modest, pare greu de abordat, nu-i prea pasă de emoțiile altor persoane.
- *tipul simțitor introvert* - este irațional, privește lumea reală cu detașare și bunăvoință;
- *tipul intuitiv introvert* - slab contact cu realitatea ca rezultat al puternicei replieri spre lumea internă, din exterior par bizari și excentrici.

Inconștientul personal conține toate impulsurile, dorințele dar și reprezentările și experiențele uitate sau reprimate, dar acestea pot fi ușor accesate la nevoie de Ego. Acesta este aproape identic cu inconștientul lui S.Freud, dar în viziunea lui C.Jung, el reprezintă doar un nivel superficial al inconștientului.

Conținuturile inconștientului personal sunt alcătuite *grupuri* de gânduri, sentimente, amintiri, experiențe de viață ale persoanei cu privire la un anumit *concept*, numite de C.Jung *complexe*. Complexul are, ceea ce se numește, *putere de constelație*, adică atrage experiențe similare și le interpretează conform schemelor cognitive existente. Complexul poate fi conștient, parțial conștient și inconștient. De exemplu, *complexul mama* are, în nucleul său, informații din fondul comun și ancestral al speciei umane, dar și din experiența privată a copilului cu mama sa. Dacă o persoană este dominată de gânduri despre mamă se poate spune că are un complex puternic al mamei. Acțiunile, gândurile

și sentimentele acestei persoane vor fi puternic influențate de concepția ei despre mamă, iar ceea ce spune și simte mama fiind pentru persoană de o importanță absolută.

Sub inconștientul personal se află cel mai profund strat al inconștientului și anume inconștientul colectiv.

Inconștientul colectiv este transpersonal, adică se extinde, trece dincolo de persoană. Acest nivel al lui psyche este cel mai inaccesibil, el fiind memoria latentă a experiențelor acumulate de generațiile trecute. Acest trecut însă, include nu numai istoria rasei umane ca specie, ci și pe cea a speciilor preumane. Aceste potențialități ancestrale fac ca noi oamenii să trăim în grupuri (familia), să avem anumite roluri (deși aceste roluri pot fi diferite de la o cultură la alta), exprimăm aceleași emoții (bucuria, tristețea, furia), dezvoltăm limbaje (diferite de la o cultură la alta).

Inconștientul colectiv este populat de experiențele ancestrale, considerate cele mai puternice forțe care contribuie la dezvoltarea personalității, numite de C.Jung - *arhetipuri*.

Arhetipurile sunt produse spontane ale inconștientului, sunt imagini primordiale ce s-au format pe parcursul a mii de ani, când creierul uman ieșea din starea animală. Ele sunt tendințe de bază ale omului care determină tipare, modele specifice de gândire. Arhetipurile sunt trăite ca emoții și imagini mintale, asociindu-se, mai frecvent, cu experiențele umane semnificative precum nașterea, moartea sau reacțiile la pericole extreme. Ele nu sunt amintiri clare ci mai degrabă niște predispoziții care se dezvoltă în contact cu evenimente reale din viața persoanei. Dovada primă a existenței inconștientului colectiv, considera C.Jung, este comportamentul copilului. Copilul își are propria viață psihică deși adultul are iluzia că el (adultul) îi controlează comportamentul. În realitate, susținea C.Jung, "copilul știe totdeauna ce face", comportamentul lui fiind determinat, în mare parte, de energiile inconștientului colectiv. Arhetipurile îl determină pe individ să se comporte într-un mod similar cu cel al strămoșilor.

Arhetipurile

Cele mai importante arhetipuri: persona, umbra, anima și animus, sinele.

Persona este instanța care se interpune între individ și lumea externă, referindu-se la rolul social pe care-l deține persoana, masca pe care acesta "o îmbracă" atunci când iese în societate. Acest arhetip este rezultatul unui compromis între identitatea reală și cea socială, ea reprezentând asigurarea celorlalți că noi știm și respectăm regulile sociale (Mayers, 2005). Indivizii umani la care acest arhetip este slab dezvoltat sunt pasibili de a dezvolta comportamente antisocial.

Umbra este centrul inconștientului conținând impulsurile noastre animalice, primitive, inclusiv cele de natură sexuală și agresivă, inacceptabile social. Ea cuprinde cele mai întunecate aspecte ale persoanei noastre ce nu pot fi controlate și care amenință integritatea personalității. Conținuturile ei sunt total opuse celei ale *personei*, conținând dorințe, tendințe indezirabile social, ea este ”diavolul din interior”(E.Bonchiș). Umbra reflectă partea instinctuală a personalității, se opune oricărei încercări de a o controla din partea conștientului dar impulsurile ei pot fi canalizate spre scopuri pozitive. C.Jung considera că umbra (ca și concept) seamănă mult cu cel de inconștient la S.Freud.

Cuplul *anima* și *animus* reflectă faptul că fiecare individ are trăsături psihice opuse genului din care face parte el. *Anima* se referă la tendințele feminine ce-l pot caracteriza pe bărbat, tendințe care corespund erosului matern. Aceasta este partea lui feminină inconștientă. *Animus* conține tendințele masculine ale femeii și corespund logosului patern. Acesta reprezintă partea masculină inconștientă a femeii. Cele două arhetipuri, considera C.Jung, au evoluționat de-a lungul multor mii de ani în inconștientul colectiv ca rezultat al interacțiunii cu sexul opus.

Sinele este arhetipul central dar și cel mai vechi reflectat în teoria lui C.Jung. Acest arhetip se referă la tendința spre unitate și stabilitate a tuturor componentelor personalității, a întregii structuri a personalității.El armonizează celelalte arhetipuri și modalitățile lor de a se exprima.Acest arhetip, în funcție de situație, poate uneori determina comportamente dezirabile social, de exemplu la muncă (persona). În alte conjuncturi același arhetip poate determina comportamente scandaloase la o petrecere (umbra).

Activități de autoevaluare:

1. Definiți conceptele-cheie ale psihologiei analitice ale lui C.G.Jung.
2. Identificați și explicați nivelele structurale ale personalității în viziunea lui C.G.Jung.
3. Stabiliți diferențele semnificative între structura personalității elaborată de S.Freud și cea a lui C.G.Jung.
4. Expuneți particularitățile și diferențele comportamentale ale persoanelor cu orientarea extravertă față de cele ale persoanelor cu orientarea introvertă.
5. Numiți arhetipul care conferă unitate personalității.
6. Argumentați. De ce C.G.Jung susținea că “copilul știe totdeauna ce face”, iar adultul doar are iluzia că-i controlează comportamentul?

PSIHOLOGIA INDIVIDUALĂ A LUI ALFRED ADLER (1870-1937)

Plan:

1. Introducere în psihologia individuală
2. Conceptele de bază ale teoriei individuale

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea să:

- explice esența psihologiei individuale.
- compare termenii-cheie ai teoriei individuale lui A.Adler cu psihanaliza lui S.Freud, și teoria analitică a lui C.Jung.
- expună conceptele centrale ale teoriei individuale, explicându-l pe fiecare.

Introducere în psihologia individuală

Primul discipol care s-a despărțit de S.Freud în 1911, intitulându-și propria teorie “*psihologia individuală*” a fost **A.Adler**. Titlul teoriei voia să sugereze că persoanele sunt unice, armonioase în interior și dornice de a coopera cu semenii.

El, ca și majoritatea foștilor discipoli a lui S.Freud, a negat rolul determinant al forțelor biologice în dezvoltarea personalității și în special pe cel al instinctului sexual, conștientul devenind centrul personalității. A.Adler a recunoscut ca și S.Freud importanța experiențelor din primii ani de viață pentru evoluția ulterioară a individului, dar a considerat că forțele sociale sunt adevărații factori determinanți ai evoluției personalității și nu forțele instinctuale. Individul uman este văzut de A.Adler că o *personalitate unitară*, el evitând divizarea personalității pe nivele separate cum proceda-se S.Freud și C.G.Jung.

Rolul conștiinței în planificarea viitorului este revalorizat, iar concepția individului despre viitor, poate determina puternic comportamentul prezent, considera A.Adler. El elaborează o concepție mai optimistă despre om, conform căreia oamenii nu sunt ghidați de forțe oarbe (instinctele), ci încearcă singuri să-și orienteze viața. Oamenii nu sunt răi de la natură, iar greșelile lor se datorează concepției eronate despre viață. Ei pot să se schimbe și pot fi fericiți pentru că trecutul este mort.

Conceptele de bază ale psihologiei individuale

Psihologia individuală a lui A.Adler utilizează următoarele concepte de bază pentru a-și constui structura: sentimentul de inferioritate și compensare, complexul de

inferioritate și tendința spre superioritate, stilul de viață, eul creative, interesul social, finalismul fictive, ordinea nașterii copiilor într-o familie.

Sentimentul de inferioritate. A.Adler considera că la fiecare persoană se îmbolnăvește organul care a fost insuficient dezvoltat de la naștere. Un asemenea defect poate fi compensat prin intermediul antrenamentelor și exercițiilor; Istoria sportului abundă de o multitudine de asemenea exemple când indivizi foarte bolnăvicioși în copilărie și cu anumite insuficiențe fizice devin sportivi remarcabili și chiar obțin medalii olimpice.

Complexul inferiorității psihologice se dezvoltă din copilărie în principal din trei cauze: deficiența unui organ; hipertutelarea părintească; rejecția din partea părinților.

Dacă părinții își răsfășă copiii excesiv aceștia cresc fiind nesiguri de forțele proprii și incapabili să depășească obstacolele vieții, copii respinși sau rejețați se simt nedoriți și dezvoltă un complex de inferioritate. Fiecare din cauzele menționate poate conduce în perioada adultă la nevroză, ca reacție la complexul de inferioritate poate apărea *tendința spre superioritate* care se exprimă în tendința de a-și supraevalua capacitățile fizice și intelectuale, deși *tendința spre superioritate*, în viziunea lui A.Adler, *este tendința fundamentală a vieții omenești*. Ea se găsește în om din momentul nașterii ca posibilitate de a-și reorganiza propria viață și de a-i da un sens. Mișcarea înainte, considera A.Adler, este universală și este caracteristică oamenilor atât în situații normale cât și în situații patologice;

Lupta pentru superioritate este înnăscută și responsabilă atât pentru progresul la nivel individual cât și pentru cel de la nivel social. Sentimentul de inferioritate încercat de fiecare copil datorită faptului că este total dependent de mediul său, conduce la activarea tendinței spre superioritate.

Stilul de viață se fixează în jurul vârstei de 4-5 ani și ulterior este aproape imposibil de schimbat. Stilul de viață este strâns legat de sentimentul comuniunii. Copiii cu un sentiment al comuniunii puternic dezvoltat se simt mai puțin vulnerabili, sunt mai siguri de ei pentru că acestea se pot compensa cu ajutorul semenilor de aceeași vârstă.

Eul/Sinele creativ este un principiu activ al vieții individului și este conceptul cheie al teoriei adleriene. Sensul eului creativ rezidă în faptul că fiecare om are posibilitatea de a-și construi singur propriul stil de viață, are posibilitatea de a fi stăpânul propriei sorți.

Interesul social se dezvoltă în relațiile sociale, interpersonale și înainte de toate în familie. Dragostea maternă sănătoasă, în viziunea lui A.Adler, este de neconceput

în afara unor relații de familie normale. Unui copil i se poate induce sentimentul de concurență și intrajutorare pentru semenii săi numai pe baza experiențelor personale. Relațiile normale cu soțul și cu ceilalți copii, cu vecinii și cu alte persoane apropiate servesc ca modele de comportament care sunt imitate de copii. Tatăl trebuie să-și trateze copiii ca pe egalii săi și să aibă un rol activ în educația lor alături de soție, astfel se creează cele mai bune condiții de formare la copil a interesului social.

Finalismul fictiv se manifestă în tendința omului de a-și atinge scopurile de viață propuse. Dacă aceste scopuri sunt exagerate atunci activitatea umană se transformă în ficțiune. Scopul fictiv nu poate fi nici verificat și nici atins, dar însăși existența acestuia are pentru viața umană o mare importanță. Urmându-l omul tinde să obțină rezultate cât mai înalte în activitatea sa și rezolvă mai eficient problemele de bază apărute.

Tipurile de personalitate

A. Adler considera că putem înțelege sau decodifica comportamentul uman dacă cunoaștem *montajele de viață* ale acestuia, și în funcție de aceste montaje el distinge patru tipuri de oameni:

- tipul care ia
- tipul care conduce
- tipul evitant
- tipul util social
- Persoanele ce aparțin primului tip au tendința de a-și satisface trebuințele pe contul altuia, se caracterizează printr-un nivel redus al activității, pasivitate și o adaptabilitate socială redusă.
- Tipul care conduce – aceștia sunt siguri de sine, perseverenți, pentru ei este caracteristic montajul superiorității asupra celorlalți; activitatea lor este preponderent orientată spre dobândirea bunurilor materiale.
- Tipul evitant - de obicei fug de luarea unor decizii, manifestă interes social și se feresc de posibile eșecuri.
- Tipul util social - acești oameni sunt orientați spre societate, manifestă grijă și atenție față de alte persoane și față de satisfacerea unor interese sociale, sunt gata oricând să ajute și să-și aducă contribuția la binele altor persoane.

Din cele de mai sus, observăm că ideea centrală a teoriei lui Adler o reprezintă tendința inconștientă a omului spre superioritate. Această tendință este urmată de *trăirea sentimentului propriei inferiorități* și nevoia de a o “compensa”.

Sentimentul inferiorității pune în funcțiune *mecanismul compensării și supracompensării*. Hipercompensarea neadecvată produce la indivizi tendința accentuată spre putere, spre superioritate asupra celorlalți, ceea ce poate duce la crize nevrotice.

Sarcina de bază a psihoterapiei este de a ajuta subiectul nevrotic să conștientizeze neconcordanța dintre motivele proprii și realitate, și să canalizeze mecanismul compensator spre un domeniu creativ.

Ordinea nașterii copiilor într-o familie. A. Adler a subliniat importanța ordinii apariției unui copil în familie ca factor care contribuie la conturarea unui stil de viață a ulteriorului adult și a personalității acestuia. Astfel, chiar dacă primul, al doilea, al treilea, etc. copil se naște în aceeași familie, totuși fiecare dintre ei are trăsături diferite de personalitate fiindcă are experiențe de viață diferite.

Copilul unic este mai răsfățat, petrece mai mult timp în compania adulților, se maturizează mai repede și adoptă comportamente mature mai repede în viață.

Primul copil are parte la început, ca și copilul unic, de toată atenția familiei – acesta fiind un avantaj pentru dezvoltarea sa psihică. Primul copil este considerat un ajutor fiind capabil să-i supravegheze pe frații mai mici, este adesea investit cu toată încrederea părinților. Părinții adresându-i-se frecvent astfel: tu ești cel mai mare sau tu ești cel mai în vârstă, de aceea trebuie să fii mai înțelept sau mai deștept decât ceilalți etc. Odată cu nașterea celui de-al doilea copil, primul copil se simte ca un rege detronat, deoarece îi este furată poziția privilegiată în familie, iar atenția este acaparată de al doilea, al treilea etc. Primul copil va lupta pentru a-și redobândi poziția, unii copii devenind neascultători, supărăcioși, rebeli, iar alții posaci și retrași. În perspectivă, ca adulți vor dezvolta strategii comportamentale de supraviețuire pe cont propriu.

Al doilea copil încearcă mereu să-l depășească pe primul devenind astfel foarte competitiv. Chiar și atunci când îl depășește se comportă ca și cum competiția nu a încetat. Se simte în permanență sub presiune, în competiție, comportamentul lui fiind ca al unui concurent ce luptă pentru viață. Comportamentul celui de-al treilea, al patrulea va semăna în mare măsură cu al celui de-al doilea fiind marcat de competitivitate deși scopurile vor fi diferite.

Meziunul este răsfățatul familiei. Copilul cel mai mic are cea mai mare nevoie de îngrijire, așa încât, întreaga atenție a familiei se concentrează asupra lui, ceilalți fiind capabili să se descurce singuri. Meziunul crește într-o atmosferă familială mai caldă, mai protectoare fapt care-i va influența personalitatea de adult și atitudinea față de

viață. Părinții, frații și surorile îl tratează mereu ca pe un puști, nu-i încredințează nimic să facă, ceea ce, în viziunea lui A.Adler, îl întărește mult pe mezin așa încât el se va strădui să arate că el știe și poate face totul. Mezinul dezvoltă o puternică *aspirație spre putere* și de cele mai multe ori acesta devine un adult care nu se mulțumește cu puținul și care-și dezvoltă tendința de a-i depăși pe toți ceilalți (Adler, 1996).

Un rol important în dezvoltarea personalității îl are *diferența de vârstă dintre copii*. Dacă diferența de vârstă dintre primul și al doilea copil este mare, iar dintre al doilea și al treilea este mică, atunci primul va avea trăsăturile copilului unic, al doilea va fi ca și primul copil iar al treilea va avea trăsăturile ca și mezinul. Un rol important, în viziunea lui A.Adler, îl are și *genul copiilor*. O fată, de exemplu, ar putea să nu-l considere pe fratele ei mai mare ca pe cineva cu care să concureze, iar o fetiță într-o familie cu mulți băieți să fie percepută ca și copil unic.

Psihologia individuală nu a dus nici ea lipsă de critici. Principala critică a vizat superficialitatea ei, datorată numărului mare de observații colectate din viața de zi cu zi, dar această critică i se potrivește și lui S.Freud și lui C.Jung. Deși mai puțin sistematică și deloc experimentală, psihologia individuală a lui Adler are meritul de a fi tratat omul ca pe o ființă socială și nu ca pe una pur biologică.

Activități de autoevaluare:

1. Identificați conceptele-cheie ale psihologiei individuale.
2. Argumentați. De ce este important pentru om finalismul fictiv?
3. Cum influențează diferența de vârstă dintre copii (într-o familie) dezvoltarea personalității lor

PSIHANALIZA SOCIALĂ

TEORIA LUI KAREN HORNEY DESPRE PERSONALITATE

Plan:

1. Date biografice
2. Personalitatea și trebuințele fundamentale ale copilăriei
3. Anxietatea și personalitatea nevrotică
4. Imaginea de sine reală și imaginea idealizată
5. Psihologia feminină

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea să:

- definească conceptele fundamentale despre personalitate cu care operează K. Horney în cadrul teoriei sale,
- explice importanța relațiilor emoționale dintre părinți și copil pentru dezvoltarea personalității celui din urmă,
- numescă factorii care slăbesc sentimentul de securitate al copilului și consecințele la nivelul personalității,
- să caracterizeze motivele pentru care copiii sunt nevoiți să-și reprime ostilitatea față de părinți atunci când nu le sunt satisfăcute principalele trebuințe,
- definească anxietatea de bază și factorii care o determină,
- strategiile, desemnate de K.Horney, la care recurg persoanele pentru a se apăra de anxietate și neajutorare,
- să identifice și să caracterizeze tipurile de personalitate nevrotică în viziunea lui K.Horney,
- să explice termenii-cheie a psihologiei feminine a lui K.Horney.

Date biografice

Karen Horney (Danielson) (1885 – 1952). Reprezentantă a școlii de psihanaliză socială. A fost atrasă și a studiat intens psihanaliza clasică dar, foarte curând, s-a dezamăgit de aceasta criticând-o pentru puternicul accent pus pe instincte. Ea insistă și revalorizează importanța factorilor sociali în dezvoltarea personalității.

S-a născut într-un sat de lângă Hamburg, dintr-un tată norvegian și o mamă daneză, cu 17 ani mai tânără decât soțul său. Tatăl era căpitan de navă, om tăcut, rigid,

foarte religios și autoritar. Mama avea o fire vivace și cu o gândire liberă, între părinți producându-se repetate conflicte datorită acestor diferențe. Până în adolescență se îndoia că părinții o doreau, fiind geloasă pe fratele ei mai mare și convinsă că părinții îl iubeau mai mult pe el decât pe ea. Îl admira mult pe tatăl său și dorea să-i câștige atenția și dragostea, însă totodată acumula ostilitate față de acesta din cauza frecventelor comentarii depreciative asupra înfățișării și inteligenței ei.

Era apropiată de mama sa și încerca să-i câștige afecțiunea prin supunere și blândețe. Pe la 9 ani, realizând că tactica ei nu dă rezultatele așteptate, a devenit rebelă și ambițioasă, hotărând să compenseze sentimentele sale de inadecvare cu realizările la învățătură. „Nu pot fi frumoasă, voi fi deșteaptă”.

Karen Danielson (pe numele ei adevărat) studiază medicina la Universitatea din Freiburg, fiind prima femeie care a primit dreptul să studieze medicina în Germania. În 1909, la vârsta de 24 de ani, Karen se căsătorește cu Oscar Horney cu care a avut 3 copii. Căsătoria nu a fost fericită, motiv din care Karen suferea de perioade prelungite de depresie, iar în 1926 această căsătorie se destramă.

Din 1927 își desfășoară activitatea în calitate de psihiatru în cadrul Institutului de Psihiatrie din Berlin. Este pasionată de activitatea ei în calitate de profesor, scrie mai multe lucrări. În 1932 se mută în SUA, unde lucrează inițial la Institutul de Psihanaliză din Chicago, apoi din 1934, la Institutul de Psihanaliză din New York. În 1941 este „expulzată” din acest Institut din cauza viziunilor și abordărilor sale care se diferențiau mult de psihanaliza clasică. Ea își creează Asociația pentru avansarea psihanalizei (Association for the Advancement of Psychoanalysis). Către sfârșitul vieții devine interesată de budismul Zen și vizitează câteva mănăstiri din Japonia.

Personalitatea și trebuințele fundamentale ale copilăriei

K.Horney era de acord cu S.Freud în privința importanței primei copilării pentru modelarea personalității adulte, însă considera că influența primordială o are socialul, nu biologicul și punea accent pe următoarele trebuințe de bază:

- *trebuința de securitate* (siguranța și eliberarea de frică),
- *trebuința de satisfacție* (satisfacerea trebuințelor bazale de hrană, apă, somn, etc.)

K.Horney considera că gradul de satisfacere a trebuinței de siguranță, de securitate influențează normalitatea personalității adulte. Sentimentul de securitate al copilului este dependent total de modul în care acesta este tratat de părinți, de com-

portamentul părinților. Lipsa afecțiunii este principala cauză care slăbește formarea sentimentului de securitate al copilului. Comportamentele părinților care scad sentimentul de securitate al copilului, susținea K.Horney sunt: preferința pentru un alt frate, pedepsele nedrepte, comportamentul inconstant, neîndeplinirea promisiunilor, umilirea copilului, izolarea copilului de ceilalți. Manifestarea acestor comportamente față de copil duce la acumularea de ostilitate, pe care copilul este nevoit să o reprime din următoarele motive:

- **Dependența și sentimentul de neajutorare.** Copilul simte dacă afecțiunea părinților este reală sau prefăcută, dacă acesta nu simte dragostea adevărată și va acumula sentimente de ostilitate față de părinți. Acestea însă vor fi reprimite, deoarece copilul se simte neajutorat și dependent de părinți, și astfel va fi mai puțin înclinat să se opună sau să se revolte împotriva părinților. De asemenea, neajutorarea este încurajată prin răsfățul copilului. După K.Horney, neajutorarea este condiția primordială a dezvoltării comportamentului nevrotic: „Trebuie să-mi reprim sentimentul de ostilitate pentru că am nevoie de tine”.
- **Teama de părinți.** Copilul se teme de părinte, dacă acesta își impune autoritatea prin metode directe (pedepse fizice, bătaie) sau indirecte (intimidare, amenințări) și apoi devine temător față de tot ce-l înconjoară. Copilul acumulează ostilitate din cauza sentimentului de nesiguranță datorat raportului de forțe în care se află cu părinții, însă acestea și le va reprima: „Trebuie să-mi reprim ostilitatea fiindcă mi-e frică de tine”.
- **Manifestările excesive (inautentice) de dragoste** ale părinților. Părinții îi comunică copilului cât de mult îl iubesc și câte sacrificii fac pentru el. Copilul va acumula ostilitate odată ce percepe că părinții nu îl iubesc cu adevărat, aceasta manifestându-se doar în formă verbală, însă de teama de a pierde și aceasta dragoste, deși superficială, copilul își reprimă ostilitatea față de părinți: „Trebuie să-mi reprim ostilitatea pentru a nu pierde și aparența dragostei”.
- **Sentimentele de vinovăție.** Conform normelor sociale învățate de copii, aceștia nu au dreptul să-și exprime ostilitatea față de părinți, iar odată ce copilul simte ostilitate, acesta se va simți vinovat de sentimentele pe care le are și se va strădui să și le reprime. Cu cât sentimentul de vinovăție este mai acut, cu atât copilul se va simți mai fără valoare și va încerca să-și reprime ostilitatea. În viziunea lui K.Horney, *ostilitatea reprimată este sursa anxietății bazale.*

Anxietatea și personalitatea nevrotică

Anxietatea bazală este unul din conceptele centrale ale teoriei lui K.Horney, pe care ea o consideră ca fiind determinată de factori sociali. Autoarea o caracterizează că fiind „senzația copleșitoare și insidioasă de singurătate și neajutorare într-o lume ostilă”. Această anxietate apare în urma relației deficitare părinte-copil. În acest caz, copilul se simte mic, insignifiant, neajutorat, abandonat, în pericol, într-o lume care este peste măsură de înșelătoare, ostilă, umilitoare și trădătoare. Pentru a se apăra de această anxietate, neajutorare, izolare, nesiguranță, copilul poate dezvolta și pune în aplicare patru **strategii sau modalități de autoprotecție**:

- ◆ **Câștigarea afecțiunii.** Persoana face orice dorește celălalt, încercând să-i „cumpere” dragostea, să-l „mituiască”, sau dimpotrivă să aplice șantajul emoțional sau amenințarea, pentru a obține certitudinea că celălalt o iubește, crezând că „dacă mă iubești, nu mă vei răni”.
- ◆ **Supunerea** presupune conformarea totală la dorințele altor persoane, evitarea a orice ar putea să-i contrarieze, să-i supere pe ceilalți (nu critică, nu ofensează în nici un fel), își reprimă propriile dorințe și nevoi, nu se poate apăra de insultele celorlalți de teama ca reacția de apărare să nu-i irite pe ofensatori. „Dacă mă supun, nu voi fi lovit”.
- ◆ **Dobândirea puterii** presupune compensarea anxietății prin atingerea succesului sau printr-un sentiment de superioritate față de ceilalți: „Dacă am putere, nimeni nu mă poate lovi”.
- ◆ **Evitarea celorlalți /izolarea psihologică.** Persoana nu mai contează de alții pentru satisfacerea propriilor trebuințe, se detașează psihologic de ceilalți pentru a evita să mai fie rănită: „Dacă mă retrag, nimic nu mă poate răni”. Această cale duce la minimizarea trebuințelor emoționale și la preocuparea excesivă pentru păstrarea bunurilor și valorilor materiale, ceea ce creează anxietate suplimentară.

Una din strategii, considera K.Horney, poate deveni dominantă căpătând statutul de trebuință pentru persoană. Prin urmare, mecanismele sau strategiile de autoprotecție pot, prin permanentizare, să capete forța și funcționalitatea unor **trebuințe**. K.Horney a identificat **10 trebuințe/tendințe**, pe care le-a numit nevrotice, deoarece sunt soluții iraționale la problemele persoanei:

1. Nevoia exagerată de afecțiune și aprobare
2. Nevoia de a avea un partener de viață dominant
3. Nevoia de limitări bine definite
4. Nevoia exagerată de putere
5. Nevoia de a-i exploata pe alții
6. Nevoia exagerată de prestigiu/acceptare din partea celorlalți
7. Nevoia de a fi admirat
8. Nevoia exagerată de realizare personală
9. Autosuficiența / independența exagerată
10. Nevoia exagerată de perfecțiune

Aceste nevoi sunt prezente la toți oamenii, în cazul unei personalități echilibrate acestea se manifestă pasager și adaptate la situație. Nevoile acestea devin nevrotice datorită intensității sporite și urmării compulsive a satisfacerii lor ca mijloace unice de a face față anxietății.

K.Horney a grupat ulterior cele zece tendințe în 3 *categorii*, în dependență de atitudinea individului față de sine și față de alții: tendințe orientate spre oameni, tendințe orientate împotriva oamenilor, tendințe de evitare a oamenilor.

Fiecare din aceste trei categorii de tendințe se manifestă printr-un anumit *tip de comportament nevrotic* sau **tip de personalitate nevrotică**:

1. **Tipul compliant/conformist**, caracterizat de o nevoie intensă și continuă de afecțiune și aprobare; manifestă această tendință față de toată lumea, dar în general are nevoie de o singură persoană (soț, prieten) care să-și asume responsabilitățile ei, să îi conducă viața, să o protejeze și să o îndrume. Îi manipulează pe cei din jur pentru a-și atinge scopurile, fiind adesea perceput ca generos și altruist, se poartă frumos și atrăgător, le arată celorlalți simpatie și înțelegere, este concesiv, face ce cere situația. În atitudinea față de sine predomină sentimentul de neajutorare, pe care îl comunică indirect celorlalți „**uite, sunt așa de slab(ă) și neajutorat(ă), că trebuie să mă iubești și să mă aperi**”. De fapt, aceste persoane au puternice sentimente de sfidare, simt nevoia de a fi în control și le lipsește interesul față de ceilalți. Conformismul și supunerea sunt modalitățile prin care aceste impulsuri ostile sunt controlate.
2. **Tipul agresiv** este opusul persoanei conformiste, consideră că toată lumea din jur este ostilă și doar cei mai puternici pot supraviețui. Are convingerea că

lumea este o junglă în care puterea și ferocitatea sunt valorile cele mai prețuite. Nu se teme de respingerea celorlalți, este dur și dominator, fără preocupare pentru ceilalți. Pentru a-și menține supremația sa asupra celorlalți, este motivat de performanță în tot ce face: trebuie să-i pedepsească pe ceilalți să scoată beneficiu maxim dintr-o relație, critică, ceartă, pretinde și manipulează – tot cu scopul menținerii supremației. Adesea are succes în muncă, deși munca este doar un mijloc, fără a avea satisfacție intrinsecă de la aceasta.

3. **Tipul detașat** – păstrează o distanță emoțională față de ceilalți: nu urăște, nu iubește, nu cooperează. Încearcă să fie autosuficient și să se bazeze doar pe propriile resurse. Manifestă o nevoie disperată de intimitate, petrec mult timp în singurătate, reacționează vehement la intruziuni, obligații sau constrângeri. Acordă mare importanță logicii, rațiunii și inteligenței și devalorizează emoția.

Personalitatea nevrotică este de obicei marcată de una din aceste tendințe, iar celelalte coexistă într-o manieră atenuată. Atunci când în același timp se manifestă tendințe incompatibile, survine **conflictul**. Această incompatibilitate duce de fapt la dezvoltarea nevrotică.

Personalitatea normală manifestă toate aceste tendințe într-o manieră echilibrată și flexibilă, iar nevroticul este rigid și nu poate realiza compatibilitatea tendințelor.

Imaginea de sine reală și idealizată

Personalitatea normală manifestă o **imagine de sine realistă**, care este flexibilă și dinamică, modificându-se odată cu evoluția individului, aceasta reflectă și ghidează persoana. Aceasta este bazată pe evaluarea realistă a abilităților, potențialului, slăbiciunilor și relațiilor cu ceilalți.

Imaginea de sine nevrotică este statică și inflexibilă, ea este o idee fixă, nu un imbold călăuzitor, ci o limitare care impune conformare rigidă. Aceasta provoacă alienare față de Eul adevărat, devenind un element de conflict. Nevroticul nu se concentrează asupra nevoilor sale reale, dar trăiește sub tirania lui „ar trebui”, a tiparelor valorizate cultural.

Imaginea idealizată de sine este prezentă și la personalitatea normală și la cea nevrotică. Rolul acesteia este de a da sentimentul de unitate și integrare a personalității și este cadrul de referință pentru noi înșine. La nevrotic, funcționarea necorespunzătoare

a personalității duce la adoptarea unui sine idealizat care nu reușește să ofere securitate, din cauza imaginii de sine incomplete, distorsionate și nerealiste.

Psihologia feminină

K.Horney a fost una dintre primele susținătoare a feminismului, acest lucru punându-și amprenta și asupra unor aspecte ale teoriei sale. Ea era în total dezacord cu S.Freud în privința femeilor și a personalității acestora, reproșând acestuia că:

- și-a bazat teoria pe patologia personalității și nu pe normalitate;
- a interpretat relatările pacientelor sale prin prisma unei minți de bărbat.

S.Freud greșește când afirmă că femeile sunt victimele anatomiei lor, considera K.Horney. La fel de eronate, în viziunea ei, sunt și considerațiile lui S.Freud despre Supraeul slab al femeilor ca urmare a rezolvării inadecvate a conflictelor oedip-ale. Eronate sunt și ideile acestuia despre complexe de inferioritate referitoare la corpul lor (complexul castrării și invidia de penis). K.Horney contraargumentează prin descoperirea la bărbați atât în copilărie, cât și la vârsta adultă, a invidiei față de capacitatea femeilor de a procrea, de a da naștere, de a alăpta, numind-o *invidia de uter*. Din cauza rolului lor modest în procreare, bărbații își sublimează aceste dorințe prin succese profesionale sau prin tendința de a minimiza femeia și a-i menține un statut inferior.

Faptul că multe femei au *complexe de inferioritate* este un rezultat al influenței culturale falocentrice. Aceasta se datorează faptului că de-a lungul istoriei, femeile au fost discriminate social, cultural, economic. Cultura creștină, în special cea puritană, accentuează caracterul păcătos și degradant al sexualității, făcând din femeie simbol al păcatului, pentru care aceasta se considera înjosită și „pătată” de sexualitate – motiv de scădere a respectului de sine. Inhibarea feminității, susținea K.Horney, este rezultatul acestui refuz al condiției de femeie, influențând sexualitatea acesteia (tendința spre masochism, frigiditate). Masochismul este frecvent la femei nu numai din cauza inferiorității lor fizice, dar din cauza că societate le reprimă agresivitatea, încurajând pasivitatea. Dorința femeilor de a fi bărbați are o altă explicație, și anume dorința de a avea toate acele privilegii, pe care le au bărbații, precum: forța, curajul, independența, succesul, libertatea sexuală, dreptul de a alege partenerul.

Activități de autoevaluare:

1. Identificați factorul care, în viziunea lui K.Horney, este fundamental pentru dezvoltarea personalității.
2. Explicați care sunt factorii care scad sentimentul de securitate al copilului și cum se repercutează slăbirea acestui sentiment asupra personalității acestuia.
3. Explicați care este diferența între imaginea de sine reală și imaginea idealizată de sine.
4. Selectați contrargumentele aduse de K.Horney la ideea lui S.Freud că femeile sunt "ființe incomplete".

TEORIA LUI ERICH FROMM DESPRE PERSONALITATE

Plan:

1. Date biografice
2. Teoria umanistă a personalității lui Erich Fromm
3. Nevoile psihologice
4. Tipurile de personalitate

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea să:

- definească conceptele fundamentale despre personalitate ale lui E.Fromm,
- numescă factorii care determină personalitatea în viziunea lui E.Fromm,
- înțeleagă relația dintre libertate - singurătate și sănătatea mentală a individului,
- identifice strategiile pe care individul, în viziunea lui E.Fromm, le pune în aplicare pentru a "scăpa" de libertate (deoarece aceasta produce singurătate),
- caracterizeze nevoile psihologice ale personalității,
- expună tipurile de personalitate în accepțiunea lui E.Fromm.

Date biografice

Erich Seligmann Fromm - psiholog, psihanalist, sociolog și filozof german, unul dintre cei mai mari reprezentanți ai neofreud-ismului. S-a născut la Frankfurt pe Main la 23 martie 1900. În orașul său natal, a studiat la un gimnaziu, unde predarea disciplinelor generale a fost combinată cu predarea disciplinelor religioase evreiești. Din 1919 până în 1922 a studiat la Universitatea din Heidelberg psihologia, sociologia și filosofia. După absolvire a susținut doctoratul. Fascinat de ideile lui S.Freud, a manifestat un mare interes pentru studiul psihanalizei, pe care a început să o combine cu medicina practică. În 1925 și-a deschis un cabinet privat, care a devenit o sursă inepuizabilă pentru observarea oamenilor, studiarea componentei sociale și biologice a psihicului uman.

Din 1930, E.Fromm a predat psihanaliza la Universitatea din Frankfurt. El și-a perfecționat cunoștințele de psihanaliză la Institutul Psihanalitic din Berlin. În 1933, când naștii au venit la putere în Germania, E.Fromm a emigrat în New York, unde a întâlnit-o pe K.Horney. E.Fromm. și K.Horney au avut o influență reciprocă marcantă unul asupra gândirii celuilalt. În 1940, E.Fromm a primit cetățenia americană și a lu-

crat ca profesor, a fost membru al Institutului American de Psihanaliză din New York. În perioada 1946-1950 Fromm a condus institutul de Psihiatrie, Psihanaliză și Psihologie, filiala Școlii de Psihiatrie din Washington. A decedat la 18 martie 1980.

Teoria umanistă a personalității lui E.Fromm

E.Fromm a căutat să extindă influența teoriei psihanalitice, acordând atenție factorilor sociologici, politici, economici, religioși și antropologici în formarea personalității. El a raportat psihanaliza la condiția umană și la schimbările ei, de la sfârșitul Evului Mediu până în prezent. Analiza sa istorică a dus la următoarea concluzie: *singurătatea, izolarea și înstrăinarea sunt o trăsătură integrantă a existenței umane în lumea modernă.*

Personalitatea este rezultatul unei interacțiuni dinamice între nevoile înnăscute și presiunea normelor și prescripțiilor sociale. Sub influența celor din urmă (prescripțiilor sociale), o persoană nu face ceea ce dorește sau ceea ce are nevoie. Are pseudo-sentimente (de exemplu, este furios nu pentru că este furios, ci pentru că în această situație ar trebui), nu poate fi el însuși și, în același timp, îi este frică să nu fie un rejețat, un respins al societății. O persoană este sfâșiată de contradicții și are *un sentiment dureros de singurătate*. Calea de ieșire din această situație este raționalizarea.

O persoană își explică că supunerea față de norme nu este sclavie, ci o manifestare a propriei voințe, deoarece îndeplinește normele sociale nu pentru că societatea o cere de la el, ci pentru că el însuși are nevoie de ea. *Singura modalitate de a elimina sentimentul de singurătate este iubirea*. Numai prin iubire o persoană se conectează cu o altă persoană și, prin el, cu restul lumii.

Cu toate acestea, în procesul de educație, o persoană își pierde capacitatea de a iubi, refuză egalitatea în dragoste, preferând o relație de simbioză, inegalitate, sado-masochistă, ceea ce duce la tulburări nevrotice. E.Fromm înțelege iubirea ca un interes activ pentru viața și dezvoltarea obiectului iubirii.

E.Fromm distinge mai multe tipuri de iubire: iubirea maternă, iubirea paternă, iubirea de sine, iubirea erotică, iubirea frățească și iubirea de Dumnezeu.

Dragostea unei mame, pe care un copil o primește fără niciun efort, îi oferă bucurie și încredere în viață. *Dragostea paternă*, care trebuie câștigată, contribuie la formarea abilităților practice la copil. *Dragostea de bază a unei persoane pentru sine* este un element necesar al unei personalități sănătoase: *dacă o persoană nu se iubește pe sine,*

nu este capabilă să iubească pe altul. Dragostea pentru oameni vă permite să trăiți în pace cu ceilalți. Dacă în copilărie un copil nu primește dragostea de care are nevoie, se dovedește a fi neadaptat la viață, nu se poate bucura de ea, nu este capabil să găsească iubirea erotică. Iar lipsa iubirii față de Dumnezeu, potrivit lui E.Fromm, duce la mizantropie (ură față de oameni, izolare de oameni).

Fiecare perioadă istorică, considera E.Fromm; se caracterizează prin dezvoltarea progresivă a individualității, pe măsură ce oamenii s-au străduit să obțină o mai mare libertate personală în realizarea potențialului lor. În societatea occidentală modernă, oamenii au câștigat o libertate considerabilă de restricțiile sociale, economice și religioase severe, dar acest lucru a dus la *singurătate, izolare, alienare, pierderea unui sentiment de securitate* și dezvoltarea unui sentiment de *insignifianță personală*. Apare o contradicție: *omul luptă pentru libertate și autonomie, dar această luptă îi provoacă înstrăinarea de natură și societate, de oameni*. Pentru a depăși acest sentiment de singurătate, de înstrăinare *oamenii sunt gata să renunțe la libertate, să-și suprime individualitatea*.

E.Fromm a descris mai multe *strategii* folosite de oameni *pentru a “scăpa” de libertate (singurătate)*:

- *Autoritarismul* tendința de a se conecta cu cineva sau ceva exterior pentru a câștiga puterea pierdută de sinele individual. Autoritarismul se manifestă atât în trăsături masochiste, cât și în trăsături sadice. În forma masochistă, oamenii manifestă dependență excesivă, subordonare și neajutorare în relațiile cu ceilalți. Forma sadică, dimpotrivă, este exprimată în exploatarea altora, dominația și controlul asupra lor. Potrivit lui E. Fromm, o persoană are de obicei ambele tendințe. De exemplu, într-o structură militară extrem de autoritară, o persoană se poate supune în mod voluntar comenzilor superiorilor și poate umili sau exploata brutal subordonații.
- *Distructivitatea* prin care o persoană încearcă să depășească sentimentele de inferioritate prin distrugerea sau subjugarea altora. Potrivit lui E. Fromm, exemple de raționalizare a acțiunilor distructive pot fi datoria, patriotismul și iubirea.
- *Conformismul automat* - supunerea completă normelor sociale care guvernează comportamentul. E.Fromm a aplicat termenul de “conformism automat” unei persoane care folosește o strategie de supunere, datorită căreia devine exact la fel ca toți ceilalți și se comportă într-un mod general acceptat.

E. Fromm a menționat că, spre deosebire de cele trei mecanisme enumerate de evadare de libertate, există și *experiența libertății pozitive*. *Atingerea unei libertăți pozitive necesită ca oamenii să fie activi și spontani în viață*. Aceasta se poate observa la copii, ei acționează, de obicei, în conformitate cu natura lor interioară și nu în conformitate cu normele și interdicțiile sociale. *Este posibil să se dezvolte libertatea pozitivă prin activitate spontană, prin iubire și muncă*.

Nevoile psihologice

E. Fromm a identificat *cinci nevoi existențiale de bază* care determină dorința unei persoane de libertate și securitate.

Nevoia de relaționare. Înzestrat cu rațiune și imaginație, omul are conștiința de a fi singur, izolat, neputincios și neștiutor. Fără comunicarea cu semenii, omul simte solitudinea și individualitatea sa ca pe o închisoare. Necesitatea de a stabili raporturi cu ceilalți este indispensabilă pentru sănătatea mentală. Există trei direcții prin care individul poate stabili o relație cu cei din jur: *supunere, putere și dragoste*.

- ✓ *Supunere* față de o persoană, un grup, o instituție sau față de Dumnezeu, astfel transcende starea sa de separație, devenind parte a cuiva sau a ceva mai mare decât el.
- ✓ *Putere* - încearcă să se unească cu lumea prin dominație, privindu-i pe ceilalți ca pe o parte a lui însuși.

Elementul comun pentru aceste două stări – ambele implică o *relație de natură simbiotică*. Cele două persoane își pierd libertatea și integritatea trăind una pe baza celeilalte și una din alta. În loc să-și dezvolte individualitatea, ei depind de cei pe care îi supun sau cărora li se supun.

- ✓ *Dragostea este* singura care poate răspunde la nevoia de comuniune cu lumea, respectând întru totul integritatea și individualitatea ființei. Dragostea reprezintă un aspect a ceea ce am numit orientare productivă: *relație activă și creativă a omului cu semenul său, cu el însuși și cu natura*. În domeniul *gândirii*, această orientare se exprimă prin actul rațiunii care cunoaște lumea. În domeniul *acțiunii*, se concretizează în munca productivă, ale cărei prototipuri sunt arta și artizanatul. Pe planul *sentimentului*, ea se intruchipează prin iubire, care este experiența comuniunii cu altă persoană, cu toți oamenii, cu natura, cu condiția de a păstra simțul propriei integrități și independențe.

Narcisismul constituie starea opusă obiectivității, rațiunii și dragostei. Pentru individul narcisic există o singură realitate, cea a propriilor sale gândiri, a sentimentelor și nevoilor sale. El nu percepe obiectiv lumea exterioară.

Nevoia de înrădăcinare. Singur fără adăpost, rădăcini, omul nu ar putea să suporte izolarea și neputința situației sale și ar înnebuni. El are posibilitatea să rupă cu înrădăcinarea sa naturală numai în măsură în care noi legături umane le vor înlocui pe primele. Legăturile naturale cele mai elementare sunt cele care îl leagă pe copil de mama sa. Pentru copil mama este o sursă de viață, o putere protectoare, hrănitore. Adultul la fel are nevoie de căldură, de protecție, într-un mod foarte diferit și foarte apropiat în același timp de cel care caracterizează nevoile copilului.

Productiv, rădăcina permite să creștem dincolo de securitatea mamei noastre și să stabilim legături cu lumea exterioară. Prin *strategia neproductivă*, indivizii devin fixați pe nevoia de securitate a mamei sau a unui înlocuitor al mamei. Această relație patologică se exprimă prin *incest afectiv*. Problema incestului nu rămâne totuși circumscrisă la fixația de mamă. Această legătură nu este decât cea mai elementară relație dintre toate legăturile consanguine care dau omului un sentiment de apartenență și de înrădăcinare, ele se extind la toți cei care sunt legați între ei prin sânge, oricare ar fi sistemul care reglementează asemenea legături de rudenie. Familia și clanul, iar mai apoi biserica are pentru adult același rol pe care îl jucase mama pe lângă copil. Individul își simte identitatea datorită sentimentului său de apartenență la o națiune. El judecă după criterii diferite pe membrii propriului clan și pe "străini". Pe cei care nu îi sunt "familiari" prin legăturile de sânge și ale pământului îi privește cu neîncredere. Cel care nu s-a eliberat de această fixație nu este pe deplin născut ca ființă umană, capacitățile lui de dragoste și rațiune sunt atrofiate, el nu se percepe nici pe sine însuși, nici pe semenul său în realitatea lor veritabilă și umană.

Nevoia de transcendență. Spre deosebire de lume animală și vegetală, omul poate fi creativ și productiv. *Transcendența* se referă la nevoia de ridicare deasupra condiției de animal pasiv. *Actul creator îi permite omului să depășească condiția animală și îl introduce în sfera discernământului și a libertății.* Individul își poate satisface nevoia de transcendență atât pozitiv cât și negativ. Natura pasivă poate fi depășită prin *crearea vieții sau distrugerea ei*. O persoană, realizând capacitatea sa de creator este capabilă să creeze opere de artă, concepte și teorii științifice, valori materiale și morale, instituții sociale etc. E. Fromm considera că principală *valoare morală este dragostea de a crea,*

a fi activ și grijuliu în raport cu ceea ce ai creat. Dar există și o altă cale, *depășirea vieții prin distrugere și transformarea celuilalt în victimă.* Omul este singura specie biologică care se caracterizează printr-o agresivitate rău intenționată. Această *agresivitate înseamnă capacitatea de a ucide nu numai de dragul supraviețuirii, dar și din alte motive.* Fromm explica calea distrugerii astfel: în actul distrugerii, individul se poziționează pe sine ca fiind superior vieții, depășește astfel limitările inerente lui ca și creatură. Astfel dorința lui de a depăși limitările, îl pune în fața alegerii decisive între creație și distrugere, iubire și ură.

Nevoia de identitate. Apare din cauza faptului că indivizii sunt unici. Dobândirea sentimentului de identitate se poate realiza în mai multe feluri, de exemplu, prin dezvoltarea maximă a abilităților. Conformismul este o cale negativă de dobândire a identității, astfel de persoană se definește prin caracteristicile grupului la care aderă și nu prin calitățile proprii.

Nevoia unui cadru de orientare. Oamenii au nevoie de un sprijin stabil și constant (un sistem de norme și valori) pentru a explica complexitatea lumii. Acest sistem de orientare este un *set de credințe* care să permită oamenilor să perceapă și să înțeleagă realitatea pentru a acționa intenționat și a nu se afla într-un impas. E.Fromm a subliniat importanța formării unei viziuni obiective și raționale asupra naturii și societății, care este obligatorie pentru păstrarea sănătății, inclusiv mentale.

Tipuri de personalitate

E.Fromm a identificat **cinci tipuri sociale**, cel mai pregnant manifestate în societatea modernă. Ele se dezvoltă sub influența experiențelor timpurii de viață și a tipului de societate în care trăiește individul, reflectând *modul în care persoana își adaptează nevoile* la realitatea socio-economică. Fromm le-a împărțit în două clase mari: *tipuri neproductive (nesănătoase)* și *productive (sănătoase)*. Tipurile de orientare neproductive sunt: receptiv, de exploatare, strângătoare și tipul de piață. Niciuna dintre ele, considera Fromm, nu există în forma sa pură, deoarece calitățile neproductive și productive, într-un fel sau altul, sunt un amestec al acestora, deși unul dintre ele poate să joace un rol dominant.

Tipurile receptive - cred că sursa tuturor lucrurilor bune din viață este în afara lor. Ei sunt dependenți și pasivi, incapabili să facă nimic fără ajutor și cred că scopul lor principal în viață este să fie iubiți mai degrabă decât să iubească. Indivizii receptivi

sunt pasivi, încrezători și sentimentali. Totuși, în general, oamenii cu o orientare similară pot fi optimiști și idealști.

Tipurile exploatare - iau tot ce vor prin forță sau viclenie. Ei nu arată capacitatea de a crea și, prin urmare, de a atinge iubirea, posesia, ideile și emoțiile, împrumutând toate acestea de la alții. Calitățile negative ale unui caracter exploator sunt agresivitatea, aroganța, egocentrismul și tendința de seducție. Caracteristicile pozitive includ încrederea în sine, stima de sine și impulsivitatea.

Tipurile strângătoare - încearcă să adune cât mai multă bogăție materială, putere și iubire; se străduiesc să evite orice daună economiilor lor. Spre deosebire de primele două tipuri, ele gravitează spre trecut, sunt speriate de tot ceea ce este nou. Astfel de oameni sunt rigizi, suspicioși și încăpățânați. Trăsăturile lor pozitive: previziune, loialitate și reținere.

Tipul de piață - este convins că o persoană este evaluată ca o marfă care poate fi vândută sau schimbată în mod profitabil. Astfel de oameni sunt interesați să mențină un aspect plăcut, să întâlnească oamenii potriviți și sunt gata să demonstreze orice trăsătură de personalitate care ar crește probabilitatea de succes în a se vinde potențialilor clienți. Relațiile lor cu ceilalți sunt superficiale și se comportă în modul în care acest lucru va fi cel mai benefic în această situație. Pe lângă detașarea extremă mai au calitățile-cheie precum: oportunist, fără scop, fără tact, fără scrupule în mijloace și devastator. Caracteristicile sale pozitive sunt: deschiderea, curiozitatea și generozitatea. E.Fromm a considerat personalitatea "de piață" ca un produs al societății capitaliste moderne, formată în Statele Unite și țările vest-europene.

Tipul productiv. Spre deosebire de orientarea neproductivă, orientarea productivă este, potrivit lui E. Fromm, scopul final în dezvoltarea umană. Acești oameni sunt independenți, onești, calmi, iubitori, creativi și fac lucruri utile din punct de vedere social. *Orientarea productivă în teoria umanistă a lui E. Fromm este starea ideală a omului.*

Într-o societate ideală perfectă, potrivit lui Fromm, *nevoile existențiale de bază ale unei persoane sunt satisfăcute*, ca urmare, *majoritatea sunt oameni cu o orientare productivă - independenți, onești, iubitori, creativi și care efectuează acte utile din punct de vedere social, capabili de gândire logică productivă, dragoste și muncă.*

Activități de autoevaluare:

1. Identificați răspunsul în suport. Care este, în accepțiunea lui E.Fromm, principala modalitate a omului de a elimina sentimentul de singurătate?
2. Enunțați motivul pentru care, în viziunea lui E.Fromm, oamenii sunt gata să renunțe la libertate. Descrieți strategiile prin care oamenii reușesc acest lucru
3. Identificați factorii care, după E.Fromm, influențează constituirea tipurilor de personalitate.
4. Găsiți deosebiri între tipurile productive și cele neproductive de personalitate.

PARADIGMA BEHAVIORISTĂ ÎN EXPLICAREA PERSONALITĂȚII

Plan:

1. Programul behaviorist a lui John Watson
2. John Watson - date biografice (1878-1958)
3. Concepția lui J.Watson despre personalitate
4. E.L.Thorndike - precursorul behaviorismului
5. Personalitatea în accepțiunea lui Burrhus Frederic Skinner (1904-1990)

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea să:

- explice esența personalității prin prisma paradigmei behavioriste radical (J.Watson),
- expună importanța ”legii efectului” și a ”legii exercițiului” ca premise a condiționării operante (E.L.Thorndike),
- identifice principiul învățării operante (B.Skinner) și importanța lui în explicarea personalității,
- facă distincția între comportament respondent și comportament operant,
- înțeleagă rolul întăririlor/recompenselor în condiționarea operantă.

PROGRAMUL BEHAVIORIST A LUI JOHN WATSON

Teoreticienii paradigmei instinctualiste erau interesați de ceea ce se întâmplă în interiorul omului, de structurile și procesele lui interne responsabile de formele observabile de comportament. Fie că vorbim despre procesele psihice inconștiente sau conflictele inconștiente descrise de S.Freud, despre arhetipurile postulate de C.G.Jung sau trăsăturile dominante (supratrăsăturile) postulate de H.Eysenk atenția lor totdeauna s-a concentrat pe starea din ”interiorul omului”.

Cercetători precum A.Adler, E.Erikson, E.Fromm și K.Horney recunoșteau influența factorilor socio-culturali și interpersonalii asupra comportamentului uman. Acești autori susțineau rolul important al factorilor externi, al experienței individuale asupra comportamentului. Anume prin învățare însușim limbajul, obținem cunoștințele, construim relații, ne formăm valorile, fricile, trăsăturile de personalitate și imaginea de sine. Dacă personalitatea însăși este rezultatul învățării atunci este important să cunoaștem ce este învățarea și cum se produce aceasta.

Personalitatea, privită prin prisma învățării, este *experiența achiziționată de fiecare persoană de-a lungul vieții sale*. Aceasta reprezintă *un set de modele comportamentale învățate și acumulate de persoană*. Paradigma behaviorista se preocupă de acțiunile, comportamentele observabile ale omului ca rezultate ale experienței lui de viață. Behavioriștii, spre deosebire de S.Freud sau alți cercetători ai personalității, nu văd necesitatea studierii structurilor și proceselor umane interne. Dimpotrivă, behavioriștii consideră factorii externi ca fiind determinanți și esențiali în producerea comportamentelor umane. Anume mediul, factorii externi și nu fenomenele psihice interne sunt definatorii pentru dezvoltarea personalității umane în accepțiunea personalității comportamentaliste.

În 1912, articolul ”Psihologia așa cum o vede un behaviorist” pune bazele unui nou curent în psihologie numit *behaviorism*. Acest articol întrebuițează, în premieră, lexemul “behavior” ceea ce înseamnă conduită, comportament, iar acest moment reprezintă, de fapt, actul de naștere al psihologiei behavioriste. Această paradigmă a apărut ca o reacție împotriva psihologiei subiective, împotriva introspectionismului.

Autorul articolului și liderul acestei noi orientări (considerat ulterior părintele behaviorismului) era John Watson (1878-1958). La acel moment - un psiholog de 35 de ani, care a studiat biologia și fiziologia în paralel cu psihologia și s-a format ca cercetător al psihicului animal.

În articolul menționat mai sus, J.Watson declara război tuturor sistemelor psihologice anterioare, îndeosebi, structuralismului și funcționalismului. Asemenea lui S.Freud, J.Watson considera că psihologia prea mult timp a fost preocupată de problema conștiinței. Doar că, în timp ce S.Freud a impus psihologiei inconștientul ca obiect de studiu, J.Watson a considerat că psihologia poate fi științifică doar dacă are ca obiect de studiu - comportamentul. Drept urmare, atât psihologia conștientului cât și cea a inconștientului au fost declarate neștiințifice. Psihologia conștiinței, J.Watson a numit-o “mentalism” asociind-o cu religia, deoarece invocarea conștiinței ar semăna cu invocarea misterelor divine și impunerea prin dogmă a existenței lor. Psihanaliza este numită de el “demonologie” sau religie a întunericului, deoarece crede în existența unor forțe întunecate, inconștiente.

Atacul declanșat de J.Watson împotriva psihologiei tradiționale avea ca scop final constituirea unei psihologii cu adevărat științifice, obiective, o adevărată știință a comportamentului. Behaviorismul respingea introspectionismul, reducea viața psihi-

că la reacțiile viscerale, musculare, laringiene, deoarece fenomenele subiective erau considerate ficțiuni inaccesibile analizei științifice. J.Watson afirma în acest sens: “Nu cred decât ceea ce văd; nu există decât lucruri tangibile... Nimeni nu a atins vreodată un suflet”. Termenii precum: conștiință, imagine mentală, senzație sunt considerați filosofici și sunt excluși. *Conștiința nu există, în viziunea behavioristilor, există doar acte comportamentale care trebuie atent observate și descrise obiectiv* în termeni precum stimul și răspuns, sau formarea și integrarea deprinderii.

În viziunea behavioristilor, cunoașterea stimulului îi permite psihologului să cunoască reacția, ba mai mult chiar, să o întrevadă, să o presupună, să o prezică; Cunoașterea reacției îi permite cercetătorului să stabilească natura stimulului care a provocat-o. Viața psihică este redusă, la *stimuli și răspunsuri*, omul însuși este considerat *un automat, o mașină*.

Adepții orientării behavioriste considerau fenomenele subiective (fenomenele și procesele psihice) ca fiind reprezentări fictive, inaccesibile analizei științifice. Preocupați în exclusivitate de stimuli și reacții (S-R), ei considerau că *studiul reacției este suficient pentru anticiparea comportamentului*. În pofida acestei afirmații, behavioriștii nu au putut explica de ce *același stimul (S) poate provoca reacții (R) diferite* (divergență) sau de ce *diferși stimuli (S) pot declanșa aceeași reacție (R)* (convergență).

John Watson - date biografice (1878-1958)

J.Watson a fost fiul unui fermier sărac, care după ce s-a aflat la un pas de delincvență, absolvă liceul, urmează studii universitare în domeniul filosofiei. Și-a făcut studiile de doctorat la Universitatea din Chicago, unde l-a avut ca îndrumător pe James Angell. Teza sa (intitulată *Animal Education*, publicată în 1905) viza rolul mielinizării fibrelor creierului în timpul învățării la diferite vârste. El releva că, animalele pot învăța comportamente cu mult mai devreme ca mielinizarea să fie desăvârșită. Din 1908 până în 1920 funcționează la Universitatea John Hopkins. Tot în această perioadă preia conducerea jurnalului *Psychological Review*. În 1913 este invitat la Universitatea Columbia, unde susține mai multe conferințe. Cea dintâi s-a numit *Psychology as the behaviorist views it*.

Concepția lui J.Watson despre personalitate

În 1908 J.Watson a declarat autonomia psihologiei animale și a propus ca pentru psihologia umană să fie folosite și dezvoltate metode de investigație comparabile cu

cele utilizate în cercetările pe animale. El critică psihologia tradițională pentru antropocentrismul ei, susținând importanța cercetărilor asupra comportamentului animal pentru predicția și controlul comportamentului uman. J. Watson a adoptat “principiul evoluționist” care presupune că ”între om și animal nu trebuie trasată o linie de demarcație”. Termenii de conștiință, stare mentală sunt declarați de J. Watson total irelevanți pentru psihologia animală și sunt excluși.

Conștiința este redusă, de către J. Watson, la *sistemele musculare implicate în vorbire* sau mai exact la niște *deprinderi motorii localizate la nivelul laringelui*. Toate fenomene psihologice, inclusiv emoțiile au fost abordate după aceeași schemă explicativă behavioristă, Watson considerând că toate pot fi reduse la *comportamente observabile* chiar dacă unele sunt mai greu de observat.

Odată cu eliminarea conceptelor mentaliste a fost eliminată total și introspecția din psihologie, fiind considerată o metodă subiectivă și neștiințifică. Deoarece introspecția nu putea fi aplicată la studiul comportamentului animal nu era adecvată nici pentru cercetarea comportamentului uman; Observația directă considerându-se suficientă.

Esența personalității, este redusă de J. Watson la câteva reacții înnăscute, instinctuale: *frică, furia, și răspunsul sexual*. Toate celelalte emoții fiind considerate versiuni condiționate ale acestor reacții instinctuale primare.

Ființa umană, este văzută de J. Watson, ca fiind cel mai maleabil material care așteaptă să fie modelat de societate. El spunea în acest sens: “Dați-mi o duzină de copii sănătoși și-i voi transforma în ce tip de specialiști veți vrea”. El inițiază un experiment, numit ”micul Albert”, căruia îi inoculează frica de șoareci astfel, urmărind să demonstreze că reacțiile emoționale ale copilului sunt învățate. Viața emoțională a adultului, în viziunea lui, reprezintă doar un număr mai mare de răspunsuri condiționate acumulate de individ în cursul vieții lui.

Concepțiile lui J. Watson au fost intens criticate, primul reproș referindu-se la renunțarea utilizării introspecției. Titchener arăta că, studiul comportamentului ține de biologie mai mult decât de psihologie. Mc Comas, în 1916, susținea că, conștiința nu poate fi redusă la mișcările musculare ale laringelui, argumentând că oamenii care-și pierd vocea datorită unor afecțiuni ale laringelui nu-și pierd și capacitatea de a gândi. Unii istorici ai psihologiei au afirmat chiar că, contribuția lui J. Watson la apariția behaviorismului nu ar fi fost una importantă. Concepția lui teoretică nu a fost una

revoluționară deoarece studiul comportamentului începuse cu mult înainte că Watson să-i sublinieze importanța. (Se face referire la E.Thorndike - cercetătorul care a făcut studii pe animale, elaborând legea efectului și legea exercițiului). Psihologia americană ar fi devenit behavioristă și fără Watson, totuși el are meritul de a fi impus un program coerent ce a cuprins noile principii și obiective ale cercetării psihologice.

EDWARD LEE THORNDIKE – PRECURSORUL BEHAVIORISMULUI

Ideile lui J.Watson nu au apărut pe teren gol, el însuși recunoscând că behaviorismul este o dezvoltare firească a studiilor asupra comportamentului animal realizate de E.L.Thorndike.

Studiile lui E.L.Thorndike (1874 – 1949) pe animale au condus la concepția conexionistă asupra învățării și au avut o influență deosebită asupra lui J.Watson. Începând cu anul 1900, labirintul și ”șoarecele alb“ vor constitui metoda standard de studiere a învățării, iar din 1909 au devenit cunoscute și cercetările realizate pe animale de I.P.Pavlov, în Rusia.

Lucrarea lui E.L.Thorndike, ”*Inteligența animală*” (1898) prezintă o serie de experimente cu referire la învățare și memorie la pisici. Cercetătorul E.Thorndike, cu ajutorul unui echipament artizanal, a măsurat viteza cu care animalele ieșeau dintr-o cutie pentru a primi hrană așezată într-o altă cutie. În rezultat, E.Thorndike a elaborat o serie de ”*curbe ale învățării*” care evidențiau ameliorări continue ca urmare a creșterii numărului de antrenamente. Experimentele repetate l-au determinat pe cercetător să conchidă că animalul învață să rezolve problema pe care i-o pune cușca, asociind răspunsul bun unei stimulări vizuale pe care o reprezinta mecanismul ușii: pe măsură ce încerca, aceste ”conexiuni” se stabileau și erau ”întărite” prin obținerea hranei. Acum apare formula S(stimul) –R (răspuns) considerată ”inima psihologiei americane”.

Ca urmare a experimentelor sale, E.L.Thorndike a elaborat *legea efectului* conform căreia: *comportamentul este determinat de consecințele sale*. Astfel, comportamentul care are drept consecințe stări de mulțumire poate deveni potențial într-o măsură mai mare decât acela care are drept urmare stări de nemulțumire. Răspunsurile care sunt însoțite sau urmate de disconfort vor avea o posibilitate mai redusă să apară repetat. *Cu cât va fi mai mare satisfacția ori disconfortul cu atât se va întări sau va slăbi legătura dintre situație și răspuns*” (E.Thorndike).

În strânsă legătură cu legea efectului este *legea exercițiului* care poate fi formulată astfel: “*orice răspuns la o anumită situație va fi strâns legat de acea situație (celelalte fiind neutre) direct proporțional cu numărul de momente în care a fost legat de situația respectivă, cu durata și intensitatea medie a acestor legături*” (E.L.Thorndike).

Rezultatul: *exercițiul conduce la perfecțiune*. Toți avem tendința să facem, să repetăm acele acțiuni care ne-au produs satisfacție. Iar practicarea sistematică, riguroasă are un rol important în formarea obișnuințelor. E.Thorndike mai vorbește despre *plăcerea ce se întipărește și neplăcerea ce nu se întipărește*. Conștient de perspectiva cercetărilor și ideilor sale, îi placea să releve că studiul experimental al învățării și al întăririi i-ar permite psihologiei și psihologilor să rezolve problemele concrete ale clasei de elevi. Importanța lucrărilor sale *Inteligența animală, Educația și Psihologia, Introducere în teoria măsurării mintale și sociale* a fost minimalizată.

PERSONALITATEA ÎN ACCEPȚIUNEA LUI BURRHUS FREDERIC SKINNER

În spațiul american **B.F.Skinner (1904-1990)** este considerat cel mai important psiholog al secolului XX. Mulți ani a fost liderul behavioriștilor și a avut o mulțime de discipoli. B.Skinner, la fel ca și J.Watson, a pus accentul pe rolul factorilor sociali în procesul de dezvoltare a personalității considerându-se pe el însuși ca fiind un produs al mediului în care a trăit.

Baza sistemului lui B.Skinner este conceptul de condiționare operantă. Organismele produc comportamente în mod spontan, natural, fără ca aceste comportamente să fie determinate neapărat de trebuințe de bază precum foamea, setea etc. Esența învățării operante constă în faptul că, dacă un asemenea comportament (chiar dacă el a fost produs spontan, neintenționat) va fi întărit, acesta are tendința să se repete, iar dacă comportamentul nu este întărit (sau este urmat de o pedeapsă) atunci este mai mică probabilitatea ca acesta să se repete (sau poate chiar să dispară).

Experimentul clasic a lui B.Skinner începea cu plasarea într-o cușcă a unui animal, care nu era nici înfometat nici însetat, cum obișnuiau să procedeze până la el alți cercetători al procesului de învățare. Prima observație care putea fi făcută era aceea că, animalul se dovedea a fi foarte activ deși nu era flămând. Apoi, când din întâmplare animalul atinge o clăpiță și în cușca apărea pe neașteptate hrana se putea observa că animalul tindea să repete comportamentul care i-a adus recompensa. B.Skinner a de-

monstrat că *prin recompensări succesive doar a comportamentelor dorite* de el, *animalele pot învăța chiar și comportamente deosebit de complexe*, specifice doar oamenilor.

În viziunea lui Skinner, *dezvoltarea personalității este rezultatul învățării determinate de stimuli externi*, iar acești stimuli trebuie și pot fi controlați. El nega categoric ideea că oamenii ar fi autonomi, iar comportamentul lor ar fi determinat de existența unor factori interni (instincte inconștiente, și oarbe, arhetipuri, etc.). Personalitatea fiind produsul învățării sau a condiționării operante.

Din perspectivă comportamentală *omul este un organism...care deține un set de reacții comportamentale dobândite, învățate*. El (omul) este punctul, locul unde se întâlnesc și se unesc factorii genetici și cei externi. Nici o altă persoană în lume nu dispune de aceleași date genetice și de experiențe de viață identice prin urmare nici o altă persoană în lume nu poate avea un comportament identic (Skinner, 1974, p.167-168). Prin urmare, B.Skinner consideră că *a cunoaște personalitatea unui om înseamnă a identifica relațiile specifice dintre comportamentul acestui organism și consecințele care le-au întârit*. Diferențele individuale dinte oameni trebuie înțelese prin prisma interacțiunii comportament – mediu. Stimulii din mediu sunt cei care întâresc sau sting un comportament ("legea efectului" - Thorndike).

Susținând că personalitatea este în întregime un produs al influențelor externe, al procesului de învățare. B.Skinner s-a ambiționat să demonstreze că aceasta nu este doar o speculație, ci poate fi dovedită empiric. Toate comportamentele pot fi controlate prin consecințele/întăririle care-i urmează. Prin urmare, o persoană poate fi determinată să producă un comportament prin întăririle care sunt administrate după acest comportament. Concluzia care se impunea a fost una șocantă: cel care controlează întăririle/consecințele – controlează și comportamentul. B.Skinner deosebește două tipuri de comportament: respondent și operant.

Comportamentul respondent este un răspuns la un stimul specific. De exemplu, lovitura sub rotulă (stimulul) va avea ca efect o mișcare a gambei în sus (comportament respondent), care nu este învățată ci automată.

Comportamentele operante sunt determinate și se modifică sub influența întăririlor care le urmează. Dacă comportamentele sunt întărite probabilitatea de reapariție a lor în viitor este mai mare, iar dacă anumite comportamente nu sunt întărite - probabilitatea mai mică de a apărea repetat. Drept exemplu clasic care demonstrează acest fapt este plânsul copilului, căruia dacă părinții îi acordă atenție (plânsul este întărit, iar atenția este întăritorul) va avea tendința să se repete. Copilul conduce comportamentul părinți-

lor prin plans. Pentru ca acest comportament să înceteze să funcționeze (plânsul) părinții trebuie să oprească întărirea (atenția) atunci când copilul plânge. Comportamentul se va stinge, va înceta treptat pentru că nu este întărit (nu atrage atenția). Astfel, rezultă că, *cine controlează întăririle/consecințele – controlează și comportamentul.*

B.Skinner avea credința că comportamentul uman este învățat prin condiționare operantă. Adică, încă din copilăria timpurie noi producem la întâmplare o gamă largă de comportamente. Unele comportamente sunt întărite, altele nu. Cele întărite au tendința să se repete mai frecvent, fiind tot mai puternice și evidente formând *tipare comportamentale*. Aceste tipare și sunt pentru B. Skinner – personalitatea. *Personalitatea este o colecție de comportamente operante.*

Spre exemplu, prin ceea ce el a numit, modelare comportamentală, a reușit să dresese doi porumbei să joace tenis de masă. Acest comportament deosebit de complex, spunea B.Skinner “nu este caracteristic porumbeilor în cadrul lor natural de viață” ci este rezultatul intervenției umane sau mai exact - a învățării. Faptul că dresajul porumbeilor sau șobolanilor poate fi realizat prin condiționări repetate prin intermediul recompenselor îl face pe B.Skinner să concluzioneze că “*și comportamentul oamenilor ar putea fi complet controlat prin aplicarea principiilor condiționării operante*” așa a apărut ideea învățământului programat.

Criticii l-au acuzat pe Skinner că behaviorismul lui înfățișează un organism golit de orice proces psihic, deoarece între stimul și răspuns nu este acceptat nimic. Ideile behavioriste al lui J.Watson și B.Skinner se regăsesc încă în psihologia practică, chiar dacă nu în forma lor inițială, iar influența behaviorismului s-a manifestat și în apariția unor teorii precum cea a lui Albert Bandura despre învățarea socială.

Activități de autoevaluare:

1. Explicați cum este privită personalitatea prin prisma behaviorismului radical (J.Watson).
2. Comparați și identificați diferențele, dintre psihanaliză și behaviorism, la nivelul factorilor considerați determinanți în dezvoltarea personalității.
3. Argumentați. De ce B.Skinner afirma că: “cine controlează întăririle/consecințele – controlează și comportamentul”?
4. Identificați definiția personalității dată de B.Skinner.
5. Stabiliți valoarea de adevăr a afirmației: Comportamentele operante sunt determinate și se modifică sub influența întăririlor care le urmează.

TEORIA SOCIAL - COGNITIVĂ A PERSONALITĂȚII: ALBERT BANDURA

Plan:

1. Noțiuni introductive
2. Modelarea – baza învățării prin observare
3. Procesele învățării prin observare
4. Factorii care influențează modelarea
5. Conceptul de Sine
6. Stadiile modelării (învățării)

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea:

- să explice esența teoriei social-cognitive și viziunile ei asupra personalității,
- să utilizeze termenii- cheie a teoriei social-cognitive în explicarea personalității,
- să explice procesele responsabile de realizarea învățării prin observare,
- să numească și să explice factorii care influențează modelarea,
- să definească conceptul de Sine în accepțiunea lui Bandura
- să explice cum autoînvățarea și autoeficacitatea, ca entități ale Sinelui, influențează încrederea în propriile capacități, controlul asupra evenimentelor și capacitatea de a face față obstacolelor.

Noțiuni introductive

Albert Bandura (1925-2021) s-a născut la Mundare, provincia Alberta din Canada. A crescut în familia unor fermieri, deși a frecventat școala a trebuit să facă mult efort individual și independent pentru a obține o educație solidă. După absolvirea liceului s-a înscris la Universitatea British Columbia, unde va simți pentru prima dată interesul pentru domeniul psihologiei răsfoind din plictiseală un curs introductiv de psihologie. Obține doctoratul la Universitatea Iowa în 1952. În 1969 începe și rămâne să lucreze la Universitatea Stanford la Centrul de Cercetări Avansate ale Științelor Comportamentale, iar în 1973 este ales președintele Asociației Psihologilor Americani.

Concepția lui Albert Bandura (teoreticianul învățării sociale) reprezintă o formă mai puțin extremă a behaviorismului, Bandura considerând, la fel ca și Skinner, că atât comportamentul normal cât și cel deviant este învățat. Dar asemănările dintre cei

doi se opresc aici. Bandura îl critica pe B.Skinner pentru faptul că acesta a utilizat în calitate de subiecți experimentali animalele, iar rezultatele le-a extrapolat pe oameni.

Obiectul cercetării lui A.Bandura l-a constituit, de asemenea, comportamentul doar că, în viziunea lui, acesta se formează și se modifică în contextul social. Asemenea lui Skinner, el considera că învățarea se datorează, în mare parte, întăririi, dar subliniază că există și forme de învățare care au loc în absența unor întăriri directe. *Învățarea se produce, uneori, ca rezultat al observării comportamentului celorlalți și al consecințelor ce urmează acestor comportamente.*

Teoria sa este denumită adesea **învățarea prin observare** pentru că pune accent pe rolul observării comportamentului celorlalți și a consecințelor acestuia în învățare. Cu alte cuvinte, Bandura interpune un *mecanism de mediere*, între stimul (S) și reacție (R), și acest mecanism este reprezentat de *procesele cognitive* ale subiectului. Acest mecanism de mediere realizează controlul intern al comportamentului (astfel, nu întăririi contribuie la modificarea comportamentului, ci *ceea ce crede subiectul sau ceea ce percepe* el în legătură cu acele întăriri). Teoria lui Bandura reprezintă o formă mai puțin extremă de behaviorism.

Modelarea – baza învățării prin observare

Aspectul (teoriei lui Skinner) cu care Bandura nu este de acord se referă la faptul că învățarea s-ar produce numai prin întărire directă. Mai mult de atât, el arată că întărirea reprezintă un mijloc ineficient de învățare care consumă mult timp, uneori chiar, este și periculos. El considera că lumea ar fi un loc foarte nesigur dacă, de exemplu, oamenii ar avea nevoie de întăriri directe pentru a învăța să nu traverseze strada pe culoarea roșie a semaforului. Condiționarea operantă, prin intermediul căreia încercările și erorile continuă până se găsește răspunsul corect, este neeficientă în învățarea șofatului pentru că subiectul poate muri într-un accident înainte de a găsi secvența pozitivă de comportament. Bandura susține ideea că, *majoritatea comportamentelor umane sunt achiziționate prin intermediul exemplului*, deși acesta (exemplul) poate avea un caracter intențional sau accidental. Oamenii învață observându-i pe ceilalți și modelându-și comportamentul în funcție de al acestora. Bandura susține că un copil nu ar putea să învețe dacă nu ar auzi cuvinte, propoziții sau fraze. *Prin intermediul modelării este posibilă achiziționarea unor comportamente noi, întărirea sau, dimpotrivă, slăbirea vechilor repertorii de comportamente.*

Bandura a modelat un experiment (experimentul cu păpușa Bobo) în care un grup de preșcolari au urmărit (la ecran) cum un adult lovea/brutaliza un manechin de plastic. Ulterior, atunci când copiii au rămas singuri cu păpușa Bobo, au pus în evidență un comportament de două ori mai agresiv decât cel urmărit.

Alte experimente, realizate de Bandura, au arătat că un comportament existent, dar inhibat, poate să se manifeste mai ușor sub influența unui model potrivit, fenomen desemnat de cercetător prin termenul de *dezinhibiție*.

Dezinhibiția se referă la faptul că *anumite comportamente inhibate se pot reactualiza sub influența unui model*. Drept exemplu de dezinhibiție servește situația când un subiect realizează, aflându-se într-o gloată, acțiuni pe care nu le-ar realiza fiind de unul singur. Mai exact, este mai mare probabilitatea ca subiectul să încalce unele reguli atunci când ”vede” modele comportamentale de încălcare a acestor reguli, când îi vede pe alții încălcând reguli.

Pe baza unor cercetări extensive, Bandura concluzionează că nevroticii, criminalii sau psihopații au învățat comportamentul lor la fel ca și ceilalți oameni. Diferența constă în aceea că, persoanele deviante au imitat și urmat modele comportamentale considerate indezirabile de majoritatea membrilor societății. Cercetătorul a discutat mult despre modelele greșite de comportament care le sunt expuse copiilor prin intermediul programelor de televiziune. Autorul considera că, *persoana care controlează modelele - controlează și comportamentul subiecților*.

Procesele învățării prin observare

În viziunea lui Bandura, mecanismul învățării prin observare este constituit din patru procese.

- a) *Procesele atenționale*. Învățarea observațională nu poate avea loc dacă subiectul nu acordă atenție modelului, pentru a obține informații relevante pe baza cărora să poată imita sursa model. *Modelarea va apărea doar dacă subiectul urmărește modelul* (este atent la comportamentul modelului). Vârsta și genul modelului influențează atenția cu care subiectul îl urmărește. Caracteristicile modelului care îl fac mai atractiv (de ex., persoane celebre etc.) solicită într-o mai mare măsură atenția subiectului și are o probabilitate mai mare că va fi imitat.

- b) *Procesele memoriei.* Pentru a învăța un comportament prin intermediul imitației, *subiectul trebuie să rețină aspectele semnificative ale respectivului comportament.* Aceste aspecte trebuie să fie înțipărite sub forma unor *reprezentări simbolice* în plan subiectiv intern. Prin urmare, Bandura recunoaște (spre deosebire de Skinner) existența și importanța proceselor cognitive în dezvoltarea și modificarea comportamentului. Autorul susține existența a două sisteme de reprezentare internă: sistemul imaginativ și sistemul verbal. Subiectul "construiește" imaginea mentală a modelului, apoi utilizează imaginea ca bază pentru imitarea comportamentului produs de model. Procesul de elaborare mentală a modelului imitat presupune și descrierea acestuia în limbaj interior. *Descriptorii verbali* (codurile) pot fi repetați în plan intern.
- c), *Procesele reproducției motorii (reproducerea motorie)* se referă la traducerea reprezentărilor simbolice, a imaginilor mentale în comportament manifest (extern).
- d) *Procesele motivaționale.* Indiferent cât de atent urmărește cineva un model comportamental, cât de bine memorează acel model comportamental, acesta nu va fi pus în funcțiune (adică nu va fi imitat, modelat, reprodus) în absența unei motivații suficiente. Când este urmată de suficiente întăriri, învățarea prin observare se transformă rapid în acțiune. Surprinderea, constatarea faptului că comportamentul modelului atrage după sine anumite întăriri (consecințe) pozitive poate fi o sursă motivațională semnificativă pentru observarea, reținerea și punerea în acțiune (imitarea) respectivului comportament. Bandura este de părere că *întărirea facilitează învățarea modelată*, dar nu este neapărat necesară pentru ea. Faptul că *învățarea poate să apară prin observare sau puterea exemplului* este trăsătura distinctivă a teoriei lui Bandura.

Factorii care influențează modelarea

A. Bandura și colaboratorii săi au identificat și factorii care influențează modelarea, aceștia fiind *particularitățile/caracteristicile modelului, caracteristicile observatorului și recompensele asociate comportamentului (imitat).*

Particularitățile modelului vor influența procesul imitației. Astfel, în viața reală vom fi mai tentați să ne lăsăm influențați de către *cineva care ne seamănă*, decât de

cineva care este total diferit. Cu cât modelul este mai asemănător cu atât el este mai ușor de imitat. Printre caracteristicile modelului care influențează gradul imitației sunt *vârsta și genul acestuia*. Prin urmare, suntem mai înclinați să imităm comportamentul unei persoane de același gen. Un model adult are mai multe șanse să fie imitat de un copil de 4 ani decât de un adolescent, care este dornic de independență la vârsta lui. *Vârsta subiectului* are un rol important în modelare. Bandura subliniază că, în general, subiecții sunt mai dispuși să se lase influențați de surse-model care au aceeași vârstă.

Alte două caracteristici importante ale modelului sunt reprezentate de *statutul social și prestigiul acestuia* (de exemplu, reclamele TV se bazează pe aceste caracteristici pentru a influența comportamentul de cumpărare al celor ce văd reclamele). Într-unul din experimentele sale, Bandura a demonstrat că pietonii sunt mai înclinați să traverseze neregulamentar (pe culoarea roșie a semaforului) strada dacă o persoană foarte bine îmbrăcată face acest lucru (adică trece neregulamentar). Dar, sunt mai puțin tentați (sau deloc) să traverseze neregulamentar dacă o persoană prost îmbrăcată se comportă în modul respectiv (în ambele cazuri a fost vorba de aceeași persoană deghizată diferit pentru experiment). Aceste observații se utilizează cu succes în psihologia reclamei când o personalitate publică din lumea artistică sau sportivă este reprezentată în calitate de consumator al unui produs.

Tipul de comportament este, de asemenea, important în cadrul imitației. Astfel, comportamentele complexe nu sunt imitate tot atât de rapid ca și cele simple, iar comportamentele agresive sunt mai frecvent imitate de copii.

Caracteristicile observatorului. Bandura susține că persoanele caracterizate prin insuficientă încredere în sine și imagine de sine scăzută sunt mai înclinate să imite comportamentele altora. De asemenea, subiecții care în trecut au primit întăriri pentru imitarea comportamentului celorlalți sunt mai înclinați să imite comportamentul unei surse - model (de ex., copilul care a fost lăudat că s-a comportat ca tata) .

Recompensarea sau consecințele comportamentului. *Recompensele* pot influența puterea situației de modelare acționând ca *moderatori*. Bandura este de părere că *întărirea poate acționa mai puternic* decât factorii menționați mai sus. *Dacă comportamentul de imitație (comportamentul observat) este întărit, forța de imitare a modelului se amplifică.* Astfel, de pildă, dacă o sursă model (persoană) cu statut social ridicat îl poate face pe subiect să o imite, dar recompensele respectivei imitări nu sunt suficiente, subiectul va avea slaba tendință de a mai repeta respectivul model.

Conceptul de Sine

Bandura consideră că „Sinele” nu este o entitate care determină comportamentul ci, *un set de procese cognitive* care reglează percepția, evaluarea și reglarea comportamentului. Două aspecte ale Sinelui, în viziunea lui Bandura, au o importanță majoră: a) *autoîntărirea Sinelui* și b) *autoeficiența Sinelui*.

a. *Autoîntărirea Sinelui* (sau sumplu - autoîntărirea).

Autoîntărirea sau întărirea administrate ție însuși sunt, în concepția lui Bandura, la fel de importante ca și întărirea externe. O recompensă autoadministrată poate fi, de pildă, sentimentul de mândrie sau satisfacție pe care-l trăim, în timp ce o sancțiune autoadministrată poate fi trăirea sentimentului de rușine, culpabilitatea sau depresia în legătură cu faptul că nu ne-am comportat într-un anumit fel. Persoanele își stabilesc adesea standarde comportamentale proprii și apoi se bonifică pozitiv sau se pedepsesc în funcție de cum și-au realizat aceste expectanțe (recompensele pot fi foarte diferite, de la sentimente de mândrie până la cumpărarea unui obiect mult dorit). Majoritatea comportamentelor umane sunt reglate prin intermediul autoîntărilor, sugera Bandura. *Standardele interne*, în raport cu care se evaluează comportamentul, *sunt preluate prin învățare de la sursele-model care sunt părinții* și alte persoane semnificative din copilăria subiectului.

b. *Autoeficiența* se referă la cât de bine reușește subiectul să-și atingă propriile standarde interne, propriile expectanțe. În viziunea lui Bandura, autoeficiența se exprimă prin intermediul sentimentelor de respect de sine, al valorii personale, de adevărate și eficiență în abordarea problemelor realității. Autoeficiența este încrederea în *propriile capacități de a produce și regla evenimentele vieții proprii*.

Persoanele care au *standarde interne exagerat de ridicate* se autopedepsesc sever atunci când nu reușesc să le atingă (când au eșecuri, nereușite) și de aici pot *rezulta sentimentele de depresie, descurajare, autodevalorizare*. Bandura subliniază faptul că, *persoanele cu sentimentul autoeficienței scăzut* pot să se refugieze în alcool, să se refugieze într-o lume imaginară unde-și pot realiza standardele. În lumea reală însă, aceste persoane se simt neajutorate, incapabile să influențeze evenimentele care-i afectează, considerând că toate eforturile lor sunt inutile.

Persoanele cu *sentimentul autoeficienței ridicat* sunt capabili să facă față în mod adecvat încercărilor vieții pentru că ele se așteaptă la succes, ele perseverează, fac ten-

tative repetate de depășire a obstacolelor. Ele au o mare încredere în forțele proprii și nu sunt blocați de dubii, au performanțe ridicate în activitate. Modul în care omul își apreciază propriul nivel de autoeficiență depinde, după Bandura, de: *nivelul performanțelor anterioare, observarea succesului altor persoane* (mai ales dacă sunt asemănătoare cu el) *și nivelul de activism intern.*

Stadiile modelării

După A. Bandura, modelarea se dezvoltă odată cu vârsta și maturizarea. În copilărie, modelarea se limitează la *imitația* simplă a comportamentului observat pentru că la copii nu s-au dezvoltat încă abilitățile cognitive, sistemele imaginative și verbale, care stau la baza învățării modelate. În cazul copiilor, este necesar un număr mai mare de repetări pentru ca aceștia să reproducă un anumit comportament observat (cam în jurul vârstei de 2 ani apare imitarea primelor comportamente). Mai mult, la copiii mai mici funcționează întăririle primare (hrana, pedeapsa, afecțiunea), în timp ce la copiii mai mari și la adulți funcționează întăririle sub forma aprobării sau dezaprobării. Odată cu înaintarea în dezvoltare a copilului se produce și *internalizarea comportamentului ideal preluat de la părinți*, iar recompensele și sancțiunile încep să fie autoadministrate.

Teoria învățării sociale a lui Bandura a avut un scop practic imediat, și anume găsirea celor mai eficiente modalități de modificarea comportamentelor indezirabile sau anormale. Autorul ei a utilizat metoda modelării pentru înlăturarea unor frici sau fobii (de exemplu un copil cu fobie de câine a fost pus să urmărească de la o distanță sigură, cum alt copil de aceeași vârstă se joacă cu un câine).

În încheiere, trebuie să subliniem faptul că Bandura era de părerea că un comportament uman este controlat atât de *subiectul însuși*, prin intermediul operațiilor și proceselor cognitive proprii cât și de *mediu*, prin intermediul stimulărilor de natură socială. El și-a numit poziția „determinism reciproc” și a arătat că *oamenii nu sunt nici obiecte pasive, controlate de forțe externe, nici subiecți absolut liberi care pot face și deveni ceea ce vor.*

Activități de autoevaluare:

1. Argumentați. De ce teoria lui A. Bandura se numește social-cognitivă?
2. Numiți și explicați conceptele-cheie a teoriei lui A. Bandura.
3. Identificați mecanismul care, în viziunea lui Bandura, intervine ca mediator între S și R, reglând comportamentul individului?

4. Identificați termenul/mecanismul care se referă la scăderea intensității inhibiției unui comportament sub influența unui model?
5. Identificați și explicați procesele responsabile de realizarea învățării prin observare.
6. Numiți și explicați factorii care influențează modelarea.
7. Desemnați caracteristicile modelului care fac mai probabilă imitarea.
8. Stabiliți valoarea de adevăr a afirmației. Persoanele cu o imagine de sine ridicată sunt mai predispuse să imite comportamentul altor persoane.
9. Definiți conceptele de autoîntărire și autoeficacitate apoi explicați cum acestea influențează încrederea în propriile capacități, controlul asupra evenimentelor și capacitatea de a face față obstacolelor.

TEORII UMANISTE ALE PERSONALITĂȚII

Plan:

1. Influența filozofiei existențialiste și fenomenologice asupra teoriei umaniste
2. Terapia centrată pe client a lui C. Rogers
3. Direcția motivațională - A.H. Maslow.
4. Logoterapia lui V.Frankl

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea să:

- explice importanța filozofiei existențialiste și fenomenologice pentru teoriile umaniste,
- explice esența personalității prin prisma paradigmei umaniste a personalității,
- definească tendința de actualizare și factorii care o determină,
- explice termenul de câmp fenomenologic și noțiunile corelate cu acesta: congruență și incongruență,
- explice termenul introdus de C.Rogers, ”persoană aflată în curs de actualizare” și să expună caracteristicile acesteia,
- înțeleagă relația dintre considerația pozitivă necondiționată oferită de părinți și autoactualizarea persoanei,
- înțeleagă și să utilizeze informațiile despre ierarhia trebuințelor,
- înțeleagă esența Logoterapiei,
- utilizeze conceptele de baza ale psihologiei frankliene,
- cunoască cele trei căi prin care, în viziunea lui V.Frankl, poate fi găsit sensul vieții.

INFLUENȚA FILOSOFIEI EXISTENȚIALISTE ȘI FENOMENOLOGICE ASUPRA TEORIEI UMANISTE

În 1958 cartea “Existența” făcea cunoștință psihologilor americani cu filosofia europeană numită *existențialism*. Filosofii existențialiști, printre care cel mai important Jean Paul Sartre (1905-1980), manifestau o atitudine dură față de psihologie ca știință. În viziunea lor, psihologul nu este altceva decât un colecționar de observații, și de cele mai multe ori el nu poate face diferența între esență și accident. J.P.Sartre dezvoltă conceptul de intenționalitate, preluat din filosofia fenomenologică a lui Husserl, care se referă la faptul că, întotdeauna *conștiința este direcționată spre altceva decât spre ea însăși*, adică este întotdeauna conștiința “*a ceva*”. Iar intențiile noastre sunt reflectate

de alegerile pe care le facem, deoarece noi oamenii suntem mereu obligați să alegem ceva în locul a altceva, să cunoaștem unele lucruri și nu altele.

Această necesitate continuă și conștientă de a alege, l-a făcut pe J.P.Sartre să afirme că “omul este condamnat să fie liber”. Condamnat pe de o parte, pentru că nu s-a creat pe sine însuși și liber pe de altă parte pentru că este responsabil pentru tot ceea ce face. Aruncat în lume, omul își crează propriul destin, fiind responsabil față de sine și față de ceilalți pentru toate alegerile pe care le face.

Alt filosof existențialist, Martin Heidegger (1899-1976) a definit persoana ca “ființă în lume”. Influențat de ideile lui M.Heidegger, L.Binswanger (1881-1966) a elaborat un model existențialist de psihoterapie, renunțând la ideile psihanaliste a lui S.Freud (al cărui discipol fusese) deoarece nu era de acord cu ideea că omul este doar o creatură biologică. În viziunea lui L.Binswanger psihoterapia trebuie să înțeleagă ființa umană în totalitatea ei.

Psihologii americani au importat existențialismul din Europa, astfel Rollo May, A. Maslow și C. Rogers au considerat că existențialismul dă un nou suflu psihologiei. R.May aprecia accentul pus de existențialism pe voință și decizie; A.Maslow a subliniat importanța accentului pus pe identitate, iar C.Rogers a arătat că existențialismul definește omul ca *ființă completă* “care există, devine și cunoaște”. Totuși, existențialismul a primit și multe critici pentru neîncrederea lor în știință, pentru pesimismul exagerat față de destinul omului. Astfel, sub influența filosofiei existențialiste și fenomenologice s-a născut psihologia umanistă americană. Prin discursurile lui A.Maslow, psihologii umaniști și-au numit propria orientare teoretică “a treia forță”, delimitând-o astfel de paradigma behavioristă și de cea psihanalitică.

Psihologia umanistă aduce obiecții principalelor paradigme ale psihologiei – psihanaliza și behaviorismul – afirmând că ambele prezintă o imagine degradantă a ființei umane. Psihanalizei i se reproșează că este preocupată și studiază doar partea bolnavă a personalității, acordând puțină atenție particularităților umane pozitive. Behaviorismul, este considerat de umaniști îngust și steril, deoarece este preocupat doar de observarea comportamentului manifest. Natura umană, prezentată de behavioriști, este asemănătoare unui robot. Umaniștii susțin că oamenii nu sunt nici șoareci uriași și nici computere ineficiente, deplasând accentual pe virtuțile și aspirațiile umane, voința liberă și realizarea potențialului. Oamenii, sunt văzuți, de către umaniști ca fiind activi, creativi, orientați spre dezvoltare personală.

În psihologia umanistă se disting **2 direcții principale**: terapia centrată pe client – C. Rogers și direcția motivațională – A.Maslow.

TERAPIA CENTRATĂ PE CLIENT A LUI CARL ROGERS

Plan:

1. Tendința fundamentală a omului - autoactualizarea
2. Rolul mediului în funcționarea personalității
3. Dezvoltarea Sinelui
4. Trăsăturile persoanelor aflate în curs de actualizare

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea:

- să explice concepția rogersiană despre om,
- să utilizeze termenii- cheie a teoriei lui C.Rogers,
- să identifice forță irezistibilă care, în viziunea lui C.Rogers, determină supraviețuirea, adaptarea și dezvoltarea individului uman,
- să numească și să explice factorii care influențează imaginea de sine a copilului,
- să definească conceptul de Sine în accepțiunea lui C.Rogers,
- să expună trăsăturile persoanelor aflate în curs de actualizare.

După studii de istorie și teologie, **Carl Rogers** (1902-1987) a fost atras de domeniul consilierii și al psihoterapiei. Inițial, el și-a intitulat concepția psihoterapeutică - psihoterapie non-directivă, apoi terapie centrată pe client, iar în final terapie centrată pe persoană.

C.Rogers s-a opus concepției freudiene despre om, afirmând că omul nu este ființă biologică instinctuală, ci o *persoană capabilă să-și hotărască propria soartă, să judece liber și să se schimbe în consecință*. Respinge ideea, conform căreia, experiențele trecute influențează comportamentul prezent, deși recunoaște că experiențele din copilăria timpurie pot determina modul în care persoanele percep lumea.

Rolul psihoterapeutului, în psihanaliză, era de a interpreta, din propria perspectivă, informațiile pe care i le furniza pacientul, iar acesta din urmă era obligat să accepte interpretarea oferită de psihanalist. Acest model de psihoterapie i s-a părut inacceptabil lui C.Rogers. Astfel, în concepția lui, pacientul devine client, iar atitudinea psihoterapeutului trebuind să devină calmă și înțelegătoare, așa încât să stimuleze dorința de exprimare a individului. Pe scurt, psihoterapeutul trebuie să-l privească pe client așa cum se vede acesta pe el însuși, să-i privească problemele prin ochii lui, în același

timp, clientul fiind avertizat că nu psihoterapeutul este cel care dă soluții, ci întreaga responsabilitate pentru hotărârile luate îi revine lui, clientului.

Tendința fundamentală a omului - autoactualizarea

În urma cercetărilor și observațiilor sale clinice, de peste 30 ani, C.Rogers ajunge la concluzia că *omul este preocupat de mișcarea înainte, spre scopuri constructive și realizarea potențialului său înnăscut*, de menținerea și îmbogățirea funcționării organismului. Această tendință înnăscută este o nevoie fundamentală, incluzând toate trebuințele fiziologice și psihologice (de exemplu, prin satisfacerea trebuinței de hrană, aer, apă și protejarea organismului în cazul unui atac, tendința de actualizare menține starea prezentă a organismului). Actualizarea nu doar menține organismul, ea facilitează creșterea și dezvoltarea organismului, reunite sub termenul de maturare (definită ca dezvoltare determinată genetic a structurilor corpului). Deși schimbările sunt programate genetic, progresul organismului nu se produce fără efort, considera C.Rogers, ci necesită luptă și durere. El aduce ca exemplu primul pas al copilului. Copilul cade și se lovește, ar fi mai puțin dureros dacă puiul de om ar rămâne în stadiul de târâre, dar el se ambiționează repetând același comportament, în ciuda durerilor, pentru că *tendința de actualizare, de înaintare, dezvoltare și creștere, este mai puternică decât dorința de a renunța*.

Tendința de actualizare, susținea C.Rogers, este prezentă la orice ființă vie, nu doar la om și animale, fiind o *forță irezistibilă care determină supraviețuirea, adaptarea și dezvoltarea individului*. Prin urmare, actualizarea are în timpul maturizării o componentă puternică de natură biologică; Pe măsură ce individul se maturizează componenta psihologică devine mai puternică, sub impactul învățării și al experienței.

C.Rogers considera că de-a lungul vieții oamenii evaluează toate experiențele de viață în funcție de cât de bine servesc tendinței de actualizare. Experiențele sunt considerate bune, dezirabile, având o valoare pozitivă dacă sunt percepute de subiect ca facilitând actualizarea. Experiențele percepute ca nedezirabile, vor fi evitate, iar cele dezirabile căutate și repetate (Watts,1996). În esența sa, omul *este o ființă activă și o persoană canalizată pe autorealizare*. Principalii factori care determină autoactualizarea personalității sunt: *apartenența la un grup și stima de sine*.

Pe de o parte, religia ortodoxă postulează că oamenii sunt de la natură răi și păcătoși, pe de altă parte, psihanaliza lui S.Freud, postulează că aceștia sunt conduși

de tendințe inconștiente, atunci când produc comportamente indezirabile social; În concepția lui C.Rogers însă, omul apare ca o persoană care are sădită din start tendința spre autorealizare; Din punct de vedere fizic, este o ființă autosuficientă și capabilă de autorealizare. *Sentimentele negative și faptele rele, distructive duc la erori în autorealizare.*

Scopul vieții, în viziunea lui C.Rogers, constă în “a-ți realiza potențialul înnăscut propriu și a fi o personalitate deplin funcțională”, adică a fi omul care-și folosește talentul și aptitudinile, își realizează propriul potențial și se mișcă spre deplina cunoaștere de sine, a propriilor trăiri, urmandu-și propria fire.

Rolul mediului în funcționarea personalității

C.Rogers susținea *ideea subiectivității percepției*. Lumea fiecăruia este o problemă privată și poate fi cunoscută complet doar de individul însuși. Această lume include atât prezentul imediat de care el este conștient, cât și toți stimulii neglijăți, experiențele trecute, care ghidează percepțiile de moment a persoanei. Același aspect al realității poate fi perceput diferit de doi indivizi, iar percepțiile se pot modifica în timp. Experiența subiectivă este singura pe care ne putem baza judecățile și comportamentul.

Reprezentările omului despre lume, despre mediul său înconjurător, în viziunea lui C.Rogers, se dezvăluie în așa-zisul *câmp fenomenologic*. Acesta desemnând *totalitatea reprezentărilor omului despre obiectele și fenomenele mediului înconjurător*. Gradul de corespondență dintre reprezentările omului și realitatea propriu-zisă, el o numește *congruență*. Uneori însă, considera C. Rogers, percepția mediului ar putea să nu coincidă cu realitatea obiectivă, fenomen numit de el *incongruență*. Tulburarea congruenței duce la creșterea tensiunii interne, a anxietății, ceea ce într-un final poate duce la nevroza persoanei. Nevrozele, la rândul lor, pot determina renunțarea la autoactualizare - cea mai importantă trebuință umană. Astfel, în viziunea lui Rogers, *tulburarea congruenței și renunțarea la autoactualizare*, duc la *tulburări în dezvoltarea și funcționarea psihologică a individului și la crize nevrotice*.

Dezvoltarea Sinelui

Un rol important în mecanismul de control al dezvoltării personalității revine conceptului de Eu. Pe măsură ce percepția copilului asupra lumii se lărgeste, o parte din experiențele sale se diferențiază de restul. Partea separată se desemnează prin cuvintele *eu* sau *mie*. Acesta este *sinele* care presupune capacitatea de a distinge între ceea ce este parte integrantă a mea, a propriei persoane și ceea ce este extern. Conceptul de

sine este definit ca *imaginea unei persoane cu privire la ceea ce este ea*, ar trebui să fie sau ar putea să fie (Baresi,1999). Prin urmare, acest concept presupune nu doar percepția “*cum sunt eu*”, ci și “*cum ași vrea să fiu eu*”. Distingem: „Eu, așa cum mă percep eu pe mine” și „Eu, așa cum mi-ar place să fiu”.

Odată cu dezvoltarea sinelui, copilul simte și *trebuința crescândă de considerație pozitivă*, presupunând nevoia de dragoste și acceptare din partea celorlalți, în special a mamei (Watts,1999). Cantitatea de afecțiune pe care o primește copilul îi va ghida comportamentul. Lipsa ofertei de apreciere pozitivă din partea mamei blochează tendința copilului spre actualizare. *Dezaprobararea mamei cu privire la comportamentul copilului este percepută de către acesta ca o dezaprobare a întregii lui persoane*, iar dacă aceasta are frecvență sporită, copilul încetează să lupte pentru actualizare, *îndreptându-și eforturile spre obținerea considerației pozitive din partea celorlalți*.

Copilul trebuie să se simtă iubit și acceptat, deși anumite comportamente indezirabile pot fi dezaprobrate. Această atitudine este numită, *considerație pozitivă necondiționată*, presupunând că dragostea mamei pentru copil nu este condiționată de modul în care acesta se comportă. Un aspect important al nevoii de apreciere pozitivă este natura sa reciprocă, oamenii simt satisfacție la conștientizarea ideii că ei satisfac nevoia altora de apreciere pozitivă. Dacă în copilăria timpurie această trebuință a fost satisfăcută, persoana devine/este sensibilă la atitudinile și nevoile altora.

Aprobarea sau dezaprobararea celorlalți influențează conceptul de sine pentru că internalizăm atitudinile lor. Ca rezultat, aprecierea pozitivă vine tot mai frecvent din interiorul nostru decât de la ceilalți, formând, ceea ce C.Rogers numea *apreciere de sine pozitivă*, o nevoie foarte puternică. (De ex., copiii care sunt recompensați de mamă cu afecțiune când sunt fericiți încep să treacă prin apreciere de sine pozitivă ori de câte ori sunt fericiți (se recompensează singuri).

Comportamentele copilului care-i irită pe părinți nu sunt răsplătite cu afecțiune, astfel *copilul învață că aprobarea și afecțiunea părinților este dependentă de modul în care el se comportă*. Standardele externe sunt interiorizate și copilul se va simți bine cu propria persoană doar când se comportă într-un mod care-i aduce aprobarea mamei, *sinele funcționând ca un surogat al mamei*. Astfel, copiii vor învăța că există condiții de valorizare: ei se vor vedea ca fiind vrednici sau nu în funcție de normele stabilite de părinți. Copiii care au conștientizat acest lucru vor încerca să evite anumite comportamente și atitudini. Libertatea lor este, deci, îngrădită, ceea ce *îi împiedică să își*

actualizeze sinele pentru că anumite comportamente ”nu trebuie” manifestate. Pe lângă inhibarea unor comportamente, copilul trebuie să-și distorsioneze anumite percepții, apărând *incongruența între conceptul de sine și alte experiențe ale individului*. Aceste experiențe sunt percepute ca surse de amenințare și produc anxietate. Singura cale de evitare a anxietății este negarea, iar ca rezultat apare rigiditatea percepțiilor.

Nivelul adaptării psihologice al unei persoane, gradul ei de normalitate este determinat de gradul de congruență al sinelui cu experiența. *Persoanele sănătoase psihic sunt deschise tuturor experiențelor pentru că nici una nu amenință conceptul de sine*; nici o secvență din experiența lor nu trebuie apărută prin negări sau distorsiuni, pentru că nu au învățat condiții de valorizare în copilărie (Baresi,1999). *Ele sunt libere să se autoactualizeze*. Experiența sa terapeutică la cabinet, îl convinge pe C.Rogers că, *absența amenințărilor la adresa sinelui este un factor important pentru autoactualizare* (Rogers,1947).

Trăsăturile persoanelor aflate în curs de actualizare

Sintagma ”persoană aflată în curs de actualizare” introdusă de C.Rogers arată faptul că, acest proces nu se termină niciodată, desemnează personalitatea în dezvoltare și nu statică. *Stoparea procesului de actualizare înseamnă pierderea flexibilității, spontanității și a deschiderii spre nou*.

Persoana în curs de actualizare este produsul final al dezvoltării psihologice și al evoluției sociale, având *conștiința tuturor experiențelor*. Nici o experiență nu este distorsionată sau negată, nu există amenințări pentru conceptul de sine, persoana poate să trăiască o gamă mai largă de sentimente, pozitive cât și negative, decât o persoană defensivă.

O a doua particularitate este *capacitatea de a trăi deplin fiecare moment*, experiențele pe care fiecare moment le aduce au proprietatea de a fi noi, nu pot fi anticipate. La persoanele nesănătoase psihic, experiențele sunt organizate și distorsionate pentru a se potrivi prejudecăților.

A treia particularitate este *încrederea în propriul organism*, prin care C.Rogers subînțelege faptul că este bine să avem încredere mai mult în propriile reacții, decât în sfaturile celorlalți. Decizia finală este bazată mai mult pe emoții, pe ceea ce individul simte că este bine.

A patra caracteristică este *sentimentul libertății*. Persoanele în curs de actualizare se simt libere să aleagă orice direcție doresc fără a fi constrânse de inhibiții. Ca rezultat,

ele simt că dețin un control mai mare asupra vieții, pentru că au convingerea că viitorul depinde de acțiunile lor și nu de circumstanțe, evenimente trecute sau alți oameni (ideea corespunde și lui J.Rotter ”locus of control intern”).

Personalitatea sănătoasă este una *creativă*, capabilă să se adapteze și la un mediu schimbător. Creativității îi este asociată *spontanitatea*. Persoanele în curs de actualizare nu au nevoie de un mediu predictibil sau sigur.

Pentru persoanele în curs de actualizare, în viziunea lui C.Rogers, nu sunt potrivite adjectivele precum fericit, mulțumit, chiar dacă trec prin asemenea stări, mai potrivite pentru ele sunt experiențele incitante, provocatoare.

Activități de autoevaluare:

1. Explicați rolul filozofiei existențialiste în apariția concepției umaniste despre personalitate.
2. Definiți tendința de actualizare și identificați factorii care o determină,
3. Explicați termenul introdus de C.Rogers, ”persoană aflată în curs de actualizare” și desemnați caracteristicile acestei persoane,
4. Definiți termenii de câmp fenomenologic, congruență- incongruență și arătați care este influența acestora asupra autoactualizării.
5. Argumentați. Există relație între considerația pozitivă necondiționată oferită de părinți și autoactualizarea persoanei.

DIRECȚIA MOTIVAȚIONALĂ A PSIHOLOGIEI UMANISTE – ABRAHAM H. MASLOW

Plan:

1. Date biografice.
2. Motivația și personalitatea în concepția lui A.Maslow

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea:

- să utilizeze conceptele de bază ale teoriei motivaționale a lui A.Maslow,
- să explice componentele sferei motivaționale a individului și principiile de funcționare a trebuințelor în cadrul ierarhiei acestora,
- să numească factorii care, în abordarea lui A.Maslow, determină autoactualizarea personalității.

Date biografice

Abraham H.Maslow (1908- 1970) a fost psiholog umanist american, cunoscut astăzi pentru teoria ierarhiei trebuințelor umane. S-a născut în Brooklyn, New York, fiind primul copil al unei familii de evrei ruși emigranți. Fiind singurul copil evreu din cartier s-a simțit nefericit și singur, căutând refugiul în cărți. A.Maslow a studiat trei semestre dreptul la City College of New York, după care s-a transferat la Cornell University. Aici l-a întâlnit pe Titchener, care practica și promova introspecția științifică, dar lui A.Maslow i s-a părut plictisitoare, făcându-l să piardă interesul pentru psihologie. Revine la City College of New York. În 1928, se transferă la University of Wisconsin unde-și ia doctoratul în psihologie (1934). În 1935 s-a mutat la Universitatea Columbia, unde a lucrat timp de 18 luni alături de E.L.Thorndike, cu acordul căruia studiază relația dintre dominanță și sexualitate. A publicat câteva articole despre sexualitatea feminină, arătând că femeile dominante sunt nonconformiste, extraverte, mai puțin religioase, anxioase și nevrotice, fiind la rândul lor atrase de bărbați dominanți și agresivi. E.L.Thorndike îi aplică lui A.Maslow unul din testele sale de inteligență, descoperind că acesta avea coeficientul de inteligență 195, al doilea ca mărime înregistrat vre-o dată cu acest test. În 1949 profesorul A.Maslow intră ca titular la Brooklyn College, iar interesul său se deplasează de la persoanele dominante la cele remarcabile. În aceasta perioadă îl întâlnește pe C.Goldstein, care îi sugerează ideea de autoactualizare. S-a retras în California (1970), unde la vârsta de 62 ani, a decedat în urma unui atac de cord.

Motivația și personalitatea în concepția lui A.Maslow

A.Maslow este de acord cu C.Rogers cât privește problema autoactualizării. Ambii considerau că *oamenii dispun de un potențial innăscut nelimitat pentru autoperfecționare*. Totuși, C.Rogers presupunea că, comportamentul individului este rezultatul

percepției subiective a realității înconjurătoare (funcția câmpului fenomenologic). Concepția sa despre *câmpul fenomenologic și autoactualizare*, C.Rogers a elaborat-o în baza experienței sale de mulți ani cu pacienții din clinicile terapeutice, pe când A.Maslow, *ideea de autoactualizare a personalității a elaborat-o în baza observațiilor pe oameni sănătoși*. Probabil, de aceea, au apărut mai multe deosebiri în concepția teoriei autoactualizării a celor doi cercetători, deși ambii considerau că în om încă de la început sunt puse bazele *tendinței spre autoperfecționare*.

A.Maslow considera că natura umană trebuie cercetată, observând jumătatea sănătoasă a omenirii, cei mai buni reprezentanți ai ei, exemplarele umane cele mai valoroase, mai creative și mature. Și, numai atunci, vor fi determinate hotarele potențialului uman și va fi înțeleasă natura umană. El afirma că, dacă se dorește să se determine cât de repede pot alerga oamenii, nu se va studia alergătorul mediu, ci cel mai rapid alergător care poate fi găsit.

Studiile de caz, în baza materialelor biografice a unor personalități sănătoase și eficiente, în viață sau decedate - precum Th.Jefferson sau A.Lincoln – i-au permis să concluzioneze că fiecare persoană se naște cu anumite nevoi instinctuale, care o determină să aleagă calea dezvoltării, creșterii și actualizării.

A.Maslow considera că omul trebuie cercetat ca *un tot unitar, ca un întreg organizat, integru și nu ca un set de părți separate*. Descrie omul ca pe o *“fință care voiește, dorește”*, care foarte rar atinge starea de satisfacție sau mulțumire deplină. *Absența totală a dorințelor și nevoilor este un fenomen pasager*. Dacă una din trebuințe a fost satisfăcută, o alta iese la suprafață și-și cere imperios satisfacerea. Viața oamenilor se caracterizează prin faptul că *ei aproape totdeauna doresc ceva*. A.Maslow a presupus că toate trebuințele umane înnăscute sau dobândite, alcătuiesc *sfera motivațională a individului* și pot fi organizate într-un sistem ierarhic numit *piramida trebuințelor*, foarte populară din anii 1970 și până astăzi.

La baza piramidei, elaborate de Maslow, se află *trebuințele fiziologice(I)*. Acestea presupun: nevoia de apă, de oxigen, de proteine și vitamine, protecție de temperaturi extreme, de somn, mișcare, sex, etc. Ele asigură supraviețuirea biologică a omului și trebuie satisfăcute cel puțin la nivel minim. Numai după ce aceste nevoi au fost satisfăcute, devin actuale, adică pot pretinde să fie satisfăcute trebuințele de la următorul nivel și cele din vârf pot să-și manifeste valoarea motivațională. De îndată ce ele sunt satisfăcute, persoana nu mai este conștientă de ele și își pierde potențialul motivator.

Când trebuințele fiziologice au fost satisfăcute, omul își pune problema *securității și protecției*.

Trebuințele de securitate(II) se concretizează prin nevoia unei locuințe, de certitudine, de stabilitate, de protecție, ordine, eliberarea de frică. Satisfacerea lor este mai stringentă la copii și nevrotici

Trebuința de afiliere(III) vizează relațiile afectuoase cu cei din jur, nevoia de familie, de a avea un grup de apartenență. Nevoia de apartenență la grup devine scop dominant al omului. Dacă această trebuință nu este satisfăcută, omul se simte singur, inutil, respins. Respingerea, absența prietenilor și a iubirii influențează starea generală a individului (nervozitate, nesociabilitate, izolare).

Trebuința de stimă și statut(IV) se referă, în viziunea lui Maslow, la stima pe care ne-o atribuim noi înșine nouă și stima pe care ne-o dau ceilalți. Această trebuință are două subcategorii:

- dorința persoanei de acceptare, de autoritate, de competență în anumite probleme, încrederea în forțele proprii, nevoia de independență și libertate.
- respectul primit din partea altor persoane, incluzând recunoașterea valorii noastre, aprecierea pozitivă a noastră, prestigiul, faima, statutul, reputația bună, acceptarea în colectiv. Satisfacerea acestor trebuințe determină sentimentul de încredere în propriile forțe, sentimentul valorii proprii și conștientizarea faptului că ceilalți au nevoie de tine. Dacă aceste trebuințe nu sunt satisfăcute, persoana are sentimente de inferioritate, de neajutorare, descurajare, inutilitate și chiar nevroză.

Trebuința de autorealizare a Eului(V), presupune dorința omului de a deveni ceea ce poate fi sau tendința omului de a-și realiza potențialul de care dispune, de a realiza cât mai mult din ceea ce suntem capabili să devenim. Omul care atinge acest nivel își folosește pe deplin potențialul, aptitudinile și talentul de care dispune.

A.Maslow menționează că, nivelul autoactualizării îl ating puțini oameni. Deși toți oamenii au un potențial un talentați care poate fi valorificat, își dezvoltă talentul doar aproximativ 10% din populație.

Cel mai înalt nivel al autoactualizării îl ating oamenii într-adevăr talentați, ei constituind mai puțin de 1% din populația totală. Rata atât de mică a persoanelor autoactualizante se datorează faptului că majoritatea oamenilor nici nu bănuie de existența potențialului care-l dețin. Mai trebuie luată în considerație și *trebuința de securitate*,

care influențează negativ oamenii. Procesul de creștere intelectuală însă necesită în permanență acțiuni riscante, asumarea erorilor și eșecurilor. Este nevoie să renunțăm la deprinderi, confort și plăcere. Toate aceste renunțări duc la accentuarea stărilor de anxietate, frică, ceea ce determină căutarea tot mai acerbă a stării de securitate, a protecției, a siguranței.

A.Maslow descrie factorii care determină autoactualizarea personalității: o percepție mai eficientă a realității, acceptarea de sine și a celorlalți, naturalețea și simplitatea, consecvența în realizarea scopurilor, independența și nevoia de interiorizare, acuratețea percepțiilor, interesul social, caracterul democrat, diferențierea între scopuri și mijloace, creativitatea, simțul umorului, rezistența la presiunile externe.

Importanța teoriilor umaniste a personalității este de necontestat. C.Roger și A.Maslow elaborează o teorie asupra naturii umane, diferită de psihanaliză și behaviorism. Din perspectiva teoriilor umaniste, oamenii sunt niște finite conștiente și inteligente, sunt din start niște unicum-uriși cu un potențial enorm pentru auto-perfecționare.

Activități de autoevaluare:

1. Numiți cele cinci trepte ale piramidei trebuințelor și explicați principiile de funcționare a acestora în cadrul ierarhiei.
2. Explicați în ce mod trebuința de securitate influențează autoactualizarea.
3. Argumentați. Nesatisfacerea îndelungată a căror trebuințe pune în pericol integritatea psihică a persoanei?
4. Argumentați. Nesatisfacerea îndelungată a căror trebuințe determină sentimentul de singurătate și inutilitate?
5. De ce, în viziunea lui A.Maslow, doar 1% din populație atinge cel mai înalt nivel al autorealizării?

LOGOTERAPIA LUI VIKTOR EMIL FRANKL

Plan:

1. Date biografice
2. Conceptele de baza ale psihologiei frankliene
3. Întrebările filosofice frankliene

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea:

- să utilizeze conceptele fundamentale ale logoterapiei lui V.Frankl.
- să identifice *forța motrice primordială a omului, în accepțiunea lui V.Frankl.*
- să identifice răspunsurile lui V.Frankl la întrebările: ”Cum găsim sensul vieții?”, ”Cum știm că suferința nu poate fi evitată și că nu e lipsită de sens?”, ”Cum găsim sensul în situații de conflict valoric?”.

Date biografice

V.E.Frankl (26 martie 1905- 2 septembrie 1997) - psihiatru vienez, părintele logoterapiei, doctor în neurologie și filozofie. El este fondatorul celei de-a treia școală vieneză de psihoterapie (după psihanaliza lui S. Freud și psihologia individuală a lui A.Adler) - **Logoterapia**. Austriac, de origine evreu, supraviețuitor a patru lagăre de concentrare naziste; Supranumit „*profetul sensului vieții*”, V.Frankl a pledat încă din adolescență pentru ideea că viața are sens, considerând că *voința de a găsi și de a da un sens vieții proprii este forța motrice primordială a omului.*

În 1942, după instalarea nazismului în Germania, în timpul celui de al doilea război mondial, V.Frankl este deportat în lagărele morții împreună cu mama, tatăl și una din cele două surori ale sale. La intrarea în lagăr V.Frankl avea cu sine manuscrisul primei sale cărți (publicată mult mai târziu sub numele de „Doctorul și sufletul”) care conținea conceptele fundamentale ale logoterapiei sale. Manuscrisul i-a fost confiscat, dar V.Frankl a refăcut manuscrisul în timp ce se afla la Auschwitz, pe bucățele de hârtie, furate de un camarad, din birourile lagărului. Făcând o retrospectivă a vieții de atunci, V.Frankl recunoștea: “Pot să mărturisesc că, printre alte lucruri, îmi datorez supraviețuirea din lagăr hotărârii mele de a reface manuscrisul confiscat”.

Totuși, lucrarea care l-a făcut celebru și a făcut înconjurul lumii este „*Omul în căutarea sensului vieții*”. Cartea rezumă experiența sa terifiantă din lagărele de concen-

trare, unde ”a putut verifica” pe viu, valabilitatea unor principii pe care le elabora-se anterior în practica sa neurologică. Contextul existențial al lagărelor de concentrare servește, pentru V.Frankl, ca substrat la elaborarea ideii-pivot a concepției sale despre libertatea de voință a omului: „Noi, cei care am trăit în lagărele de concentrare, ne putem aminti de acei oameni care, trecând din baracă în baracă, își dăruiau altora ultima lor bucată de pâine. Vor fi fost puțini la număr, dar îndeajuns de mulți pentru a dovedi că totul îi poate fi luat omului, mai puțin un lucru: ultima dintre libertăți - aceea de a-și alege atitudinea într-un anumit set de circumstanțe, de a-și alege propriul mod de a fi”. Deci, chintesența Logoterapiei frankliene se concentrează în fraza: ”*Omului îi poate fi luat totul, dar nu și ultima dintre libertățile omenești: aceea de a-și alege atitudinea într-un anumit set de circumstanțe, de a-și alege propriul fel de a fi*”.

V.Frankl și-a dedicat întreaga viață definitivării teoriei sensului, iar întreat de un reporter care este sensul vieții sale, a răspuns: ”*Sensul vieții mele este să îi ajut pe alții să îl găsească pe al lor*”.

V.Frankl explica denumirea teoriei sale ”logoterapie” ca provenind de al cuvântul grecesc *logos* care înseamnă *sens*. Logoterapia desemnând, astfel, *terapia care se concentrează asupra sensului existenței umane, asupra căutării acestui sens de către om*. Conform logoterapiei, dorința de a găsi sensul vieții sale este forța mobilizatoare, motivatoare cea mai puternică pentru om. Prin urmare, principiul motivator fundamental pentru om este *voința de sens, de a găsi și a da sens vieții sale*. Zbuciumul existențial al omului este determinat de frustrarea voinței de sens a acestuia, de incapacitatea de a găsi un sens sau de a-i da un sens vieții. V.Frankl reiterează repetat, în toate lecțiile și lucrările sale, concluzia verificată empiric prin experiențele propriei vieți cât și prin cazurile clienților săi, că: ”*viața are sens până la ultima suflare...în orice circumstanțe, indiferent cât de mizerabile ar fi acestea*”. El considera că, imediat ce omul (re)găsește un rost, un sens în și pentru viața sa, el se echilibrează (reechilibrează) lăuntric devenind apt să facă față vicisitudinilor vieții, trăindu-și viața din plin și în pofida ”*triadei tragice*”: *vinovăția, suferința, moartea*.

Autorul specifica faptul că, frustrarea voinței de sens a omului nu este întotdeauna cauza tulburărilor psihice, acestea putând avea și alte cauze generatoare; Cu toate acestea, *terapia prin sens* are capacitatea de a pune la dispoziția individului resursele interioare, care-l fac capabil să se reechilibreze lăuntric și să întâmpine viața cu curaj, bucurie, în ciuda efectelor care însoțesc ”*triada tragică*”.

V. Frankl susține că *îndoiala unei persoane cu privire la existența sensului vieții sale, nu înseamnă că este bolnavă* ci, mai degrabă, considera el, reprezintă *dovada faptului că este om*. Om cu adevărat. Nici o ființă, fie ea furnică, albină sau animal nu își va pune vreodată întrebarea dacă existența sa are sau nu un rost, doar omul o face. Este privilegiul ființei umane, al omului, să-i pese ca viața sa are sau nu are un sens.

Conceptele de baza ale psihologiei frankliene

- Credința într-un nucleu sănătos al ființei umane este baza psihoterapiei frankliene.
- Scopul principal al logoterapiei este de a ajuta persoana să devină conștientă de resursele nucleului ei sănătos, de a o ajuta să folosească acele resurse și chiar să le dezvolte.
- Făptura umană este o entitate constând din corp (soma), minte (psiche) și spirit (noos), prin urmare avem corp și minte, dar suntem spirit.
- Viața are sens în orice condiții, chiar și în cele mai dificile.
- Oamenii sunt dotați cu voința de a găsi un sens, de a da sens.
- În orice împrejurare, oamenii au libertatea de a-și exercita voința de sens.
- Viața are calitatea de a ne cere socoteală, iar noi trebuie să răspundem în mod responsabil pentru propria noastră viață.
- Răspundem vieții și devenim responsabili pentru propria noastră viață.
- Individul este unic, de aici și rolul său unic în viață.
- Viața nu ne datorează fericirea, dar ne oferă un sens.

Întrebările filosofice frankliene:

La întrebarea: ”Cum găsim sensul vieții?”, V. Frankl oferă trei răspunsuri care sunt și cele trei căi prin care acesta poate fi descoperit:

- ✓ *prin muncă sau creație*, adică dedicându-ne unei lucrări, unei activități, unei creații (*valori creatoare*).
- ✓ *prin dragoste*: fie dedicându-ne unei persoane, pe care o iubim și care ne împărtășește iubirea ei, fie contemplând frumosul, adevărul și binele din natură sau cultură (*valori experiențiale*).
- ✓ *alegându-ne atitudinea interioară*, în ciuda adversităților sau/și a unei suferințe de neschimbat, făcând uz de puterea spiritului omenesc, care este capabil să transforme o suferință, într-o realizare personală. Aceasta este libertatea uma-

nă de voință, care ne permite să transformăm o nenorocire într-o realizare, într-o victorie personală (*valori atitudinale*).

Întrebarea a doua - "Cum știm că suferința nu poate fi evitată și că nu e lipsită de sens?" - a suscit din partea lui V. Frankl următorul răspuns: "Suferința nu este necesară pentru a găsi un sens în viață, dar atunci când ea este inevitabilă omul poate găsi sens în viața sa în pofida suferinței; dacă este posibil, cauza suferinței trebuie îndepărtată; A suferi fără să fie nevoie nu este un act de eroism, ci unul masochist".

La cea de-a treia întrebare "Cum găsim sensul în situații caracterizate printr-un conflict în ce privește valorile?", V.Frankl răspunde: "Trăiește ca și cum ai trăi a doua oară, iar prima oară ai fi acționat la fel de greșit pe cât ești acum pe cale să o faci" (individul trebuie să acționeze responsabil, în acord cu conștiința sa morală, să-și imagineze consecințele faptelor pe care este pe cale să le săvârșească și să acționeze în modul cel mai bun posibil la momentul prezent)".

Activități de autoevaluare:

1. Identificați fraza care poate fi considerată esența logoterapiei frankliene.
2. Identificați elementele "triadei tragice" în viziunea lui V.Frankl.
3. Descrieți cele trei căi prin intermediul cărora poate fi descoperit sensul vieții.
4. Identificați, în suportul de curs, răspunsurile lui V.Frankl la întrebările: "Cum găsim sensul vieții?", "Cum știm că suferința nu poate fi evitată și că nu e lipsită de sens?", "Cum găsim sensul în situații de conflict valoric?"
5. Citiți cartea lui V.Frankl "Omul în căutarea sensului vieții" și relatați câteva idei care v-au impresionat cel mai mult.

TEORIA CONSTRUCTELOR LUI GEORGE KELLY

Plan:

1. Teoria constructelor lui George Kelly - un mix între umanism și cognitivism
2. Conceptul de construct și caracteristicile lui principale
3. Structura personalității în accepțiunea cognitivistă

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea:

- să definească personalitatea în accepțiunea lui G.Kelly,
- să definească conceptul de construct,
- să explice caracteristicile constructului personal,
- să identifice constructele centrale proprii și să le demonstreze impermiabilitatea.

1. Teoria constructelor lui George Kelly - un mix între umanism și cognitivism

G.Kelly (1905-1967) este psiholog american. În tinerețe a fost interesat de psihanaliză dar a abandonat-o repede. Teoria lui G.Kelly este considerată cognitivistă, deoarece a susținut importanța proceselor cognitive în dezvoltarea personalității. Personalitatea umană se află într-o permanentă construcție, proces influențat de sensul pe care îl atribuie persoana experiențelor trăite, de modul cum interpretează lumea. G.Kelly preia și abordează, într-o manieră personală, ideea mai veche a lui W.James despre rolul credințelor în devenirea noastră ca persoane; Spre deosebire de acesta, însă, el propune un concept nou - *construct*, elaborând apoi și o teorie complexă în jurul acestui termen.

Concepția lui G.Kelly poate fi, de asemenea, înscrisă în rândul teoriilor umaniste, datorită accentului pe care acesta l-a pus pe *libertatea persoanei în construcția propriului destin*. Lumea pe care noi o gândim poate să se potrivească foarte puțin cu lumea reală în care trăim, dar asta nu înseamnă că lumea “gândită” este mai puțin reală. Psihologul trebuie să fie conștient că el cercetează o realitate psihică, căreia trebuie să-i dea o importanță la fel de mare ca și cea pe care o dau fizicienii dimensiunilor concrete ale lumii. Contrar concepției psihanalitice și celei behavioriste, care au considerat că omul este inevitabil determinat fie de instincte, fie de factorii externi, *G.Kelly a susținut că omul este liber în deciziile sale și abia după ce a decis ajunge să fie determinat de propriile decizii*. Altfel spus, lumea “gândită” nu numai că nu se supune în mod absolut lumii concrete, ci o modifică pe cea din urmă.

2. Conceptul de construct și caracteristicile lui principale

În centrul teorii lui G.Kelly este conceptul de *construct*, care reflectă particularitățile proceselor cognitive ale individului (percepțiile, memoria, limbajul, gândirea). Datorită constructelor, omul stabilește relații interpersonale și cunoaște lumea. Apariția unui construct este determinat de multiplele noastre experiențe de viață, deoarece noi interpretăm continuu ceea ce ni se întâmplă, utilizând preponderent comparația. Omul, este privit de Kelly, nu ca o ființă pasivă, ci dimpotrivă *ca o ființă activă, care judecă lumea, își construiește continuu propriile atitudini față de aceasta*, adică dă sens propriei experiențe de viață. Constructul este definit de G.Kelly ca o *modalitate de organizare a experienței în termenii similarităților și a contrastelor*.

Postulatul principal, enunțat de G.Kelly este: *comportamentul este determinat de modul cum oamenii prognozează evenimentele viitoare*. Din acest postulat principal rezultă 11 caracteristici, dintre care patru sunt principale:

1. Oamenii diferă unul de celălalt după modul cum interpretează evenimentele;
2. Omul își alege în cadrul unui construct dihotomic acea alternativă cu ajutorul căreia poate înțelege mai complet o situație corespunzătoare;
3. Sistemul de constructe personale este un set de ipoteze despre lumea mereu în schimbare, care se verifică în permanență prin experiența noastră;
4. Dacă o persoană interpretează o experiență la fel cu modul în care o face altă persoană, atunci procesele lui psihice sunt asemănătoare cu procesele celeilalte persoane.

Prietenia, iubirea, relațiile interpersonale pozitive, sunt posibile atunci când oamenii au constructe asemănătoare. Este greu să ne imaginăm, de exemplu, că prietenesc două persoane dacă una este dominată de constructul sincer-mincinos, iar la cealaltă persoană acest construct este absent în totalitate.

Constructele personale sunt un gen de clasificatori ai percepțiilor noastre legate de alți oameni și de noi înșine. *Orice construct este bipolar: calm-agitat, inteligent-mai puțin inteligent, feminin-masculin, evlavios-neeavlavios. Sistemul de constructe al fiecărei persoane este unical.*

Adesea, oamenii au viziuni diferite pentru că fiecare din ei acționează în limitele propriului sistem de constructe. Nu este întâmplător că oamenii nu sunt de acord unii cu ceilalți, în viziunea lui G.Kelly, ei chiar vorbind aceeași limbă “vorbesc limbi diferite”.

Sub influența evenimentelor din viața noastră se dezvoltă și se formează personalitatea noastră și odată cu aceasta se modifică și sistemul de constructe al persoanei.

G. Kelly a presupus că omul dispune “de o libertate limitată a voinței”, pentru că sistemul de constructe elaborate de-a lungul vieții unei persoane stabilește și anumite hotare. În orice situație, omul este capabil să construiască pronosticuri alternative. *Lumea externă, nu este nici bună, nici rea, ci așa cum o construim noi în mintea noastră.* Fiecare persoană percepe și interpretează lumea externă prin prisma lumii lui interne.

În viziunea lui G.Kelly, constructul trebuie înțeles ca *o structură care conține minim trei elemente.* Pentru a putea vorbi de existența unui construct, structura lui internă trebuie să conțină cel puțin *două elemente similare care să contrasteze cu al treilea.* Adică, susținea G.Kelly, atunci când încercăm să interpretăm un eveniment, să-l înțelegem, noi suntem obligați, pe de o parte, să-i găsim asemănări cu cel puțin un alt eveniment, iar pe de altă parte, cele două evenimente care se aseamănă, trebuie să contrasteze cu un al treilea. De exemplu: o judecată simplă precum “Ioana este nepunctuală” presupune, în primul rând, o asemănare între comportamentul nepunctual al Ioanei și experiența cel puțin al unui alt comportament nepunctual, iar în al doilea rând, trebuie să-l diferențiem clar de opusul său - comportamentul punctual. Acest proces de constituire al constructelor este numit în psihologia cognitivă contemporană *proces de categorizare*, iar produsul acestui proces se numește *categorie*.

În primul rând, trebuie să ținem minte că, constructele nu au un caracter universal ci, *sunt personale.* Aceasta înseamnă că fiecare persoană își dezvoltă, pe parcursul vieții, propriile constructe. Diferențele dintre constructe provin pe de o parte din conținutul lor (conținutul este determinat de experiențele noastre de viață diferite de ale altora), iar pe de altă parte sunt date de modul specific în care aceste constructe se organizează formând o structură unică de personalitate.

O altă caracteristică este aceea că el, *constructul, nu este identic cu eticheta verbală,* care îl desemnează, astfel în spatele unui cuvânt (ex. pragmatic) se pot ascunde două constructe între care sunt diferențe semnificative. Mai mult de atât, pentru că un construct este un produs al proceselor cognitive, care apare în urma operației de comparare (stabilirea asemănărilor și deosebiriilor) *un singur cuvânt nu este de ajuns pentru a-l desemna.* Vom avea, mai degrabă, *o dimensiune bipolară,* care implică doi termeni contradictorii: pragmatic-nepragmatic. G.Kelly a subliniat *independența relativă a constructului de cuvânt,* arătând că uneori un construct poate fi manifestat doar

prin comportament. Astfel, un copil care nu a învățat să vorbească, dar își manifestă preferința pentru o persoană și o respinge pe alta, *exprimă prin comportamen adoptarea unui construct*.

Pe de altă parte, am văzut că aceeași dimensiune, pragmatic-nepragmatic, în cazul dat, nu ocupă același loc în sistemul de valori a două persoane diferite. În concepția lui G.Kelly, *constructele personale pot ocupa poziții diferite în structura personalității*. Cele mai importante constructe personale având funcția de a organiza. Aceste constructe, G.Kelly le numește *constructe centrale*. Acestea se află aproximativ în număr de 50 și se află concentrate în memoria operativă sau de lucru, persoana utilizându-le mai frecvent în interacțiunea cu alte persoane. Alte constructe mai puțin importante sunt numite de G.Kelly *periferice*. Acestea sunt dependente de cele centrale și sunt în număr de la câteva sute până la câteva mii.

Constructele personale sunt mai mult sau mai puțin supuse schimbării, în funcție de importanța lor pentru individ. Constructele centrale au în subordinea un număr semnificativ de alte constructe și sunt mai puțin supuse schimbărilor, în timp ce, *constructele periferice se restructurează în permanență*. Prin urmare, o ultimă caracteristică a constructelor personale este *permeabilitatea*.

G.Kelly considera că toate constructele, fie ele centrale sau periferice, pot fi mai mult sau mai puțin permeabile. *Permeabilitatea se referă la deschiderea unui construct spre acceptarea de noi informații*. Exemplu: știm că un pătrat are 4 laturi și nimeni și nimic nu ne poate convinge că el are 5. Aceasta este un exemplu de construct periferic impermeabil. Este un concept periferic, deoarece faptul că un pătrat are 4 laturi nu este important pentru interpretarea pe care o dăm unii din noi lumii.

Dacă o persoană consideră că lumea se împarte doar în oameni buni sau oameni răi fără să accepte nuanțe între cele două extreme și își structurează, continuu, atitudinea și comportamentul, față de alți oameni, prin prisma acestui construct, putem considera că avem de a face cu un *construct central impermeabil*. Cunoașterea constructelor personale centrale ale unei persoane, are o importanță deosebită, deoarece ne permite precizarea comportamentului viitor al unei persoane.

G.Kelly sugera că omul este și se comportă în conformitate cu ceea ce crede el că este.

Structura personalității în accepțiune cognitivă

Cognitiștii au indentificat două tipuri de structuri ale personalității:

- Complexă-cognitiv, adică care conține un număr mare de constructe personale.
- Simplă- cognitiv adică cea care are un număr mic de constructe personale.

Persoana care deține o structură a personalității complexă cognitiv se cracterizează (față de cea cognitiv simplă) printr-o sănătate psihică mai bună, prin posibilități mai înalte de a face față stresului, prezintă un nivel mai înalt al stimei de sine și au o adaptabilitate socială mai bună.

Schimbarea comportamentului unei persoane este posibilă doar dacă acționăm pentru a schimba structura de constructe pe care acea persoană o utilizează în interpretarea lumii și în adaptarea la ea. Acest obiectiv nu este ușor de realizat deoarece, știm deja, *constructele care se află în centrul personalității sunt rezistente la schimbare*. Totuși, ca psiholog umanist, G.Kelly își exprima optimismul, considerând că în fiecare om există tendința înnăscută, care-l impulsionează să-și îmbunătățească continuu interpretarea sa proprie pe care o dă lumii, ceea ce determină îmbunătățirea posibilităților de adaptare la lume.

În viziunea lui G.Kelly, oamenii percep și interpretează lumea prin intermediul constructelor lor personale. Fiecare om, poate fi asemănător cu un om de știință, care emite și verifică propriile ipoteze despre natura lucrurilor, despre lume și care face pronosticuri despre evenimentele viitoare. Sistemul de constructe personale ale omului are anumite limite (cu precădere la oamenii cognitivi simpli). Aceasta este motivul din care voința lor liberă este îngrădită. Totuși, soarta omului se alfă în mâinile lui - realitatea externă omul o percepe și o interpretează prin prisma propriei lumi interne.

Activități de autoevaluare:

1. Explicați. De ce teoria lui G.Kelly se consideră un mix între umanism și cognitivism?
2. Stabiliți valoarea de adevăr a frazei. Relațiile interpersonale armonioase nu sunt posibile între oamenii care au constructe asemănătoare.
3. Explicați. De ce sistemul de constructe al fiecărei persoane este uncial?
4. Definiți conceptele de permeabilitate-impermeabilitate a constructelor.
5. Identificați constructele centrale proprii și demonstrați impermeabilitatea lor.

CONCEPȚII ACTUALE PRIVIND STUDIUL A TRĂSĂTURILOR DE PERSONALITATE

Plan:

1. Evoluția conceptului de trăsătură de personalitate
2. Trăsăturile de personalitate și ipoteza lexicală (Big Five)
3. Analiza trăsăturilor de personalitate cu ajutorul chestionarelor (Modelul celor cinci factori)

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea:

- să definească conceptul de trăsătură,
- să facă distincția între termenii-trăsătură și termenii ce desemnează stări dispoziționale temporare,
- să înțeleagă evoluția teoriei trăsăturii și să identifice numele de referință pentru această orientare teoretică,
- să stabilească asemănări și deosebiri între Ipoteza lexicală și Modelul celor cinci.

Evoluția conceptului de trăsătură de personalitate

O privire diacronică, ne arată că *teoria trăsăturii* a dominat de la începuturi studiul personalității. Gordon Allport este cercetătorul care a impus teoria trăsăturii ca pe un model privilegiat al psihologiei personalității. Mulți psihologi contemporani lui Allport au susținut ideea că pentru teoria personalității abordarea *conceptului de trăsătură* este inevitabilă.

Oamenii se deosebesc unul de celălalt sub aspectul gândurilor, emoțiilor, a caracteristicilor lor temperamentale sau caracteriale, dar mai evidente aceste diferențe devin atunci când oamenii acționează în situații similare. Sarcina de a identifica sistematic, de a studia semnificația lor și a explica aceste diferențe revine în principal psihologiei personalității.

Cei mai mulți dintre psihologii personalității consideră că, trăsăturile de personalitate determină existența diferențelor importante de la nivelul comportamentului uman.

Trăsătura poate fi definită ca o entitate ipotetică ce explică tendința unui individ de a se comporta într-o manieră similară în situații diferite. Aceste caracteristici ipotetice

relativ stabile (sau factori interni) îi determină pe oameni să se comporte diferit de alți oameni în situații asemănătoare, și să aibă un comportament relativ constant de-a lungul timpului.

Actualele definiții ale trăsăturii nu diferă substanțial de cea propusă de G. Allport: ”o trăsătură reflectă într-o anumită măsură dispoziții veridice și comparabile ale mai multor personalități care, datorită unei naturi umane comune și a unei culturi comune, dezvoltă moduri similare de adaptare la mediul lor, deși în grade variate” (G.Allport, 1991).

Conceptului de trăsătură i s-a recunoscut valoarea, pe scară largă, deoarece are calitatea de a oferi informații despre personalitate sub aspect triplu: descriptiv, predictiv și explicativ. G.H.Hofstee (1984) demonstrează importanța trăsăturilor pentru teoria personalității prin următoarele argumente:

1. Obiectul psihologiei personalității îl constituie diferențele individuale. Termenul de persoană este foarte imprecis, de aceea o teorie explicită a personalității trebuie să pună accent pe trăsăturile generale prin care oamenii se deosebesc unii de alții;
2. Psihologia încearcă să facă predicții cu privire la posibilul mod în care oamenii se vor comporta.
3. Cele două premise (1 și 2) ne duc la ideea că obiectul și scopul psihologiei personalității este să prezică și să explice diferențele dintre oameni, exprimate în comportament.
4. În orice act de predicție trebuie să existe un predictor. Sunt prezise diferențele individuale din comportament, or tocmai aceste diferențe sunt variabile sau seturi de variabile. Variabilele pot fi prezise numai prin intermediul altor variabile, de aceea predictorul este și el o variabilă sau un set de variabile.
5. Acele atribute sau caracteristici ale indivizilor, care ne permit să prezicem diferențele din comportament se numesc ”trăsături” Psihologia personalității, concluzionează G.H.Hofstee, este ”o psihologie a trăsăturii ” (G.H.Hofstee, 1984).

În ultimii 20-30 de ani, ideea că psihologia personalității este în principal o psihologie a trăsăturii a primit multe critici, devenind chiar mai puțin populară. În afara virulentelor critici, teoria trăsăturii a trebuit să înfrunte și încercarea altor psihologi ai personalității de a introduce alte concepte care să numească elementele ce stau la baza structurii personalității. Au fost propuși termenii precum: instincte, dorințe, inten-

ții, credințe, stiluri, structuri, iar interesul pentru dezvoltarea unor alte modalități de definire a variabilelor de personalitate este în creștere. Dintre cele mai noi concepte promovate în acest sens putem aminti „scopurile” propuse de L.Pervin (1983), „stările motivaționale” propuse de Apter (1984), care sunt considerate ca alternative ale trăsăturilor. Altă poziție este cea lui Maddy (1980) care consideră trăsăturile ca fiind dimensiuni periferice ale personalității și sunt concludente doar dacă cercetăm diferențele dintre oameni. Pentru a identifica dimensiunile centrale ale personalității și problemele fundamentale ale naturii umane ar fi mai potrivite concepte fundamentale precum: Ego, Id sau Superego (preluate de la S.Freud).

Psihologii personalității care susțin teoria trăsăturii, cred că aceste încercări de redefinire a factorilor interni stabili ai personalității sunt determinate, nu de constatarea că trăsăturile nu ar fi relevante pentru cercetările contemporane asupra personalității ci de prejudecata că teoria trăsăturii ar fi demodată.

Avantajul primar și cel mai important al teorii trăsăturii, comparativ cu alte concepte concurente, este legătura ei obligatorie cu comportamentul. Trăsăturile nu pot fi relevate, susținute dacă nu se reflectă direct în comportamentul observabil. Existența anumitor trăsături care definesc personalitatea nu poate fi susținută în absența unor manifestări comportamentale directe. Este nerezonabil să afirmăm, de exemplu, că o persoană este punctuală în condițiile în care acea persoană întârzie mereu, adică produce comportamente care demonstrează exact contrariul. Dacă afirmăm, însă, că cineva este punctual, aceasta înseamnă implicit că nu întârzie decât în condiții excepționale (produce comportamente opuse celor de întârziere). Trebuința de a fi sociabil o poate avea și o persoană timidă care nu socializează cu ceilalți, totuși pentru a susține despre cineva că este o persoană sociabilă presupune imediat că acea persoană produce obligatoriu și direct comportamente care denotă comunicativitatea, adică își exprimă în variate moduri acea trăsătură prin comportament.

Prin urmare, faptul că trăsăturile se reflectă totdeauna în comportamentele face să fie mult mai potrivite pentru cercetarea personalității decât alte tipuri de concepte. Acest fapt explică de ce conceptul de trăsătură înregistrează până în prezent un consens ridicat în rândul cercetătorilor din domeniul personalității.

TRĂSĂTURILE DE PERSONALITATE ȘI IPOTEZA LEXICALĂ (BIG FIVE)

Examinarea limbajului uzual, care conține o multitudine de cuvinte-trăsături prin care oamenii obișnuiți îi descriu pe alți oameni sau pe ei înșiși, a devenit sursă de inspirație și cercetare pentru psihologii preocupați de descoperirea trăsăturilor de personalitate. Cea mai remarcabilă similaritate, la nivel de conținut și formă, viza descrierile unei persoane realizate de oameni obișnuiți și de psihologi.

În 1926, L.Klages a sugerat, analiza limbajului ar face posibilă o mai bună cunoaștere a personalității. Această sugestie determină pe M.F.Baumgarten, în 1933, să examineze termenii referitori la personalitate din limba germană, dar, din cauza începerii celui de-al Doilea Război Mondial, această încercare rămâne fără ecou.

Eforturile lui G.Allport și H.Odbert, asupra studiului trăsăturilor însă, s-au bucurat de un real interes. În 1936, cercetătorii au selectat din cel mai important dicționar al limbii engleze *17.953 de termeni care se refereau la trăsături de personalitate*. Numărul și varietatea impunătoare a termenilor a permis recunoașterea faptului că trăsăturile de personalitate sunt o componentă importantă a limbajului utilizat de oameni pentru a gândi sau vorbi despre sine sau despre ceilalți, în acest context fiind subliniată și importanța socială a trăsăturilor de personalitate.

Totuși, un alt fapt relevant era acela că, nici un cercetător n-ar fi putut opera cu acest număr imens de termeni. Astfel, sarcina principală și imediată după identificarea termenilor-trăsătură, a fost *reducerea acestei mulțimi de attribute ale personalității la doar câteva trăsături esențiale*. Privirea mai atentă a termenilor a decelat constatarea că mulți dintre ei sunt sinonimi iar, alții, chiar dacă nu sunt sinonimi au sensuri apropiate sau apar frecvent împreună în cercetările empirice ale trăsăturilor de personalitate.

Primul cercetător care a realizat reducția termenilor a fost Raymond Cattell. Începând cu 1943, în decursul mai multor ani, utilizând lista de termeni-trăsături publicată de G.Allport și H.Odbert, R.Cattell a redus succesiv numărul de termeni, prin intermediul tehnicilor de analiză factorială, reușind să extragă la început 35 de trăsături bipolare. Ulterior numărul factorilor importanți a fost redus la 16, iar în final - la 12. Astfel, prin gruparea adjectivelor ce au înțelesuri opuse, au rezultat așa-numitele adjective bipolare sau dimensiunile descriptive ale personalității.

Rezultatele muncii lui R.Cattell au condus la un model mai compact de organizare a miilor de termeni ce descriu diferențele individuale și au fost utilizate ca punct de plecare pentru numeroase alte cercetări bazate pe tehnica analizei factoriale.

În 1961, E.C.Tupes și R.E.Christal, analizând corelațiile dintre cele 35 de trăsături, identificate de R.Cattell ca fiind reprezentative pentru studiul personalității, au reliefat

doar 5 factori. Același număr de factori l-a raportat și D.Norman în 1963, din analiza a 20 de adjective bipolare selectate tot din termenii propuși de R.Cattell. Eforturile lui D.Norman de a descoperi o taxonomie veridică a trăsăturilor de personalitate, nu s-au limitat doar la analiza studiilor lui R.Cattell ci, în 1967, plecând de la un număr de 2.800 de trăsături a ajuns la 75 de grupări de trăsături, (clusteri), ce au putut fi ulterior reduși tot la 5 factori independenți unul de celălalt.

Acest efort de analiză a termenilor, referitori la personalitate, descoperiți în limbajul obișnuit a dus la formularea cunoscută în literatura de specialitate sub numele de „*ipoteza lexicală*”.

Ipoteza lexicală susține că ”toate aspectele personalității umane care au reprezentat o anume, importanță, interes sau utilitate au fost codate în limbaj” de-a lungul istoriei. Termenii (cuvintele) astfel constituiți devenind ”*simboluri reprezentative ale comportamentului uman*”. D.Norman, specifică deasemenea că, au fost codate în limbaj, de-a lungul timpului doar acele însușiri ale personalității care putea fi precepute destul de frecvent. Aceste trăsături s-au fixat în vocabular datorită faptului că au fost ușor de recunoscut sau distins, au avut suficientă importanță pentru a fi codate și reținute în limbajul natural.

Goldberg, pentru a explica mai clar modul în care teoria lexicală își reprezintă universul însușirilor ce definesc personalitatea, a folosit analogia dintre limbaj și ”cerul care pe timpul nopții este acoperit de stele”. Înșușirile ce descriu personalitatea, ca și stelele pe cer, sunt distribuite pe toată suprafața unui spațiu semantic, numai că în unele zone densitatea atributelor este mai mare. Aceste zone pot fi numite ”categorii naturale” sau mai simplu ”galaxii semantice”. Cu cât o caracteristică a personalității este mai importantă cu atât va avea mai multe sinonime și termeni subordonați, care vor dezvălui subtil fațetele multiple ale acelei caracteristici. Rezultă astfel importanța socială deosebită prezentată de cunoașterea trăsăturilor de personalitate, iar ipoteza lexicală, începând cu G.Allport, va susține ideea că toate trăsăturile care desemnează diferențele între indivizi sunt reprezentate în limbaj. Dacă ipoteza lexicală se dovedește a fi corectă, înseamnă că prin analiza limbajului uzual putem realiza o taxonomie comprehensivă a trăsăturilor de personalitate. Un cuvânt care numește o trăsătură presupune deci, o interpretare a unor comportamente observabile, are funcția de a descrie o persoană, de a o distinge de altele permițând clasificarea acelei persoane în relațiile cu alți oameni.

Pornind de la această funcție socială a termenului-cuvânt de a numi trăsături, K.Hogan a dezvoltat *teoria socio-analitică a limbajului* conform căreia, termenii-trăsătură întâlniți în limbajul uzual nu reflectă structuri psihice reale caracteristice firii

umane. Omul, credea K.Hogan, este o ființă socială, caracterizată printr-o puternică dorință de afiliere și afirmare în cadrul societății, de aceea limbajul nu poate fi conceput decât ca un produs al relațiilor interpersonale. Utilizarea limbajului în contextul relațiilor interpersonale face ca termenii-trăsătură să conțină și să ofere informații despre contribuția unui membru la activitatea grup și despre reputația lui în acel grup.

Termenii-trăsătură, în viziunea lui K.Hogan, sunt departe de a identifica structuri neuropsihice interne, ci sunt mai mult evaluativi și ne informează despre formele comportamentului social care sunt importante pentru supraviețuirea grupului. Încă G.Allport recunoștea că termenii-trăsătură pot avea un puternic caracter evaluativ și că hotarul dintre termenii veridici și cei evaluativi este greu de stabilit. El mai susținea că doar 30% dintre termenii-trăsătură au o nuanță predominant evaluativă și au o semnificație redusă pentru studiul structurii personalității.

G.Allport nu numai că a încercat să separe termenii ce denumesc structuri veridice de personalitate de cei evaluativi (de proveniență socială) dar, a făcut distincția între *termenii-trăsătură* și termenii ce desemnează *stări dispoziționale temporare*. Ulterior, B.P.Allen și C.R.Potkay, într-un studiu publicat (1981), au încercat să demonstreze că distincția dintre trăsătură și stările temporare este una artificială. Autorii au considerat că trăsăturile și stările dispoziționale de moment sunt legate, fapt demonstrat prin aceea că o etichetă verbală poate desemna atât o trăsătură cât și o stare temporară. Alt argument ar consta în aceea că același instrument poate măsura pe rând trăsături și stări, în funcție de schimbarea instrucțiunilor de utilizare ale aceluși instrument.

Un număr impozant de autori și-au propus, în replică la aceste afirmații, să descopere noi argumente în favoarea distincției dintre termenii-trăsătură și termenii-stare. G.Semin a insistat că această distincție nu este doar un artificiu teoretic. Distincția este îndreptățită de faptul că, în limbajul obișnuit, formele lingvistice diferite reflectă diferențe reale, legate de funcțiile pe care le îndeplinesc aceste forme lingvistice în interiorul limbajului. Termenii-adjective denumesc trăsături care au funcția de a descrie persoanele, în timp ce termenii-verbe descriu comportamentele. Distincția dintre termenii ce adică informații despre caracteristicile generale ale personalității, stabile în timp, și cei ce se referă la dispoziții de moment este bine reprezentată în limbajul uzual.

La caracteristicile ce delimitează trăsăturile de stările temporare, alți autori adaugă frecvența cu care comportamentele (ce descriu o trăsătură) se manifestă într-un interval de timp dat și intensitatea mai mare care este caracteristică mai degrabă unei trăsături decât unei stări pasagere.

Însuși G.Allport recunoștea că numai 25% din termenii descriptivi ai limbii engleze numesc trăsături de personalitate datorită faptului că acești termeni se referă la simboluri sociale inventate dintr-o combinație de interese psihologice, culturale și etice. Din acest motiv majoritatea studiilor lexicale s-au preocupat de descoperirea unor criterii eficiente care ar face distincția între termenii ce numesc trăsături veridice de care denumesc doar aspecte superficiale ale personalității. Dezbaterile privind statutul diferit al termenilor ce se referă la personalitate sau comportament au evidențiat complexitatea limbajului psihologic și au contribuit la dezvoltarea teoriilor contemporane ale personalității.

ANALIZA TRĂSĂTURILOR DE PERSONALITATE

CU AJUTORUL CHESTIONARELOR (MODELUL CELOR CINCI FACTORI)

După apariția ipotezei lexicale, analiza limbajului obișnuit s-a impus cu statutul de cea mai veche metodă de descoperire a trăsăturilor de personalitate, deși s-au ridicat destule voci care i-au contestat supremația în acest domeniu. Astfel, cercetătorii care au dat prioritate utilizării chestionarelor au susținut că tradiția lexicală a jucat un rol minor în istoria cercetării personalității, rol decisiv avându-l doar la stimularea interesului teoretic pentru trăsăturile de personalitate. Pornind de la ideea că, de-a lungul timpului, cele mai multe evaluări ale personalității s-au realizat prin metoda chestionarului, acești cercetători conchid că studiile lexicale sunt utile doar pentru explorarea superficială a structurii personalității, pe când studiile adâncite și generalizate se pot obține doar prin utilizarea chestionarelor ca principal instrument și prelucrarea ulterioară a acestor date prin intermediul unor tehnici de analiză factorială.

Preocupările legate de descoperirea structurilor de personalitate prin utilizarea chestionarelor au condus la apariția lui Five Factor Model - o paradigmă metodologică-teoretică, care și ea la rândul ei a iscat numeroase controverse, actuale și astăzi. Debutul acestei paradigme corespunde momentului în care cercetători precum Fiske (1949), Tupes și Christal (1961), Norman(1963) au utilizat analiza factorială pentru a reduce datele, ajungând astfel la concluzia că toate trăsăturile de personalitate pot fi reduse la cinci factori între care nu corelații semnificative. Acești factori sunt independenți de ceilalți patru, Din păcate, această primă descoperire a celor cinci factori în care rolul principal îi revine studiului publicat de Tupes și Christal în 1961 n-a putut fi valorificată așa cum ar fi meritat.

După aproape douăzeci de ani, importanța celor cinci factori în explicarea personalității a fost revitalizată și zeci de cercetători au demarat cercetări ale căror rezultate

s-au constituit în argumente ce susțin această paradigmă. Astăzi, Teoriei celor cinci factori îi este recunoscut meritul de poziție dominantă în câmpul cercetărilor asupra personalității. Mc Adams (1992) susține că: ”După decade de dubii și defensivă, trăsăturile revin în top. Există un consens crescând în psihologia personalității că trăsăturile există, durând de-a lungul timpului și situațiilor putând fi măsurate fidel și valid, și că măsurarea diferențelor individuale prin trăsături poate fi utilizată cu un mare avantaj în predicția comportamentului uman. Five Factor Model este o cauză majoră a acestei resuscitări a interesului pentru trăsături”.

Consensul privind existența celor cinci factori a crescut rapid, dar cel privind la denumirea factorilor a fost greu de realizat. De exemplu, Norman (1963) prefera să utilizeze cifre în loc de cuvinte pentru cei cinci factori descoperiți de el, considerând că prin utilizarea cifrelor se va situa dincolo de disputele purtate în jurul interpretării factorilor. Divergențele dintre penta-factorialiști, cu privire la numele factorilor, se mențin și astăzi, totuși ele sunt privite ca reprezentând inadecvări minore, și rod al unor preferințe terminologice subiective dar care oricum acoperă în fond aceeași realitate. Valorosul consens cu privire la numărul și importanța acestor factori pentru cunoașterea structurii de bază a personalității a devenit mult mai important.

Toți adepții modelului penta-factorial sunt de acord că doi dintre factori au fost corect extrasi și bine definiți cu aproape patruzeci de ani în urmă de psihologul englez H.Eysenck și anume Extraversiunea și Intraversiunea (deveniți Factorul I în Five Factor Model) și Nevrozism/Stabilitate Emoțională (Factor IV).

Factorul I, (Extraversiune/Introversiune), deși pus în evidență mult mai devreme, a suscitat mai numeroase discuții decât alți factori. (Este binecunoscută contribuția lui Jung în impunerea termenilor de extra- și introversiune). Problemele pe care le ridică interpretarea conținutului acestui factor sunt legate de posibila lui suprapunere peste conținutul **Factorului II** -Agreeableness. Acest al doilea factor (Agreeableness, pentru care în limba română este destul de greu de găsit un echivalent) a fost definit ca reunind caracteristici precum: grijă față de ceilalți, altruism, susținere afectivă la polul pozitiv al dimensiunii și indiferență față de ceilalți, egoism, chiar ostilitate - la polul negativ. Deoarece asemănarea cu Factorul E pare evidentă, cercetătorii penta-factorialiști au subliniat faptul că Factorul A cuprinde mai degrabă aspecte interpersonale, în timp ce Factorul E se referă la caracteristici care au determinanți biologici. Altă încercare de a sublinia independența Factorului E de Factorul A aparține lui Watson și Clark care identifică Factorul E cu emotivitatea pozitivă. Aceste delimitări conceptuale au meritul de a sublinia că Factorul E nu tre-

buie confundat cu sociabilitatea, făcându-se eforturi de a sublinia apartenența Factorului E la componenta temperamentală a personalității. În timp ce Factorului A îi sunt atribuite aspecte ce țin de dimensiunea ei caracterială.

Cel de-al **treilea factor** este considerat și mai greu de definit. El este numit Conscientiousness (=conștiinciozitate); Digman (1990) consideră acest termen prea ambiguu propunându-l pe cel de Will to achieve (=voință orientată spre autorealizare) sau simplu Will (voință). Multe cercetători leagă acest factor de realizarea prin educație.

Cât privește factorul Nevrozism sau **Factorul IV**, aproape că nu există controverse privind definirea lui. El a mai fost numit Emotivitate Negativă și se referă la prezența și efectele stărilor afective negative sau, cum sugerează Costa & John (1992), Factorul N se referă la tendințele diferite ale indivizilor de a experimenta durerea sau suferința și la stilurile cognitive și comportamentale ce rezultă din această tendință.

Ultimul factor, **Factorul V** cuprinde caracteristici precum: flexibilitatea gândirii, originalitatea, curiozitatea, primind numele (Costa & McCrae, 1985), de Openness to Experience (=deschidere spre experiență). numit și Intellect (Goldberg, 1981). Cu numele de Openness sau de Intellect, Factorul V nu trebuie confundat cu inteligența măsurată de testele Stanford-Binet sau W.I.S.C.; Factorul V este considerat ca dimensiune a personalității și nu o simplă aptitudine. Penta-factorialiștii atenționează că mulți oameni pot obține scoruri ridicate la acest factor fără ca aceste scoruri să corespundă cu Q.I.-ul lor. Complexitatea factorului V rezidă în faptul că el conține nu doar termeni legați de inteligență ci de creativitate și de „cultură” (interese culturale).

Indiferent de perspectiva metodologică adoptată în studierea factorilor și de numele pe care îl dau, cei mai mulți cercetători consideră că odată cu descoperirea celor cinci factori au fost, în sfârșit, puse în evidență dimensiunile de bază ale personalității umane. Saucier & Goldberg (1996) afirmă în acest sens că ”... atributele personalității pot fi reprezentate la un nivel abstract, cu o considerabilă comprehensivitate și cu o mare economie, de cele cinci dimensiuni”, iar McCrae & John (1992) consideră că cei cinci factori ”sunt pur și simplu un fapt empiric, precum faptul că există șapte continente pe pământ sau opt președinți americani originari din Virginia”.

Ipoteza universalității factorilor implică în mod necesar și acceptarea ideii ca existența și stabilitatea lor nu este afectată, în mod esențial, de trecerea timpului și de contextul situational imediat. Studii longitudinale pe adulți au demonstrat stabilitatea în timp a trăsăturilor de personalitate. Cercetări realizate în Olanda, Japonia, Ungaria, China au afirmat existența unor structuri similare cu cea penta-factorială descoperită în mediul anglo-saxon (american, englez și german). Spre exemplu, chiar dacă,

cei cinci factori descoperiți în China nu corespund total cu cei descoperiți în Anglia, factorialiștii cred că s-au acumulat suficiente informații empirice pentru a se putea susține că cei cinci factori sunt transculturali și universali.

Activități de autoevaluare:

1. Identificați și definiți conceptul de trăsătură.
2. Explicați. Care au fost premisele constituirii paradigmei Big Five?
3. Argumentați. Cum au apărut termenii-trăsătură în accepțiunea teoriei numită Ipoteza lexicală?
4. Identificați cei cinci factori de personalitate din componența Modelului celor cinci și delimitați particularitățile distinctive ale fiecărui factor.
5. Stabiliți numele cercetătorului care a reușit să reducă termenii care se referă la trăsăturile de personalitate de la 17,953 la 12 perechi bipolare.

ÎNSUȘIRILE PERSONALITĂȚII

TEMPERAMENTUL – SUBSTRUCTURA DINAMICO-ENERGETICĂ A PERSONALITĂȚII

Plan:

1. Scurt istoric cu privire la problema temperamentului
2. Temperamentul – definiție și perspective de abordare
3. Descrierea portretelor temperamentale
4. Baza neurofiziologică a temperamentului - tipurile de activitate nervoasă superioară
5. Tipologii temperamentale
6. Locul temperamentului în sistemul de personalitate

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea:

- să definească temperamentul ca însușire de personalitate,
- să caracterizeze tipurile temperamentale,
- să compare tipurile temperamentale și să opereze asemănări și deosebiri între acestea,
- să explice relația dintre trăsăturile de temperament și comportament,
- să explice rolul trăsăturilor temperamentale în socializare, în stabilirea relațiilor interpersonale,
- să identifice particularitățile propriului temperament,
- să identifice particularitățile temperamentale ale unui coleg.

Scurt istoric cu privire la problema temperamentului

Din cele mai vechi timpuri s-a observat că oamenii sunt diferiți în ce privește cantitatea de energie de care dispun, de modul cum își organizează conduit, etc. Unii sunt hiperactivi, par să dispună de o energie inepuizabilă, rezistă la solicitări maxime; iar alții sunt hipoactivi, conduita lor are un nivel energetic inferior, sunt „fără vlagă”, obolesc, se deprimă ușor.

Termenul de ”temperament” vine de la latinescul *temperare* care înseamnă *a amesteca pentru a dilua*. Vechii greci considerau firea omului ca rezultat al amestecului celor 4 umori principale ale organismului, în proporții diferite de la o persoană la alta.

Teoria referitoare la temperament începe cu credința grecilor antici, atribuită fiind lui Empedocle în sec. V î.e.n., care considera că întreaga natură (inclusiv ființa umană) este compusă din 4 elemente: aer, pământ, foc și apă. Aceste elemente sunt asociate cu calități precum: umed, uscat, cald și rece.

A doua etapă în teoria temperamentului a fost curând adăugată de Hippocrate - „părintele medicinei”, care a elaborat principiul naturalismului și principiul umoralismului.

Principiul naturalismului postula că anotimpurile, temperatura, apele și dispunerea localităților sunt cauze ale unor boli.

Principiul umoralismului viza existența a patru „umori” (secreții glandulare) în corpul omenesc - sângele, bila neagră, bila galbenă, flegma. Dacă aceste umori sunt în echilibru - asigură o sănătate bună, iar dacă sunt în dezechilibru - determină boala. Cele patru umori sunt puse în legătură cu cele patru calități: umed, uscat, cald și rece, fiecare având o funcție proprie (v.Tab.1). Astfel, se considera că sângele hrănește organismul, flegma înmoaie membrele și nervii, iar bila răspunde de prelucrarea alimentelor și de excreție.

O altă idee susținută de Hippocrate, în cadrul umoralismului, era că *predominanța unei umori în corp va determina predominanța unui anume temperament*. Deci, „părintele medicinei” este cel care a susținut că temperamentul este consecința acestor secreții glandulare, care la rândul lor sunt influențate de anotimp: flegma crește iarna, sângele - primăvara, bila galbenă - vara, bila neagră - toamna. Legătura dintre umori și temperament, susținută de Hippocrat, a relevat următoarea corespondență:

- ✓ Hipersecreția bilei galbene se asociază cu temperamentul coleric
- ✓ Circulația intensă a sângelui se asociază cu temperamentul sangvinic
- ✓ Hipersecreția flegmei se asociază cu temperamentul flegmatic
- ✓ Hipersecreția bilei negre se asociază cu temperamentul melancolic.

Doctrina lui Hippocrat a fost preluată, mai târziu, de medicul roman Galen, în sec.II e.n. Asociind temperamentul cu umorile și cu cele patru elemente (aer, pământ, foc și apă) Galen obține 4 temperamente simple și 4 mixte. Galen asociază temperamentul coleric cu anotimpul vara și cu elementul natural - focul; sangvinicul - primăvara și aerul; flegmaticul - iarna și apa; melancolicul - toamna și pământul.

Tabel 1.

Elemente cosmice	Proprietățile acestora	Umori corespunzătoare	Temperamente corespunzătoare
EMPEDOCLES cca 450 î.e.n		HIPPOCRATE, cca 400 î.e.n. GALEN, cca 150 e.n.	
Aer	Cald și umed	Sînge	Sangvin
Pămînt	Rece și uscat	Bila neagră	Melancolic
Foc	Cald și uscat	Bila galbenă	Coleric
Apă	Rece și umed	Flegma	Flegmatic

Denumirea temperamentelor are o nuanță de calitativ: coleric înseamnă irascibil, sangvin-optimist, melancolic-trist, flegmatic-apatic.

De-a lungul secolelor, artele frumoase au produs faimoase sculpturi, portrete care proslăveau cele 4 tipuri. Teoria era folosită în diferite feluri, pentru a explica patologia corpului, individualitatea omului, chiar și stadiile vieții: tinerețea era sangvină, maturitatea - colerică, maturitatea târzie - melancolică, iar bătrânețea-flegmatică.

Ulterior, știința modernă a arătat că substanțele hormonale din corp sunt mult mai numeroase și mai complexe decât știau anticii. Temperamentele (lui Hippocrat) au căpătat fundamentare fiziologică datorită lui I.P.Pavlov și a discipolilor lui.

Alți filosofi și psihologi care au realizat diferite tipologii ale temperamentelor după criterii diferite sunt Kant, Wundt, Ebbinghaus, Herbart ș.a. Fiziognomica - arta descoperirii caracteristicilor personalității în general, și ale temperamentului în special, pe baza aparițiilor exterioare, și mai ales din configurația, conformația sau expresia feței a fost foarte în vogă în perioada antichității, iar cel mai vechi tratat asupra acestui subiect este intitulat *Physiognomica* și este atribuit lui Aristotel.

Temperamentul – definire și perspective de abordare

Temperamentul reprezintă modul în care variabilele bioconstituționale și bioenergetice se psihizează, adică se implică în organizarea și desfășurarea proceselor psihice: percepție, memorie, gândire, afectivitate, și se reflectă în comportament.

Temperamentul se referă la dinamica externă a acțiunii, el formează dimensiunea energetică-dinamică a personalității definindu-se:

- a) prin nivelul energetic al acțiunii, mod de acumulare și descărcare a energiei; (de unde rezultă: energic, exploziv, rezistent, expansiv și contrarele lor.
- b) prin dinamica acțiunii (rapid-lent etc.).

Temperamentul este latura dinamico-energetică a personalității, care exprimă *modul de a reacționa la stimuli emoționali, forța și rapiditatea răspunsurilor, calitatea și intensitatea dispozițiilor afective, având bază ereditară și exprimându-se stabil prin comportament.*

N.Sillamy definește temperamentul ca un „*ansamblu de elemente biologice care împreună cu factorii psihologici constituie personalitatea*”.

Când vorbim despre temperament, în plan psihologic, ne referim la modul cum reacționează și se manifestă individul, sub aspect dinamico-energetic în diferite situații:

- rapiditatea percepției, a răspunsurilor verbale la întrebări, a reacțiilor motorii; intensitatea trăirilor emoționale și durata lor;
- echilibrul sau impulsivitatea producerii răspunsurilor la stimuli externi;
- direcția orientării dominante – spre lumea externă (extraversie), sau spre lumea interioară (introversie);
- disponibilitatea la comunicarea interpersonală;
- capacitatea generală de lucru și rezistența la solicitări crescute și de lungă durată, rezistența la stres și situații conflictuale.

Aceste trăsături nu pot fi observate în stare pasivă, somn sau comă. De aceea, temperamentul dobândește sens real numai în plan psihocomportamental.

Temperamentul se regăsește și se dezvăluie imediat ce omul deschide gura, ridică mâna, se mișcă, gesticulează etc., de aceea, spunem că *temperamentul se manifestă în orice situație fiind prima componentă a personalității care se impune observației*. Temperamentul este latura formală, de suprafață a personalității, și nu de conținut. El nu are o semnificație valorică și nu presupune împărțirea oamenilor în buni sau răi, superiori sau inferiori.

Temperamentul ne arată cum se exteriorizează o persoană într-o situație concretă sub aspectul forței, al mobilității și echilibrului. Unii oameni sunt foarte rapizi în mișcări, vorbire, alții – se mișcă lent și vorbesc domol. Unii sunt năvalnici, nerăbdători, impulsivi, nestăpâniți, în timp ce alții nu au izbucniri necontrolate, nu se înfurie ușor. Toate aceste particularități sunt prezente atât în activitatea intelectuală, în sfera afectivității, cât și în comportamentul exterior, de aceea *tipul temperamental este cea mai accesibilă și ușor constatabilă latură a personalității*.

Descrierea portretelor temperamentale

trăsături temperamentale, grupate după diferite criterii, care se referă la aspectele dinamice ale personalității.

Tipologiile temperamentale au fost primele tipologii empirice ale personalității, pentru că se bazează pe generalizarea și categorizarea unor manifestări ușor de observat a ”firii” persoanelor precum: ritmul mișcărilor, ritmul vorbirii, reacțiile afective, expresivitatea emoțională, rezistența la oboseală și la stres, sociabilitatea.

<p>Temperamentul coleric</p>	<p>Reactivitate motorie accentuată, eruptiv, nestăpânit, tendință spre impulsivitate, nestăpânire de sine; predispuși la furie și agresivitate, violență; Procese afective intense, explozii emoționale, alternanță între activism impetuos și delăsare; deprimat sau cuprins de panică, plăcerea de a opune rezistență, tendință de dominare în grup; În relații exagerează atât amicitia cât și ostilitatea. Într-o sarcină își etalează ușor posibilitățile, incapabili de munci de migală, dar capabili să se concentreze la maxim în acțiuni de lungă durată, mai ales dacă aceste activități îl pasionează. Foarte comunicativi, extraverți, orientați spre viitor și prezent, ca și sangvinicii. Mobilitatea și distributivitatea atenției bine dezvoltată, dar prezintă dificultăți de concentrare și de menținere stabilă a atenției la sarcini monotone. Învață ușor, dar face multe erori din cauza grabei, a nerăbdării.</p> <p>Demersul educativ: dezvoltarea răbdării, a capacității de autocontrol, conștientizarea tendinței de a se grăbi/pripi, de a se manifesta dominator și agresiv, etc.</p> <p>Reactivitatea emoțională exagerată, impulsivitate, faptul că trăiește într-o familie cu valori morale sărace, dacă este expus la modele comportamentale delictive îl pot determina pe coleric să dezvolte ușor comportamente antisociale.</p>
<p>Temperamentul sangvin</p>	<p>Vesel, mereu bine dispus, abundența expresiei verbale, mișcări vioaie. Rapid în activitate și vorbire, dar dincolo de exuberanță se dezvăluie calmul și stăpânirea de sine; Extrem de sociabil și simpatic, stabilește ușor raporturi interpersonale; Emoții intense dar sentimente superficiale (prieten cu toată lumea, dar nu are relații durabile și profunde). Adaptabilitate promptă și economicoasă (la situații școlare, de muncă), se integrează rapid în grup. Capacitate de muncă îndelungată; Reacții emoționale echilibrate, rezistență și echilibru psihic în situații dificile, suportă fără „crize” insuccesele; Pot aștepta fără o încordare chinuitoare, pot să renunțe fără a suferi mult; Calitățile atenției bine dezvoltate: mobilitatea, distributivitatea, stabilitatea, mai ales în sarcinile atractive. Se plictisește repede și există riscul de a abandona, de a nu duce sarcinile la bun sfârșit, de a le ocoli pe cele monotone; mobilitatea extremă a sangvinicilor face dificilă fixarea scopurilor și atingerea lor; Învață rapid și cu puține greșeli pentru că are încredere în sine și se acomodează ușor la sarcini noi (cognitive și motorii). Demersul educativ: formarea unor interese cognitive stabile, a perseverenței. Lucrul cu sangvinicul este ușor datorită echilibrului, adaptabilității și sociabilității sale.</p>

	<p>Prezintă aspectul de calm (aparent imperturbabil), mimică inexpresivă, comportament sărac în manifestări, lent în mișcări și limbaj; Reactivitate emoțională redusă, echilibru emoțional. Deși pare indiferent afectiv, ajunge la sentimente consistente și durabile (angajarea într-o relație prudentă și rezervată, relații puține dar profunde și durabile); Sociabilitate redusă, nu manifestă inițitivă în comunicarea interpersonală; Redusă adaptabilitate la sarcini și anturaje noi, dar răbdători și toleranți, înclinație spre rutină, capacități pentru munci îndelungate și de migală;</p> <p>Tenacitate, duce lucrurile la bun sfârșit, dezvoltat simț al datoriei, cugetat în tot ceea ce face;</p> <p>Calitățile atenției tipice flegmaticului sunt stabilitatea și concentrarea, de aceea va rezolva mai bine sarcinile care implică rezistență la monotonie, ritm mai lent;</p> <p>Ritm mai greoi în învățare, dar conștiincios și de aceea face puține greșeli, iar dacă este vorba de deprinderi motorii, după etapa de automatizare, viteza sa de lucru va fi la fel de bună ca și cea a colericului și sangvinicului; Conformiști, orientați spre trecut, ca și melancolicii.</p> <p>Demersul educativ: dezvoltarea sociabilității, și a flexibilității, profesorul coleric/părintele coleric va trebui să aibă răbdare pentru că în faza de adaptare la o sarcină nouă, ritmul este lent și nu poate fi accelerat.</p>
<p>Temperamentul melancolic</p>	<p>Hipoton, are reduse disponibilități energetice și capacitate de lucru scăzută în condiții de suprasolicitare, slabă rezistență neuropsihică; Sociabilitate redusă, evită activitățile de grup ceea ce devine o piedică în dezvoltarea abilităților sociale; Sensibilitate ridicată, puternic afectat de insuccese, neînaramt pentru împrejurări grele de viață; Neechilibrat emoțional, ceea ce se manifestă prin faptul că în situații neprevăzute, de solicitări crescute va adopta un comportament de retragere, va manifesta descurajare, blocaj sau panică nejustificată;</p> <p>Reacțiile afective sunt puternice, dar neexteriorizate:”se consumă” emoțional excesiv dar în tăcere și fără a exterioriza celorlalți. Sentimente de durată;</p> <p>Capabili pentru munci de migală, dar epuizare rapidă, exigențe exagerate față de sine, redusă încredere în forțele proprii.</p> <p>Dificultăți de adaptare, prudență exagerată în situații noi, frica de prezentări în public;</p> <p>Dificultăți de concentrare și stabilizare a atenției; învață greu, cu greșeli, având în permanență nevoie de încurajări și suport.</p> <p>Demersul educativ: dezvoltarea încrederii în forțele proprii, a stimei de sine, a abilităților sociale; din partea profesorilor/adulților de preferat o atitudine suportivă decât exigentă deoarece el este prea exigent cu sine, iar exigența altora o exacerbează pe a sa.</p>

Baza neurofiziologică a temperamentului - tipurile de activitate nervoasă superioară

Prin cercetări de neurofiziologie s-a constatat că în determinarea particularităților temperamentale un rol principal revine sistemului nervos central (SNC) care asigură coordonarea integrală a tuturor proceselor psihice și organice. Temperamentul

este manifestarea pe planul conduitei a tipului de activitate nervoasă superioară (ANS).

Cercetările de neurofiziologie au evidențiat **trei însușiri principale ale sistemului nervos central** (prin extensiune de activitate nervoasă superioară (ANS)):

a. Forța sau energia dependentă de substanțele funcționale constitutive ale neuronului (*acizii nucleici, fosfolipidele*). Este determinată genetic și definește atât *excitația cât și inhibiția*. Indicatorii comportamentali după care putem evalua forța sistemului nervos sunt: *capacitatea generală de lucru*, sub aspectul duratei și a gradului de dificultate; *rezistența la factori stresanți*; rezistența la încercările dure ale vieții, *nivel ridicat al pagurilor senzoriale* (sensibilitate scăzută), rezistență la acțiunea alcoolului. În funcție de valorile pe care le au acești indicatori rezultă 2 tipuri de sistem nervos: tipul puternic și tipul slab (v. Tabel 2).

Tabel 2. Forța proceselor nervoase

Tipul puternic	Tipul slab
<ul style="list-style-type: none"> capacitate de lucru intensă și prelungită, inclusiv în condiții de suprasolicitare, stres. 	<ul style="list-style-type: none"> capacitate de lucru redusă, oboseala se instalează rapid și este persistentă. capacitate de lucru bună când efortul e dozat uniform; restabilire lentă,
<ul style="list-style-type: none"> restabilirea rapidă după efort/oboseală 	
<ul style="list-style-type: none"> capacitate de sarcini complexe, rezistență la stimuli supraadăugați. 	<ul style="list-style-type: none"> volum mai mic al activității, incapabil de suprasarcini, dificultatea atenției distributive, suprastimulii îi inhibă.
<ul style="list-style-type: none"> relație aproximativ lineară între nivelul mobilizării energetice și dificultatea sarcinilor (indice de echilibru). 	<ul style="list-style-type: none"> mobilizare excesivă în raport cu sarcina.
<ul style="list-style-type: none"> praguri senzoriale ridicate, sensibilitate redusă. 	<ul style="list-style-type: none"> praguri senzoriale joase, sensibilitate ridicată.

b. Mobilitatea exprimată în *viteza cu care se consumă și se regenerează substanțele constitutive ale neuronului, viteza și durata instalării celor 2 procese de bază, rapiditatea trecerii de la unul la celălalt*. Cantitativ, ea se exprimă în unități de

timp și se va evalua pe baza unor *indicatori*, ca: *rapiditatea trecerii de la o activitate la alta, rapiditatea inhibării unor comportamente, rapiditatea și ușurința adaptării la schimbare*. Rezultă 2 tipuri de sistem nervos: tipul mobil și tipul inert v. Tabel 3).

Tabel 3. Mobilitatea proceselor nervoase

<i>Tipul vioi, mobil</i>	<i>Tipul inert</i>
<ul style="list-style-type: none"> viteza mare de producere a proceselor nervoase 	<ul style="list-style-type: none"> ritm lent de desfășurare a proceselor nervoase și de adaptare la situații noi;
<ul style="list-style-type: none"> rapiditatea formării frânelor condiționate 	<ul style="list-style-type: none"> inerția formării deprinderilor
<ul style="list-style-type: none"> rapiditatea trecerii de la o activitate la alta 	<ul style="list-style-type: none"> lentoarea trecerii de la o activitate la alta
<ul style="list-style-type: none"> adaptarea rapidă la împrejurări noi de viață; 	<ul style="list-style-type: none"> dificultăți de adaptare
<ul style="list-style-type: none"> trecerea ușoară de la repaus la activitate și invers; 	<ul style="list-style-type: none"> trecerea anevoioasă de la repaus la activitate și invers;
<ul style="list-style-type: none"> mobilitate motorie și verbală. 	<ul style="list-style-type: none"> lentoare în mișcări și vorbire.

c. **Echilibrul** rezultă din *repartiția egală sau inegală a forței între cele două procese nervoase de bază: excitația și inhibiția*, și se obiectivează în 3 tendințe:

- ✓ spre impulsivitate (predomină excitația asupra inhibiției);
- ✓ spre inhibare (predomină inhibiția asupra excitației);
- ✓ spre echilibru (forța excitației aproximativ egală cu inhibiția, și invers) (v. Tabel 4).

I.P.Pavlov considera că, echilibrul este prima însușire care ni se impune observației în plan comportamental, impulsivitatea sau calmul punându-și amprenta pe orice răspuns motor, verbomotor sau emoțional.

Tabel 4. Echilibrul proceselor nervoase

<i>Tipul echilibrat</i>	<i>Tipul neechilibrat</i>
<ul style="list-style-type: none"> efectuarea în mod egal în timp a activității; 	<ul style="list-style-type: none"> evoluție sincopată a activității;
<ul style="list-style-type: none"> coordonare motorie bună; 	<ul style="list-style-type: none"> coordonare mai dificilă;
<ul style="list-style-type: none"> concurența (suprapunerea) a 2 activități nu are efecte negative; 	<ul style="list-style-type: none"> suprapunerea de activități perturbă sarcina de bază;

<ul style="list-style-type: none"> • atenție distributivă bună; 	<ul style="list-style-type: none"> • intensitatea reacției de orientare se asociază cu predominarea excitației. Dacă ceva îi atrage atenția, atunci crește excitabilitatea.
<ul style="list-style-type: none"> • suportă ușor situațiile de așteptare prelungită; 	<ul style="list-style-type: none"> • suportă greu așteptările prelungite;
<ul style="list-style-type: none"> • dezvoltă ușor stăpânirea de sine. 	<ul style="list-style-type: none"> • izbucniri nervoase frecvente, • reacții explozive; • impulsivitate, predominanța excitației.

Cele 3 însușiri reprezintă parametrii indispensabili pentru funcționarea sistemului nervos, pentru desfășurarea activității nervoase superioare.

La fiecare individ însușirile presupun gradații de tipul: **puternic – slab, mobil – inert, echilibrat- neechilibrat**. Majoritatea subiecților situându-se la mijloc între: *labil și inert, între perfect echilibrat și complet neechilibrat, dincolo de care intervine anormalitatea.*

Din combinarea celor 3 însușiri ale SNC apar **4 tipuri de sistem nervos** (sau ANS), care sunt în relativă corespondență cu cele 4 tipuri temperamentale.

1. Tipul puternic, neechilibrat, excitabil - tipul temperamental coleric;
2. Tipul puternic, echilibrat, mobil - tipul temperamental sangvinic;
3. Tipul puternic, echilibrat, inert - tipul temperamental flegmatic;
4. Tipul slab - tipul temperamental melancolic;

Corespondența dintre tipul de sistem nervos și temperament nu înseamnă identitate, tipul de sistem nervos este o **noțiune fiziologică**, iar temperamentul este un **concept psihologic**.

Temperamentul, susține P.P.Nevanu, este o formațiune mult mai complexă decât tipul de sistem nervos corespunzător. În termeni laconici, temperamentul este manifestarea și dezvoltarea individuală a tipului de sistem nervos în plan psihologic și comportamental. Temperamentul este o psihizare (o manifestare externă), o transpunere la nivel comportamental a tipului de sistem nervos a persoanei.

Tipul de sistem nervos este determinat ereditar, ceea ce extinde controlul genetic și asupra temperamentului; Așadar, **determinarea genetică a trăsăturilor de temperament se realizează indirect, prin tipul de activitate nervoasă**. Temperamentul derivă dintr-un anumit tip de sistem nervos, ce *nu-și pierde identitatea pe tot parcursul vieții*, se modulează pe parcursul vieții, sub influența cerințelor mediului și a activității profesionale. Tipul de sistem nervos și temperamentul își pun amprenta asupra întregii activități, chiar și asupra funcționării organelor interne.

TIPOLOGII TEMPERAMENTALE

- A. **Tipologii morfologice sau bioconstituționale**
- B. **Tipologii fiziologice și psihofiziologice**
- C. **Tipologii psihologice**

A. Tipologii morfologice sau bioconstituționale

❖ Tipologia lui E.Kretschmer

Dacă glandele și alți agenți biochimici reglează creșterea și dacă au o oarecare influență asupra „vremii interne” a nivelurilor emoționale și ale activității, atunci ar trebui să fim capabili să determinăm din constituția fizică – temperamentul și invers.

Convingerea că această legătură există a persistat de-a lungul epocilor. Ne amintim din Shakespeare că Iulius Cesar prefera în jurul său oameni care erau grași și binevoitori „ca somnul nopții”. Nu avea încredere în Cassius din cauza „înfățișării sale uscățive și hămisite...el gândește prea mult”.

Psihiatrul german E.Kretschmer, care a folosit ca subiecți persoanele bolnave psihic a sesizat că există o *legătură între simptomatologia și constituția fizică a unor bolnavi*, așa de exemplu tulburările de dispoziție și/sau a emoțiilor (psihoză maniaco-depresivă) pot fi identificate mult mai frecvent la persoanele rotunde (picnice); în timp ce tulburări ale vieții mintale (introversie extremă, schizofrenie) se asociau unor constituții zvelte (astenice). Tipurile de *constituție somatică* determinate de cercetător au fost:

- a) **Tipul picnic – ciclotim**: constituție orizontală, abdomen voluminos, obezitate, piele întinsă, față moale, sistem osos fragil.
- b) **Tipul leptosom (astenic) - schizotim**: constituție verticală, cutie toracică turtită, umeri înguști, cap mic, mușchi și oase subțiri (aspect scheletic) nas lung și ascuțit, paloare, trăsături feminine la bărbați și masculine la femei.
- c) **Tipul athletic – vâscos**: constituție fizică proporționată, dezvoltare robustă a sistemului osos și muscular, umeri lați și bazin îngust.

Pe baza combinațiilor în interiorul tipurilor morfologice Kretschmer a obținut 6 tipuri temperamentale.

3 ciclotimice:

- 1) **Hipomaniac** – dispoziție euforică, mobilitate, sociabilitate, comunicativitate exagerată.

- 2) **Sintonic** – realist, pragmatic, simțul umorului, tolerant.
- 3) **Greoi** – lent, inert, praguri senzoriale înalte.

3 schizotimice:

1. **Hiperestezic**: nervozitate, iritabilitate, idealism, interiorizare, delicatețe, circumspecție.
2. **Schizotimic**: rece, calm, energic.
3. **Anestezic**: rece, nervos, obtuz, leneș, inaccesibil pasiunilor, indolent.

Totuși, tipologia lui Kretschmer a suportat multe critici, reproșându-i-se că nu avea o modalitate sigură de a măsura constituția fizică și a neglijat factorul vârstă.

❖ Tipologia lui W.H. Sheldon

O metodă mai exactă a fost desemnată de **W.H. Sheldon**. Măsurând 17 variabile precum: greutatea, înălțimea, lungimea mâinilor și a picioarelor, dezvoltarea sistemului muscular și osos, dezvoltarea toracelui și a capului, distanța de la mărul lui Adam la ombilic și sex, finețea pielii etc., cercetătorul a acordat fiecărui individ un scor (de la 1 la 7) pentru fiecare din structurile corporale. Astfel, el a determinat 3 tipuri fizice (somatotipuri):

- **Endomorful** (picnicul la Kretschmer) are organele digestive și alte cavități ale corpului – mari, o constituție „rotunjită”, dar este relativ slab ca dezvoltare a oaselor și mușchilor;
- **Mezomorful** (atletic) are oasele și mușchii mari și o constituție „pătrată”, dispune de un echipament adecvat pentru solicitarea efortului fizic: atleții, soldații de profesie, aventurierii.
- **Ectomorful** (astenic) are extremități lungi, zvelte, este deci înalt și fragil; cavitățile corpului sunt mici, coșul pieptului turtit, slab, dezvoltarea musculară este deficitară – o constituție liniară, slabă pentru efort fizic.

Dacă atribuim scoruri de la 1 la 7 fiecărui tip în aceeași ordine, atunci acordăm fiecărui individ 3 note:

- a. pentru numărul caracteristicilor endomorfe din constituția sa;
- b. pentru cele mezomorfe;
- c. pentru cele ectomorfe.

Sunt posibile multe combinații de scoruri, deși nu toate sunt constatabile. Evident că 7-7-7 sau 1-1-1 ar fi o imposibilitate. Există, totuși, multe constituții medii cu scoruri de sau aproape de combinația 4-4-4.

Pe lângă această analiză de bază, Sheldon considera că este importantă căutarea unor trăsături speciale ale constituției corpului. De exemplu, unui bărbat i se pot da scoruri pentru asemănarea sa fizică cu constituția feminină, iar unei femei pentru „virilitate”. El numește această dimensiune *gianandromorfie*. De asemenea, diferite regiuni ale corpului pot prezenta diferite somatotipuri, așa de exemplu, un tors endomorf ar putea fi asociat cu picioare ectomorfe (bust ”rotunjit” cu picioare subțiri). Asemenea constituții fizice sunt numite *displastice*. Sheldon susține că putem distinge în total peste 70 tipuri de structuri constituționale sau somatotipuri. Teoria sa susține că fiecare somatotip corespunde unui tip temperamental de bază:

- **Viscerotonul** (de obicei asociat cu constituția endomorfă) manifestă relaxare, dragoste pentru confort, reacții lente, dragoste pentru mâncare, sociabilitate, amabilitate, automulțumire, somn adânc, are nevoie de ceilalți când este tulburat;
- **Somatotonul** (constituție mezomorfă) se caracterizează prin autoafirmare puternică, dragoste pentru aventură, pentru risc și noroc, energic, îi place să domine, curaj, caracter zgomotos, nevoie de acțiune când are probleme;
- **Cerebrotonul** (constituție ectomorfă) este reținut în mișcări, încordat, anxios, ascuns, inhibat, are somnul ușor tulburat, este introvertit în gândire, are nevoie de singurătate când are probleme.

În prima sa cercetare, Sheldon pretindea că există un grad foarte înalt de asociere între temperamente și tipurile constituționale (coeficientul de corelație desemnat de el fiind peste 0,80). Studiile ulterioare au arătat că această pretenție era excesivă. Doctrina privind corelarea somatotipurilor cu temperamentele, consideră cei mai mulți cercetători în domeniu, ne oferă un ghid promițător, deși imperfect.

B. Tipologii fiziologice și psihofiziologice

- ❖ **Tipologia nr.1 a lui I.P.Pavlov are la bază cele trei însușiri ale sistemului nervos (despre care am discutat mai sus).**
1. **Tipul puternic, neechilibrat, excitabil** corelează cu temperamentul **coleric**. Aceasta este o persoană energică, irascibilă, impulsivă, nu suportă plictiseala și monotonia, instabilitate comportamentală.

2. **Tipul puternic, echilibrat, mobil** corelează cu temperamentul **sanguinic**. Este vioi, comunicativ, adaptabil, controlat.
 3. **Tipul puternic, echilibrat, inert** - temperamentul **flegmatic**: manifestă lentoare în mișcări și vorbire, nesociabil, greu adaptabil la situații noi, rezistent la stres, puțin impresionabil.
 4. **Tipul slab** - temperamentul **melancolic**: interiorizat, retras, sensibil, delicat.
- ❖ **Tipologia Nr.2 a lui I. P. Pavlov** a fost realizată având drept criteriu, raportul dintre cele 2 sisteme de semnalizare:
 - a. Predominarea sistemului 1 de semnalizare: tipul artistic: impresionabil, intuitiv, afectiv.
 - b. Predominarea sistemului 2 de semnalizare: tipul gânditor: abstract, critic, obiectiv, neimplicat afectiv.
 - c. Tipul intermediar: echilibrul funcțional al ambelor.

C. Tipologii psihologice

❖ Tipologia lui C.G.Jung și H.Eysenck (v. Tabelul 6)

C.G.Jung distinge între **introversie și extraversie**, varianta intermediară fiind **ambivertul**. Această clasificare a fost preluată și îmbogățită de H.Eysenck, a cărui sistem explicativ este bazat pe 3 suprafactori de personalitate cu puternic fundament biologic, introducând încă o axă a personalității.

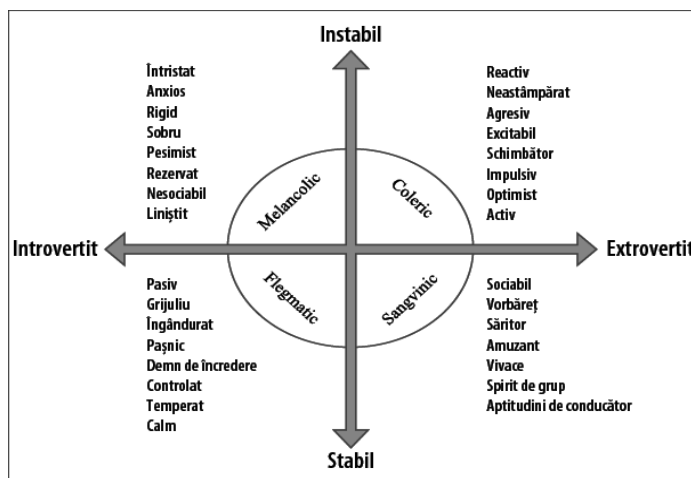

Figura 1. Organizarea dimensională a personalității pe două axe (după Eysenck)

Extravertul (tipic) este o persoană cu mulți prieteni, îi place să discute dar nu-i place să se introspecteze, caută senzații intense, acționează sub impulsul momentului, prezintă note de agresivitate în comportament, îi plac jocurile, activitățile practice.

Introvertul (tipic) este retras, liniștit, introspectiv, îi plac mai mult cărțile decât oamenii, este distant, rezervat cu excepția prietenilor intimi. Acordă mare valoare normelor etice, stăpân pe sine, dă dovadă de control emoțional, ordonat. Ambivertul este varianta intermediară care combină trăsăturile celor două.

În viziunea lui H.Eysenck, **introversia și extraversia** se referă la gradul în care o persoană este participativă sau sociabilă, dar el consideră că pentru caracterizarea mai complexă a personalității umane trebuie să ținem cont de încă doi superfactori (pe care îi introduce): **stabilitatea vs instabilitatea emoțională** (nevrotism).

Persoanele instabile emoțional la stimuli amenințători, noi, neobișnuiți (stresori) reacționează disproporționat și neadecvat, reducându-se astfel șansa de a rezolva situațiile cu care se confruntă ei – în mod adaptativ. Nevrotismul se referă la reacțiile emoționale disproporționate și la adaptabilitatea individului la mediu, la gradul de constanță/stabilitate în timp a comportamentului său. În copilărie și adolescență, persoanele instabile emoțional prezintă iritabilitate crescută și sunt considerate de ceilalți – ”dificile”. Ele au tendința de a dezvolta în timp modele comportamentale de tip nevrotic. Instabilitatea emoțională se asociază frecvent cu anxietatea și afectele negative. Stresul repetat are efect cumulativ manifestat prin boli cardiovasculare.

Persoanele stabile/echilibrate emoțional prezintă reacții emoționale adecvate stimulilor. Manifestă o tendință mai redusă de a reacționa disproporționat/excesiv la stresori și de a dezvolta boli cardiovasculare. În adolescență echilibrul emoțional se manifestă prin trecerea mai ușoară prin criza specifică stadiului.

H.Eysenck considera că fiecare persoană se plasează undeva la mijloc atât la superfactorii introversie și extraversie, cât și la factorii emotivitate – stabilitate. El a asimilat temperamentul sangvin cu extravertul stabil, colericul cu extravertul instabil, flegmaticul cu introvertul stabil, iar melancolicul cu introvertul instabil.

Cercetătorul a introdus și un al treilea superfactor – **psihoticismul**. Acesta se referă la predispoziția spre tulburări psihice, caracterizate prin pierderea contactului cu realitatea sau distorsionarea ei, incapacitatea de a face distincție între realitate și fantezie. Aceste persoane pot avea tulburări de gândire, emoționale sau disfuncții motorii. Acest factor nu are o dimensiune opusă.

Locul temperamentului în sistemul de personalitate

Temperamentul suportă toate influențele dezvoltării celorlalte componente superioare ale personalității. Se poate vorbi despre compensarea unor trăsături tempera-

mentale, de mascarea lor sau luarea în stăpânire a propriului temperament prin auto-control conștient.

Tipurile de activitate nervoasă și temperamentele *nu implică anumite valori* și din acest motiv *nu pot fi apreciate din punct de vedere moral, estetic, intelectual*. Este incorect să vorbim despre temperament bune sau rele, nici despre superioritatea unui temperament asupra altuia.

Temperamentul reprezintă cea mai generală particularitate dinamico-energetică a personalității, dar nu trebuie confundat cu inteligența. Aptitudinile și caracterul nu derivă din temperament și nu se reduc la acesta. În fiecare categorie temperamentală se întâlnesc debili mintal și inteligențe de vârf, persoane creative și necreative, subiecți imorali/ sau cu o înaltă consistență morală.

Aceleași aptitudini și trăsături de caracter se pot întâlni la persoane cu tipuri temperamentale diferite. Temperamentele au un rol important în stabilirea relațiilor într-un grup, de asemenea demersurile educative sunt diferite în raport cu fiecare tip temperamental. Pe terenul fiecărui temperament, formarea unor sisteme de lucru sau trăsături de caracter se produc diferit, în raport cu fiecare obiectiv educațional. Fiecare temperament prezintă avantaje sau dezavantaje. Este mai dificil să formezi spiritul de disciplină, stăpânirea de sine și răbdarea la un coleric, care este prin firea lui excitabil, exploziv, nerăbdător, decât la un flegmatic care dispune de răbdare și cumpătate naturală, este meticulos și ordonat.

Activități de autoevaluare:

1. Explicați. De ce temperamentul se consideră cea mai ușor constatabilă latură a personalității?
2. Comparați tipurile temperamentale argumentând natura asemănărilor și deosebirilor dintre ele.
3. Pornind de la portretele temperamentale discutate la curs, elaborați propriul portret temperamental (aducând în calitate de argumente exemple de comportamente și de reacții emoționale contextuale etc.)
4. Plecând de la portretele temperamentale discutate la curs, elaborați portretul temperamental al colegului de bancă (evidențiind dominantă prin moste de

comportamente și de reacții emoționale observate la acesta în diferite conjuncturi).

5. Luând ca reper tipologia lui Jung (introversie/extraversie) și pe cea a lui Eysenk (stabilitate-instabilitate emoțională) demonstrați cu argumente (dați exemple de comportamente, reacții, aspecte de ordin relațional) includerea dvs. la tipul introvert sau extravert, la tipul stabil sau instabil emoțional.
6. Studiind cu atenție tema, identificați valoarea de adevăr a afirmației: „Tipul temperamental se moștenește de la părinți”.

CARACTERUL – SUBSTRUCTURA RELAȚIONAL – VALORICĂ A PERSONALITĂȚII

Plan:

- Definirea caracterului
- Componentele bazale ale caracterului
- Sistemul de atitudini și structurile caracteriale
- Probleme ale educării caracterului
- Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea:

- să utilizeze conceptele de bază ale psihologiei caracterului,
- să înțeleagă relația dintre comportament și trăsătura de caracter,
- să stabilească deosebirile dintre temperament și caracter,
- explice componentele bazale ale caracterului,
- explice rolul educației și a eredității în dezvoltarea caracterului.

Definirea caracterului

În vechea greacă cuvântul caracter înseamnă tipar, pecete, iar cu aplicare la om semnifica fizionomia (înfățișarea) individului luat nu atât sub raportul chipului său fizic, cât mai ales sub cel al structurii sale spirituale, pe care le deducem din *modul său propriu de a se comporta* în activități și relații sociale. Caracterul este deci o *fizionomie spirituală* prin care subiectul se prezintă ca individualitate irepetabilă și prin care se deosebește de alții, așa cum se deosebește prin înfățișarea sa fizică. Se înțelege că particularitățile de caracter, asemenea celor fizionomice, presupun o anumită *constanță* sau *stabilitate*. Ele nu se schimbă, nu sunt variabile pentru că atunci însăși consistența caracterului ar fi contrazisă.

În sens larg, *caracterul este un mod de a fi*, un ansamblu de particularitățile psiho-individuale ce apar ca trăsături ale unui „*portret*” psihic global. În această viziune cuprinzătoare, termenul de caracter ne apare ca sinonim cu cel de personalitate.

În sens restrâns, *caracterul reunește însușiri sau particularități privind relațiile pe care le întreține subiectul cu lumea și valorile după care el se conduce*. Este un subsistem relațional-valoric și de autoreglaj.

În sistemul de personalitate, caracterul reprezintă latura relațională și valorică, este în principal un ansamblu de *atitudini – valori*. Locul important pe care-l deține

caracterul în sistemul de personalitate, îl înțelegem dacă-l comparăm cu celelalte componente ale acestuia.

Temperamentul este neutru, din punct de vedere al conținutului socio-moral, al semnificației umaniste, *caracterul, însă, se definește prin valorile după care subiectul se călăuzește, prin raporturile pe care le întreține cu lumea și cu propria ființă*. Temperamentul rezultă din particularități constituționale, morfo-funcționale și nu este condiționat de conștiință și decizii conștiente, pe când la formarea și afirmarea caracterului participă judecățile de valoare (ce e bun și ce e rău), iar pentru felul cum se comportă subiectul poartă o anumită responsabilitate morală, fiind și apreciat corespunzător (cinstit sau necinstit, sincer sau fățarnic, mincinos etc.).

Caracterul este o formațiune superioară la structurarea căruia contribuie trebuințele umane, motivele, sentimentele superioare, convingerile morale, aspirațiile și idealul, concepția despre lume și viață. Un rol important revine modelelor culturale de comportament, pe care se construiește un fond de deprinderi socio morale și seturi *de valori* pe care le impune colectivitatea. În aceste condiții, *față de temperament, caracterul este o instanță de control și valorificare*. O persoană nu se poate justifica moralicește prin temperamentul său, la care domină de pildă excitabilitatea, pentru că lui i se cere să se stăpânească și este apreciat după modul cum se orientează conștient. Cineva poate fi mobil sau inert, lent sau rapid, dar el este apreciat după astfel de de calități caracteriale cum sunt: bunătatea, hărnicia, sinceritatea, responsabilitatea etc., iar acestea nu depind de temperament. Totuși, temperamentul este cel care nuanțează conduitele, face ca la fiecare să se exprime aceleași atitudini (de pildă exigența față de oameni) în moduri diferite.

Între caracter și aptitudini distincția este și mai pregnantă. *Aptitudinea este un sistem operațional eficient, se dezvoltă în activitate și se apreciază după rezultatele obținute, trăsăturile de caracter, însă, sunt moduri de raportare la diverse laturi ale realității, inclusiv activitatea și persoana proprie*. Calitatea executării unei activități (intelectuale, artistice, tehnice, practice) ne arată dacă subiectul este sau nu capabil, ne arată nivelul aptitudinilor. Modul cum el se raportează la activitate (atitudine favorabilă sau nu, hărnicie sau delăsare, conștiinciozitate sau neglijență) ne arată o trăsătură sau alta de caracter. În consecință, același subiect poate fi apreciat din perspectiva aptitudinilor și din cea a calităților atitudinale, în mod diferit: inteligent, dar arogant, răutăcios, leneș; lipsit de talent artistic, dar modest, bun, sârguincios. Poate exista deci o discordanță

între nivelurile atitudinile (caracteriale) și aptitudinale, după cum poate să se constate și o dezvoltare superioară și concordantă a ambelor formațiuni (harnic și inteligent). Atitudinile caracteriale și aptitudinile implicate în rolurile profesionale nu sunt străine unele de altele, ci alcătuiesc blocuri în care atitudinile fie propulsează și valorizează aptitudinile corespunzătoare, fie le reține și devalorizează (harnic și cu aptitudini matematice/cu aptitudini muzicale dar leneș).

Componentele bazale ale caracterului

Cuvântul „trăsătură” semnifică un detaliu al portretului sau fizionomiei psihomorale sau spirituale.

Se știe bine ce înseamnă fiecare din termenii: tenace, neînduplecat, înțelept, îngăduitor, răbdător, sever, chibzuit, aspru, iertător, îndărătnic, ambițios, certăreț, perseverent, darnic, zgârcit, lacom, bun sau rău etc., cu atât mai mult cu cât termenii au și sensul unor calificative pozitive sau negative.

Observăm că unele trăsături caracteriale sunt *încărcate de afectivitate* și ar putea fi considerate ca sentimente generale (predispus la iertare, la abuz, la toleranță etc.), în timp ce alte trăsături au o *dominantă voluntară* și chiar se exprimă în termeni de însușiri ale voinței. Sunt, deci, modalități de autoreglaj caracteristice pentru persoana respectivă.

În ambele situații ceea ce se impune atenției este faptul că *însușirea caracterială reprezintă o poziție a subiectului față de cele din jur, un mod de a se raporta la evenimentele existenței sale în lume.*

Aceste modalități de raportare care pornesc de la subiect, îl exprimă pe el și se traduc prin comportamente, poartă numele de *atitudini*. Uneori, o atitudine se traduce printr-un gest, printr-o postură, printr-o reacție la un eveniment. Manifestarea unei opinii este o atitudine ce se exprimă verbal; dar, după cum se știe, opiniile se pot schimba. La nivel caracterial ne interesează nu atitudinile *circumstanțiale și variabile*, ci acelea care *sunt stabile și generalizate, fiind proprii subiectului în cauză, întemeindu-se pe convingeri puternice.*

Este o trăsătură de caracter, dispoziția de a iubi oamenii, iar nu sentimentul iubirii față de o persoană singulară. Atitudinea, ca trăsătură de caracter, de asemenea, nu poate fi determinată doar după o manifestare singulară. Nu poți spune despre un tânăr că e mincinos, bătaș doar pentru că în viața lui a mințit de câteva ori și a participat

în anume împrejurări la o încăierare. Este necesar să se urmărească mai multe situații din viața aceluși tânăr, să se vadă dacă minciuna și agresivitatea sunt o regulă pentru el, un nărav de care cu greu se poate debarasa.

Atitudinea poate fi definită ca o modalitate de raportare la o clasă generală de obiecte sau fenomene și prin care subiectul se orientează și se autoreglează.

Prima componentă a atitudinii include *motivație*, scopuri și preocupări cognitive corespunzătoare. Cea de-a doua este executivă și presupune *un mod de autoreglare* al subiectului, deseori fiind necesare eforturi voluntare importante. Este posibil ca această a doua componentă, care este de ordin voluntar, să nu fie în aceeași măsură dezvoltată ca și prima, să rămână în urmă ca intensitate și eficiență. Cineva este bun, milos, dispus să acorde ajutor altora, dar nu are și capacitatea voluntară să ducă la bun sfârșit cele intenționate. În acest caz, caracterul este considerat fi dominat de afectivitate și orientări intelectuale și deficitar sub raportul executiv-voluntar. Observăm însă că însușirile voluntare pot să depășească atitudinile de o categorie sau alta și să se manifeste în orice situație, constant. În acest caz se vorbește de un *caracter dominat de voință, indiferent de orientările sale atitudinale*.

Atitudinile se clasifică, pe categorii, orientându-ne după domeniul în care ele se manifestă, aceasta deoarece întotdeauna *atitudinile sunt față de...*

Întrucât omul nu există decât între oameni, considerăm mai întâi *categoria atitudinilor față de oameni*. Tema principală se referă la umanism. Omul trebuie să fie, în primul rând, scop și apoi mijloc în vederea realizării scopului. Contrazicerea principiului despre om ca *valoare supremă* înseamnă adoptarea unei poziții ostile față de om.

Nu putem despărți atitudinea față de oameni de atitudinea față de sine. Este necesar să ne cunoaștem, comparându-ne, pe cât posibil obiectiv, cu alții. În al doilea rând, cultivarea propriei individualități nu trebuie să ajungă la narcisism și să se depășească cadrele raționale. Demnitatea înseamnă conștiința propriei valori în condițiile respectului față de alții și ale neacceptării umilirii. Sunt inacceptabile atât umilința, cât și aroganța.

Încrederea justificată în forțele proprii este o altă pârghie a realizării de sine. Fiecare trebuie să se concentreze într-o anumită măsură pe ființa proprie și să manifeste, în limite normale, un anume egoism. Exacerbarea egoismului este însă dăunătoare și se întoarce împotriva intereselor personale ale celui care clipă de clipă trebuie să trăiască în raporturi armonioase și drepte cu toți ceilalți.

Un rol esențial în existența omenească îl îndeplinește activitatea, munca. Rolurile profesionale îndeplinite cu efort și competență sunt, după mulți autori, indicatori ai valorii sociale a personalității. În toate timpurile este apreciată hărnicia, strădania de a duce lucrurile la bun sfârșit și de a perfecționa mereu propriul stil de lucru.

O categorie importantă de atitudini în societatea noastră privește cunoașterea științifică și arta, tehnica și cultura în genere. Personalitatea se apreciază și după consistența atitudinilor culturale față de tradiții și față de mijloacele tehnico-științifice noi.

În secolul nostru se pun, cu multă acuitate, și probleme privind natura, apărarea ei și asigurarea unui mediu natural potrivit pentru existența omului ca ființă, cu preocupări pentru sănătatea tuturor oamenilor ce populează această planetă.

Ultima categorie de atitudini privește societatea, răspunderile cetățenești și politice pe care fiecare le are față de destinele colectivității din care face parte în condițiile democrației și a deplinei libertăți. Prin urmare principalele grupe de atitudini caracteriale sunt: atitudinea față de societate, atitudinea față de oameni, atitudinea față de muncă, atitudinea față de sine.

Sistemul de atitudini și structurile caracteriale

Atitudinea este componenta reprezentativă a caracterului în măsura în care ea are o semnificație valorică și este înrădăcinată în fondul subiectului, determinându-l dinlăuntru în afară. *Atitudinile și activitățile voluntare sunt corelate, interdependente și chiar organizate într-un sistem.* Marele caracterolog american G.Allport, pornind de la constatarea că limba cuprinde mii de termeni ce semnifică trăsături caracteriale, arată că toate aceste trăsături sau atitudini se ierarhizează, unele fiind dominante, iar altele subordonate. El arată că la fiecare individ se pot descoperi 1-2 *trăsături cardinale* care le domină și controlează pe toate celelalte. Urmează apoi un grup de *trăsături principale* (10-15) care pot fi cu ușurință recunoscute la individ, ca fiindu-i caracteristice, iar în rest, *sute de trăsături secundare și de fond*, care sunt slab exprimate și pe care însuși subiectul, uneori, le neagă. Astfel, unii spun că nu au nici o înclinație către gelozie sau invidie, deși chiar și la ei se pot determina, în anumite momente, un minimum din cele două.

A cunoaște pe cineva, înseamnă a-i determina trăsăturile caracteriale cardinale. Pentru unii, dominante sunt îngâmfwarea și voința de putere, pentru alții, modestia și generozitatea; unii se impun printr-o mare încredere în forțele proprii, alții, dimpotri-

vă, sunt terorizați de neîncrederea în sine. Unii dovedesc neîncredere față de oameni, iar alții sunt încrezători fără limită. În artă și literatură, trăsăturile cardinale a fost ilustrate de personaje celebre create de Shakespeare, Moliere, Goethe, etc. Când trăsătura cardinală este mult prea imperativă și le domină pe toate celelalte, ea reduce personalitatea la o dimensiune unică și acest fapt poate determina stări patologice. *Trăsătura „stăpână” nu trebuie să se rupă de trăsăturile principale pe care și le subordonează și pe care le integrează într-o structură unică (P.P.Nevanu)*. Astfel, apare pe prim plan un *profil caracterial* al fiecărui individ și care nu poate fi considerat ca o însumare de atitudini sau trăsături, ci mai degrabă ca o *ierarhizare și interdependență* a acestora. De aceea, dacă la o persoană identificăm o anumită trăsătură este necesar să stabilim și contextul celorlalte trăsături și posibilitățile personale de care aceasta este legată și influențată. Putem spune despre cineva că este sever sau îngăduitor, generos sau sociabil, dar fiecare este, în felul lui, purtător al unei astfel de caracteristici, precum fiecare este în felul lui (întrucât atitudinile se intercondiționează) modest, demn, harnic sau conștiincios.

Sistemul caracterial are o serie de particularități structurale ale căror cunoaștere permite o și mai bună definire a profilului caracteril al persoanei. Aceste particularități structurale sunt:

- *Unitatea caracterului* înseamnă a nu modifica în mod esențial conduita de la o etapă la alta din motive conjuncturale, circumstanțe;
- *Expresivitatea caracterului* se referă la dezvoltarea preponderentă a uneia sau a câtorva trăsături, care dau o notă specifică întregului. Caracterele expresive sunt cele clar definite, ușor de sesizat.
- *Originalitatea caracterului* presupune autenticitatea în însușirea și realizarea anumitor valori, coerența lăuntrică a acestora, gradul lor diferit de dezvoltare și îmbinare la fiecare individ, cu alte cuvinte, nota distinctivă a persoanei în raport cu alte persoane;
- *Bogăția caracterului* rezultă din multitudinea relațiilor pe care persoana le stabilește cu viața socială, cu munca, cu semenii etc. Cei ce au preocupări și relații înguste rămân indiferenți în raport cu o serie de fapte și evenimente, nu participă, rămân izolați;
- *Statornicia caracterului* se realizează dacă atitudinile și trăsăturile caracteristice persoanei se manifestă constant în comportament;

- *Plasticitatea caracterului* este capacitatea restructurării unor elemente ale caracterului în raport cu cerințe noi. Se asigură, astfel, evoluția caracterului și, totodată, autoreglajul eficient în dependență de diverse împrejurări;
- *Tăria de caracter* se exprimă în rezistența la acțiuni și influențe contrare scopurilor fundamentale, convingerilor, sentimentelor de mare valoare morală etc., pe care persoana le-a transformat în linii de orientare fundamentală și de perspectivă.

Toate aceste particularități ale caracterului relevă încă odată faptul că acesta poate fi definit ca *sistem de atitudini stabile și specific individuale, având o semnificație socială și morală*.

Sistemul caracterial propune variate moduri de corelație sau interacțiune între atitudini.

Legea fundamentală de alcătuire a caracterului: *atitudinile sunt sumate două câte două – una opusă alteia: sever și tolerant, supus și nesupus, îndrăzneț și fricos etc.*

Atitudinilor le este proprie organizarea în sistem ierarhizat - sunt atât supraordonate_cât și subordonate, organizarea fiind variată de la un individ la altul. Ceea ce la un individ e subordonat, poate fi la altul dominant, supraordonat. După atitudinea dominantă caracterele pot fi clasificate, definind tipurile de oameni: modești / orgolioși, mândri /umili, sociabili / nesociabili, etc.Trebuie semnalată relația atitudinilor dominante față de cele subordonate. Atitudinile dominante le controlează pe cele subordonate, putând să le reprime sau să le stimuleze. De ex: lăcomia poate fi reținută sau dezvoltată prin *modul în care omul se controlează sau acceptă*.

Atitudinile pot fi și în:

- *relații de coordonare*: situându-se la același nivel. (De ex. generozitatea și hărnicia);
- *relații contradictorii*: nu pot fi manifestate două atitudini opuse, una negativă și alta pozitivă, în același timp sau față de aceeași realitate, în consecință trebuie să se realizeze o alegere;
- *raport de compensație*: atitudinile deficitare sunt compensate de altele mai dezvoltate.

Probleme ale educării caracterului

Educarea caracterului este strâns legată de ansamblul întregii munci educative. Ce obiectiv ne-am propune în educație, implicit ne adresăm și caracterului. Munca de educare și instruire trebuie să înceapă foarte timpuriu, de aceea încă de la vârstă

fragedă trebuie să se asigure copilului un regim organizat de viață, să i se formeze deprinderi de ordine și stăpânire de sine. Odată cu însușirea vorbirii de către copil i se comunică unele recomandări asupra conduitei. Treptat copilul înțelege într-o formă elementară noțiunile și normele morale. Cunoașterea normelor morale, în absența fixării lor prin fapte, prin înarmarea voluntară necesară respectării lor, nu poate aduce foloase sensibile, iar uneori are consecințe negative (copilul una știe și alta face). Important este ca noțiunile morale să fie legate de trebuințe care să le transforme în convingeri. Pentru aceasta se acordă o grijă deosebită formării sentimentelor morale, dezvoltării și organizării voinței.

Atitudinea față de copil, este recomandabil, să fie lipsită de excese într-o direcție sau alta. Încă de la nivelul vârstei preșcolare trebuie să ne orientăm după principiul unității dintre apropierea afectivă și exigența față de copil. Sancționarea sau recompensarea contribuie la înțelegerea a ceea ce e bine și apreciat sau rău și dezaprobat etc.

În formarea caracterului importanță mare are *imitația*. Copilul îi imită pe părinți, se comportă asemeni lor, de aici rezultă necesitatea grijii pentru exemplul viu de zi cu zi, oferit copiilor. Părinții trebuie să fie atenți la relațiile pe care le au cu partenerul lor de cuplu. Certurile, stările tensionate din familie au o influență negativă asupra structurii caracterului copilului. De asemenea, o grijă deosebită trebuie acordată atitudinilor față de alte persoane, pe care părinții le manifestă în prezența copiilor. Atitudinile părinților devin treptat, pe neașteptate, atitudinile copiilor. În etapa preșcolară copilul este foarte receptiv la influențele altor copii. Prietenii copiilor mici trebuie controlate, dar nu evitate total.

Procesul instructiv-educativ exercită o influență sistematică asupra elevului. În modul cum se predau cunoștințele, în modul cum învață elevul se conțin și multiple posibilități de influențare a caracterului. Se are în vedere calitatea didactică a instruirii, conținutul educativ al lecției, regimul de lucru al școlarului.

Profesorul are un rol deosebit de important în formarea caracterului, datorită autorității de care dispune și a exemplului pe care îl oferă. Organizarea colectivului de elevi este o problemă de bază în educarea caracterului. Din acest punct de vedere importantă este orientarea colectivului pe linia unor scopuri clar definite. În dependență de vârsta școlarilor din colectiv se stabilesc, mai întâi, scopuri mai apropiate, apoi - scopuri ceva mai îndepărtate și abia mai târziu - scopuri care deschid o perspectivă foarte largă.

Educarea prin colectiv se îmbină în mod necesar cu intervențiile educative individuale, bazate pe o bună cunoaștere psihologică a elevilor. Lucrând cu un elev, individual, educatorul reușește să-l ajute în depășirea unor dificultăți în dezvoltarea caracterului sprijinindu-se pe trăsături pozitive, în vederea eliminării trăsăturilor negative.

Activități de autoevaluare:

1. Explicați. De ce caracterul se consideră latura relațional-valorică a personalității?
2. Argumentați. De ce caracterul se consideră instanță de control și valorificare a temperamentului?
3. Argumentați. Ce este atitudinea și care este rolul ei în structura caracterului?
4. Identificați și explicați particularitățile structurale ale caracterului.
5. Explicați rolul imitației în formarea caracterului.

APTITUDINILE – SUBSTRUCTURA OPERAȚIONAL – ACȚIONALĂ A PERSONALITĂȚII

Plan:

1. Noțiuni generale despre aptitudini
2. Rolul eredității și a mediului în dezvoltarea aptitudinilor
3. Clasificarea și structura aptitudinilor
4. Dotație nativă sau modelare prin învățare

Competențe dezvoltate:

Studentii vor putea:

- să definească conceptul de aptitudine,
- să stabilească relația dintre aptitudini și caracter,
- să explice structura psihologică a aptitudinilor,
- să explice relația dintre aptitudini și celelalte însușiri ale personalității.

Noțiuni generale despre aptitudini

Termenul "aptitudine" se bucură de o varietate și o vechime evidentă. Odată cu dezvoltarea (evoluția) istorică a psihologiei a evoluat și acest termen. Deși au existat preocupări pentru explicarea aptitudinilor încă din antichitate, aptitudinea ca noțiune științifică devine obiect de studiu abia odată cu dezvoltarea psihologiei experimentale și diferențiale.

Una dintre cele mai vechi definiții tratează aptitudinile ca fiind niște calități ale sufletului uman, un ansamblu de procese și stări psihice. În sec. XIX era răspândită definiția conform căreia aptitudinile erau niveluri superioare de dezvoltare ale cunoștințelor generale și speciale, a principiilor și deprinderilor care facilitează îndeplinirea activităților.

Cercetătorul rus B.M.Teplov definește aptitudinile ca particularități individuale-psihologice care contribuie și asigură îndeplinirea eficientă a uneia sau a mai multor activități cu următoarele semne distinctive:

- asigură deosebirea unui individ de altul,
- facilitează succesul în activitate.
- asigură rapiditatea acumulării cunoștințelor, priceperilor și deprinderilor de către individul uman.

Progresul științific al psihologiei, inclusiv a celei diferențiale, ne plasează în situația când asistăm la o evidentă varietate de definiții actuale ale aptitudinilor.

Aptitudinile sunt definite ca subsisteme sau sisteme operaționale, superior dezvoltate, care mijlocesc performanțele supramedii în activitate.

A. Cosmovici consideră aptitudinile însușiri ale persoanei care, în ansamblul lor, explică diferențele constatate între oameni cât privește posibilitatea de a-și însuși anumite cunoștințe, priceperi, deprinderi.

N.Mitrofan definește aptitudinile ca ”formațiune psihologică complexă la nivelul personalității care, bazată pe un anumit nivel de organizare și funcționalitate a proceselor și funcțiilor psihice - modelate sub forma unui sistem de acțiuni și operațiuni interiorizate, constituit genetic conform modelului extern al unui anumit gen de activitate - și pe o dinamică specifică a elementelor sale componente, ca urmare a interacțiunii continue cu un sistem de solicitări ale activității, facilitează un comportament eficient al individului în cadrul acestei activități”.

Aptitudinile reprezintă însușiri psihice și fizice relativ stabile care conferă activităților eficiență, fiind suportul psihologic important al randamentului înalt și al realizării cu succes a activităților.

Aptitudinile fiind particularități individual - psihologice ale personalității, corelează cu toate sferele existenței și dezvoltării ei.

Rolul eredității și a mediului în dezvoltarea aptitudinilor

Problema privind natura și determinismul aptitudinilor a fost și continuă să fie controversată.

În psihologia clasică, abordarea ei s-a făcut de pe poziții unilaterale - absolutizante, delimitându-se două orientări diametral opuse - inestă și genitistă. Ambele își au originea în filosofie: prima - în filosofia idealist- raționalistă, care afirmă caracterul în-născut și imanent al ideilor și principiilor (Platon, Descartes, Kant, Hegel), iar cea de-a doua - în filosofia empirist - pozitivistă (J. Locke cu faimosul principiu ”tabula rasa”).

În plan științific, orientarea inestă are la bază teoria eredității elaborată, în sec. 19, de Morgan și Mendell, iar cea genitistă, are la bază teoria evoluționistă al lui Darwin. La naștere subiectul dispune de o ereditate care nu privește doar morfologia și funcțiile organismului său, ci și posibilitățile de acțiune ale creierului și organelor de simț. Există unele premise ereditare pentru tot ceea ce reprezintă existența și activitatea umană,

inclusiv gândirea și vorbirea. Acest potențial ereditar se află însă numai în germeni și nu posedă emergența necesară pentru a se realiza de la sine.

Aptitudinile sunt dependente atât de însușirile naturale, pe care fiecare individ le obține la naștere, cât și de condițiile social - istorice ale mediului în care acesta trăiește și activează.

Treptat s-a redus considerabil numărul celor care susțin totalmente caracterul ereditar al aptitudinilor și talentelor. Totuși opiniile se împart în cazul când este abordată ponderea acestor doi factori (ereditate - mediu) în structura aptitudinilor, unii încercând să diferențieze comportamentele native de cele dobândite în cadrul aptitudinilor formate. În general, trebuie să recunoaștem, că analizând structura unei aptitudini formate, este destul de dificil să distingem în ce "s-a transformat", factorul ereditar, natural și factorul de mediu, întrucât aptitudinea constituie o realizare ireductibilă la elemente ereditare și de mediu separate.

Interacțiunea eredității și a mediului se manifestă foarte timpuriu. Raportul ereditate-mediului nu are un caracter liniar și invariant, ci prezintă un tablou dinamic complex, în care, în diferite momente de timp, se modifică ponderea și greutatea specifică a efectelor celor doi factori; Într-un anumit moment și într-o anumită situație, preponderent se poate dovedi rolul eredității, iar în alt moment și în altă situație, dominant poate fi rolul mediului. Esențial este raportul de compensare reciprocă dintre cei doi factori.

Cercetând problema interacțiunii eredității și a aptitudinilor se conturează un lucru cert: aptitudinile au la bază anumite dispoziții individuale native. Acestea dispoziții native nu sunt altceva decât particularitățile sistemului nervos, ale analizatorilor, ale activității nervoase superioare. Bazele dispoziției native le formează particularitățile analitico-sintetice ale activității creierului. De aceste particularități depinde viteza de formare a legăturilor temporale, trăinicia lor, calitatea diferențierilor, finețea reacțiilor, posibilitatea schimbării deprinderilor și procedeele în conformitate cu schimbarea condițiilor obiective.

În general, se deosebesc potențialități active și pasive. În aptitudine potențialitatea pasivă a individului se transformă în potențialitate activă și se amplifică cu noi potențialități din cadrul social-istoric. Aptitudinea presupune existența unor structuri funcționale dinamice variabile care cuprind procese psihice diverse. Totalitatea acestora constituie potențialitatea activă, adică aptitudinea. Ar fi greșit să confundăm poten-

țialitatea pasivă (dispozițiile native) cu aptitudinile. *Potențialitatea pasivă* reprezintă o realitate biologică și psihologică. Pentru ca să apară potențialitatea activă este necesară interacțiunea omului cu mediul. Potențialitatea pasivă există sub forma informațiilor codificate biologic, iar în cele active aceste informații sunt traduse într-un cod psihologic. În aptitudine informația biologică se prelucrează, se structurează, și se decodifică în funcție de cerințele vieții. Dispozițiile native (potențialitățile) singure nu asigură formarea aptitudinilor. S.L.Rubinștein susține ideea conform căreia ”dezvoltându-se pe baza dispozițiilor native, aptitudinile nu sunt totuși funcții ale dispozițiilor, ci ale dezvoltării în care ele intră ca premise”. Ereditatea se include în procesul de dezvoltare a omului în calitate de condiție a acesteia. Deosebirea esențială între aptitudine și dispoziții native a fost abordată de B.M.Teplov: ”aptitudinile care nu se dezvoltă, care nu se includ în activitatea practică a individului treptat dispar, pe când dispozițiile native pot exista timp îndelungat chiar dacă nu sunt incluse în activitatea practică a individului”.

Clasificarea și structura aptitudinilor

În psihologie există mai multe încercări de clasificare a aptitudinilor, mai frecvent întâlnim următoarele criterii de clasificare a aptitudinilor:

- a) structura și gradul de complexitate a aptitudinilor,
- b) specificul activității solicitate.

Conform primului criteriu aptitudinile se divizează în *elementare și complexe*.

Aptitudinile simple sau elementare sunt cele care au drept suport un tip omogen de operare ori funcționare. Astfel, sunt toate proprietățile sensibilității de tipul acuității vizuale, auditive, tactile etc. Aceste aptitudini, pe care A.N.Leontiev le-a numit naturale, mijlocesc acțiunile și condiționează eficiența în anumite puncte sau pe anumite laturi ale activității.

Aptitudinile complexe se situează pe o treaptă mai înaltă decât cele elementare. În general aptitudinile simple și semicomplexe interacționează, se îmbină uneori, completându-se reciproc și întotdeauna evoluând global.

Reeșind din definiția aptitudinilor complexe și conform criteriului al doilea de clasificare, intervine o altă linie de divizare a aptitudinilor: *generale și speciale*;

Aptitudinile generale sunt utile în toate domeniile de activitate, sau în cele mai multe dintre ele. Sa ne referim, astfel, la spiritul de observație: dacă este bine dezvoltat,

ajută în toate activitățile, de la agricultură pînă la activitatea științifică. De asemenea, nu poate fi decât utilă capacitatea de a memora exact și a reproduce fidel. Este în toate domeniile fecundă capacitatea combinatorică imaginativă de mare fructuoasă.

Totuși cea mai importantă și autentică aptitudine generală este *inteligența*. Este demonstrat științific că, aptitudinile generale nu pot substitui aptitudinile speciale, ci doar le pot compensa într-o oarecare măsură. Această situație se poate observa în domeniul sportiv, tehnic, în cercetarea științifică, însă, inteligența este indispensabilă.

Aptitudinile speciale sunt structuri instrumentale ale personalității care asigură obținerea unor performanțe mai sus de medie în anumite sfere particulare de activitate profesională.

Aptitudinile speciale sunt acele categorii de aptitudini care mijlocesc eficiența activității într-un anumit domeniu: muzică, matematică, limbi străine etc. Toate formele de activitate concretă, mai ales atunci când sunt definite profesional, sau pot fi susținute prin aptitudini speciale sau clase de aptitudini speciale. Aceste aptitudini se structurează și se dezvoltă selectiv în interacțiunea sistematică a subiectului cu conținuturile obiective și condițiile diferitor forme ale activității profesionale.

Aptitudinile speciale, la rândul lor, se clasifică luându-se în calitate de criteriu *genul activității* în cadrul căreia această aptitudine se manifestă, delimitându-se, de altele: aptitudini artistice, științifice, tehnice, sportive, manageriale etc.

În structura generală a unei aptitudini, putem delimita, din punct de vedere genetic, trei tipuri de componente:

- ✓ componente care țin preponderent de ereditate,
- ✓ componente ce țin preponderent de mediu,
- ✓ componente care țin preponderent de interacțiunea ereditate-mediu.

Din perspectiva aptitudinilor complexe, *structura aptitudinilor* o crează pe cea a domeniului de activitate. Astfel, pot fi diferențiate aptitudini tehnice, științifice, artistice, organizatorice, pedagogice etc.

Aptitudinile tehnice se referă la posibilitatea de a utiliza instrumente, mașini și aparate, de a le înțelege modul de construcție, dar nu implică neapărat și existența creativității tehnice. Trebuie să remarcăm implicarea în activitățile tehnice a factorilor perceptiv, de reprezentare spațială și dexteritate manuală, pe lângă inteligența generală. În schimb factorii verbali nu sunt neapărat dezvoltați la persoane cu aptitudini tehnice.

Aptitudinile pedagogice pot fi descrise succint ca aptitudini didactice, presupunând, capacități de predare accesibilă a informației; aptitudini academice – capacități într-un domeniu al științei (matematică, biologie, psihologie etc.); aptitudini perceptiv-ve – capacități de percepție a lumii interioare elevului, a stărilor lui psihice; aptitudini verbale – capacități de îmbinare eficientă a mijloacelor verbale; aptitudini organizatorice – capacități de organizare a colectivului de elevi și a propriei activități; aptitudini autoritare – capacități de influențare emoțional - volitivă a elevilor; aptitudini comunicative – capacitățile de comunicare cu copiii, prezența tactului pedagogic, imaginație pedagogică – capacități pronostice.

Aptitudinile științifice reprezintă o categorie mai complexă de aptitudini, dat fiind complexitatea și varietatea științelor. Preluând o definiție mai restrictivă a științelor pe baza conceptelor lui C.Bernard se poate ajunge la conturarea unui sistem de calități necesare acestui tip de activitate. O primă condiție o constituie existența unei inteligențe de nivel superior sau cel puțin normal. Un loc deosebit îl ocupă creativitatea. Alte calități cum ar fi capacitatea de autoreglare, capacități volitive, temperamentul etc.

Dotație nativă sau modelare prin învățare

În analiza formării aptitudinilor umane trebuie să ținem cont de trei principii:

1. aptitudinile se dezvoltă în cadrul activității și sub acțiunea factorilor sociali,
2. aptitudinile nu se reduc la date fixe, imuabile, ci prezintă un caracter dinamic, perfectibil.
3. ritmul rapid al dezvoltării vieții socio-economice, având drept consecință modificări, schimbări în planul formelor de activitate al profesiunilor, solicită din partea indivizilor noi aptitudini, noi capacități.

Astfel, în momentul în care încercăm să organizăm un proces de formare de noi aptitudini, trebuie să avem în vedere atât condițiile externe cât și condițiile interne. În abordarea aptitudinii trebuie să avem în vedere următoarele coordonate:

- a) procese și funcții psihice;
- b) nivelul de funcționalitate al proceselor și funcțiilor psihice;
- c) modul de organizare al proceselor și funcțiilor psihice în elemente ale aptitudinii, corespunzător structurii activității externe a subiectului;
- d) geneza elementelor componente ale aptitudinii;
- e) modul de organizare și funcționalitate al elementelor componente în cadrul aptitudinii ca formațiune psihologică complexă;
- f) dinamica specifică elementelor componente de aptitudini;
- g) comportament eficient;

Aptitudinea depinde de ereditate dar nu este făurită nemijlocit de ea, ci se făurește în condițiile prilejuite de activități. Principiul învățării acționale capătă tot mai mult teren în psihologia școlară. Procesul instructiv-educativ constituie cel mai important factor de formare și dezvoltare a aptitudinilor elevilor. Există precocitate în unele domenii de activitate precum muzica, pictura, coregrafia, matematica care indică aptitudini. De exemplu Mozart a compus, un menuet (melodie pentru dans) la 5 ani, Galthe - la 8 ani a scris literatură etc. Deși aptitudinile apar mai bine conturate în adolescență ele se pot manifesta și mai târziu. Nu numai vârsta determină apariția aptitudinilor ci și munca permanentă și tenace. Insuccesul la învățatură nu este un indiciu al absenței predispozițiilor și aptitudinilor.

Activități de autoevaluare:

1. Definiți aptitudinile.
2. Stabiliți deosebiriile dintre aptitudinile simple și cele complexe.
3. Stabiliți deosebiriile dintre aptitudinile generale și cele special.
4. Stabiliți valoarea de adevăr a enunțului: Aptitudinile se moștenesc.
5. Explicați rolul mediului și a educației în formarea aptitudinilor.

BIBLIOGRAFIE

1. ADLER, A. *Cunoașterea omului*. București: IRI., 1996.
2. ALLPORT, A. *Structura și dezvoltarea personalității*. București: EDP, 1981.
3. BIRCH, A. *Diferențe interindividuale*. București, 1999.
4. CHITOROGA, L., Negură I. *Studiul comparativ al factorilor de personalitate la elevii cu dificultăți de învățare a limbajului scris accentuate și la cei cu dificultăți de învățare a limbajului scris tipice*. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială. 2018, Nr. 2 (51), p. 63-73.
5. CHITOROGA, L., *Încrederea în sine - factor al asertivității la adolescenți*. În: Materialele Conferinței Științifice Naționale cu Participare Internațională *Probleme ale Științelor Socioumanistice și ale Modernizării Învățământului* din 25 martie 2022. Chișinău: CEP UPSC, P. 78-84.
6. CHITOROGA, L., *Aprecierea de sine ca factor al motivației de învățare la adolescenți*. În: Asigurarea egalității de șanse prin management educațional și servicii de asistență pedagogică în contextual distanțării sociale. Materialele Conferinței Științifice Internaționale, E.III., CJRAE Arad, România. București: Pro-Universitaria, 2020, p.323-334.
7. CREȚU, R.Z., *Evaluarea personalității*. București: Polirom, 2005.
8. EYSENCK, H., EYSENCK, M. *Descifrarea comportamentului uman*. București: Teora, 1998.
9. FORDHAM, F. *Introducere în psihologia lui Jung*. București, 2000.
10. FREUD, S. *Psihanaliza și sexualitatea*. București: Editura Științifică, 1994.
11. FREUD, S. *Interpretarea viselor*. București: Editura Maiastra. 1991.
12. FROMM, E., *Frica de libertate*. București: Teora, 1998.
13. GOLU, M. *Dinamica personalității*. București: Geneza, 1993.
14. HEDGES, P. *Personalitate și temperament*. București, 1993.
15. HORNEY, K. *Autoanaliza*. București, 1995.
16. HORNEY, K. *Conflictele noastre interioare*. București, 1995.
17. HORNEY, K. *Direcții noi în psihanaliză*. București, 1995.
18. HORNEY, K., *Direcții noi în psihanaliză*. București: Univers Enciclopedic, 1995.
19. HORNEY, K. *Personalitatea nevrotică a epocii noastre*. București: IRI., 1996.
20. ILUȚ, P. *Sinele și cunoașterea lui*. Iași, 2001.
21. IONESCU, Ș., JACQUET, M.M., LHOTE, C. *Mecanismele de apărare*. Iași, 2002.
22. JUNG, C.G. *Puterea sufletului*, vol.1-4, București: Anima. 1994.
23. JUNG, C.G. *Tipuri psihologice*. București, 1997.

24. JUNG, C.G. *Dezvoltarea personalității*. Editura Trei, vol.XVII, 2009.
25. LELORD, F., ANDRE, C., *Cum să ne comportăm cu personalitățile dificile*. București, 1998.
26. LUCA, M.-R. *Introducere în psihologia personalității*. Brașov: Ed. Universității Transilvania, 2010.
27. MATTHEWS, G., DEARY, I.J., WHITEMAN, M.C., *Psihologia personalității*, Ed. Polirom, 2005.
28. OANCEA, Gh. *Ereditatea și mediul în formarea personalității*. București, 1998.
29. PAVELCU, V. *Invitație la cunoașterea de sine*. București, 1970.
30. PAVELCU, V. *Cunoașterea de sine și cunoașterea personalității*. București: EDP, 1982.

